

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

PEYGAMBERLERİN MESAJINDAKİ BÜTÜNLÜK
AÇISINDAN SAFF SÛRESİ TEFSİRİ VE
HZ. MUHAMMED (SAV)'İN DURUMU

(Yüksek Lisans Tezi)

CELİL KİRAZ

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. EMİN IŞIK

T97023

İSTANBUL-2000

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ÖNSÖZ.....	5
KISALTMALAR.....	7

GİRİŞ SÛRE TEFSİRİ KAVRAMI VE ÖNEMLİ SÛRE TEFSİRİ ÇALIŞMALARI

I. TEFSİR VE SÛRE KAVRAMLARI	9
A. Tefsir Kavramı.....	9
B. Sûre Kavramı.....	10
II. SÛRE TEFSİRİ VE ÖNEMİ.....	11
III. ÖNEMLİ SÛRE TEFSİRİ ÇALIŞMALARI.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM PEYGAMBERLERİN MESAJINDAKİ BÜTÜNLÜK AÇISINDAN SAFF SÛRESİ TEFSİRİ

I. PEYGAMBERLERİN MESAJINDAKİ BÜTÜNLÜK.....	34
A. Mesajın Kaynağı ile İlgili Bütünlük.....	34
B. Mesajın Muhtevâsı ile İlgili Bütünlük.....	42
II. SAFF SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	49
A. Sûrenin İsimleri, Âyet, Kelime ve Harf Sayısı.....	49
B. Sûrenin Nüzûl Dönemi.....	49
C. Sûrenin Nüzûl Sebepleri.....	50
D. Sûrenin Muhtevâsı.....	51
E. Sûrenin, Bir Önceki Sûre (Mümtahine) ile İlgisi.....	52
F. Sûrenin, Bir Sonraki Sûre (Cuma) ile İlgisi.....	52
III. SAFF SÛRESİ TEFSİRİ.....	53
A. 1. Âyetin Tefsiri.....	53

B. 2-4. Âyetlerin Tefsiri.....	57
C. 5-9. Âyetlerin Tefsiri.....	63
D. 10-14. Âyetlerin Tefsiri.....	79

İKİNCİ BÖLÜM
PEYGAMBERLERİN MESAJININ BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE
HZ. MUHAMMED (SAV)'İN DURUMU

I. HZ. MUHAMMED (SAV)'İN ÖNCEKİ KUTSAL KİTAPLARDA MÜJDELENMESİ (TEBŞİRÂT).....	92
A. Tebşîrât Konusunun İslâmî Kaynaklardaki Temelleri.....	92
B. Kadîm Kitaplardaki Müjdeler.....	101
1. Hinduizm'in Kutsal Kitaplarında Bulunan Müjdeler.....	101
2. Zerdüştlük'ün Kutsal Kitaplarında Bulunan Müjdeler.....	107
3. Budizm'in Kutsal Kitaplarında Bulunan Müjdeler.....	112
C. Ahd-i Atik'te Bulunan Müjdeler.....	114
D. Ahd-i Cedit'te Bulunan Müjdeler.....	123
E. Barnabas İncili'nde Bulunan Müjdeler.....	130
II. HZ. MUHAMMED (SAV)'İN SON PEYGAMBER OLUŞU.....	138
III. Hz. MUHAMMED (SAV)'İN RİSALETİNİN EVRENSELLİĞİ.....	143
SONUÇ.....	151
BİBLİYOGRAFYA.....	154

ÖNSÖZ

Hamd, şükür ve övgü, bütün kâinatın yaratıcısı, sahibi ve idare edeni olan Yüce Allah'adır. O'nun son peygamberi olan Hz. Muhammed (sav)'e sonsuz salât ve selâm olsun.

Yüce Allah, kendisinin bilinmesini ve kendisine ibadet edilmesini irade ederek bütün mahlûkâtı yarattı. Bu yaratılanların en değerlisi olan insan, daha yeryüzüne inmeden, ruhlar âleminde iken O'nun varlığından haberdar edildi. Allah'ın, kendisinin Rabbi olduğunu bu aşamada öğrenip ikrar eden insan, somut varlık alanına, yani cennete ve oradan da dünyaya geçişinde de başıboş bırakılmadı. Doğuştan gelen, fitrî olan Allah inancının yanında, bu inancın, hâricî nedenler sebebiyle gözardı edilmesi, ikinci plana itilmesi durumu da var sayılarak, Allah tarafından peygamberler gönderildi. Bu peygamberler insana, fitratında var olan Allah inancını hatırlatmakla görevliydi.

İlk insanla başlayan ve son peygamber Hz. Muhammed (sav) ile biten 'Allah ile doğrudan ilişki kurma (vahiy) dönemi', birçok peygambere sahne oldu. Bu peygamberler, aynı değişmez mesajı, tevhid mesajını işliyorlardı. Peygamberlere, bu mesajı ihtiva eden kutsal kitaplar indiriliyordu. Kur'an, bu kutsal kitapların sonuncusu; Allah'ın herşey hakkındaki nihâî hükmüdür. Bu kitap kendini, bir geleneğin devamı, önceki kutsal kitapların tasdik edicisi olarak görür.

Saff Sûresi, peygamberler silsilesinin en önemli üç peygamberinden bahseder: Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed. Bu sûrede Hz. İsa, kendisinin, Tevrat'ın tasdik edicisi ve Kendinden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberin müjdecisi olduğunu söyler; tezimize bu sûreyi temel almamızın sebebi de onun bu sözünün bu sûrede bulunmasıdır. Bu söz, peygamberlerin aynı kaynaktan beslendiklerini, hepsinin de Allah'ın vahyini insanlara duyurduğunu ifade etmektedir. Hz. İsa bu sözünü Peygamber Efendimiz'i de müjdelemektedir. Bu ve benzeri âyetlerden ve haberlerden hareketle ikinci bölümde, Hz. Peygamber'in önceki kutsal kitaplarda küjdelenmesi konusunu işledik. Yine bu bölümde, onun son peygamber oluşu ve risaletinin evrenselliği konularını da işledik.

Genel olarak bu çalışmadan amacımız, dinlerin kökeninin aynı olduğu; sonradan ortaya çıkan bazı sapmalar ve insanların hasedleri ve tarafgirlikleri sebebiyle, dinlerin birliği mesajının gözardı edilmemesi gerektiği görüşünün yerleşmesi ve yaygınlaşmasıdır. Kur'an bu konuyu yer yer işlemekte ve yahudi, hristiyan ve diğer din mensuplarına din ve inanç özgürlüğünü son haddine kadar tanımaktadır. İnsanların müdahaleleri veya mesajların vurgu farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan farklılıklar bytlmemeli, ortak noktalar ön plana çıkarılmalıdır. İnsanlar için barış ve huzur kaynağı olsun diye gönderilen din, savaş ve kargaşa sebebi olmamalıdır. Asırlar boyu yaşanan din savaşları, ne Allah katında, ne de insanlar nezdinde makbuldür. İnsanlar, yaptıklarının karşılıklarını muhakkak göreceklere; onun için, bu dünyada, kendimizi hâşâ Allah yerine koyarak hükümler vermemiz doğru değildir; nihâi hüküm, yalnız O'na aittir.

Tezin isminin tesbitinden başlayıp, kaynak belirleme, plan oluşturma vb. her aşamada yardımını cömertçe sunan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Emin IşIK hocama teşekkürü bir borç bilirim. Yine hiçbir konuda yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN beye ve diğer hocalarıma da teşekkürü ederim. Tezin yazımı aşamasında önemli yardımlarda bulunan arkadaşlarımı da unutmam mümkün değil; değerli abilerim Muhammed TARAKÇI ve Turgay GÜNDÜZ'e, bilgisayar uzmanımız Hüseyin KARABEY'e sonsuz teşekkrlerimi sunarım.

Bize sonsuz nimetlerini bahşeden Yüce Allah'a hamd- senalar olsun.

Celil KİRAZ

Bursa-2000

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
ag.md.	: Adı geçen madde
ag.mk.	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Türkçe'ye eviren
Dan.	: Danışman
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
Sosyal Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Terc.	: Türkçe'ye tercüme eden
trs.	: Yayın yılı belli değil
.	: Üniversite
Y.L.T.	: Yüksek lisans tezi
yrs.	: Yayınlandığı yer belli değil

GİRİŞ
SÛRE TEFSİRİ KAVRAMI VE BAZI ÖNEMLİ
SÛRE TEFSİRLERİ

I. TEFSİR VE SÛRE KAVRAMLARI

A. TEFSİR KAVRAMI:

Tefsir kelimesi, *fesr*'den türemiştir ¹. *Fesr*; şerh, beyan, keşf, izhar, ortaya çıkarma ve açıklama anlamlarına gelir². Örtülü bir şeyi ortaya çıkarmak anlamında da kullanılır³. Râgıb el-İsfahânî (502/1108)'ye göre *fesr*; akılla anlaşılması mümkün olan bir mânâyı açığa çıkarmak demektir ⁴. *Tefsir* de, *fesr*'in mübalağasıdır. Bazen bir sözün lâfızlarının ve garib ifadelerinin açıklanması, bazen de te'vil anlamında kullanılır ⁵.

Tefsir'in ıstılah mânâsı da şudur: *Tefsir*, müşkil (anlaşılması zor) bir lâfızdan kasdolunan mânâyı ortaya çıkarmaktır ⁶. Cürcânî (816/1413)'nin tarifi de şöyledir: “*Tefsir*, bir âyetin anlamını, durumunu ve âyetteki olayı, âyetin iniş sebebini, açık bir şekilde gösterecek lâfızlarla îzâh etmektir.”⁷ Bunun dışında yapılan bazı tanımlar da şunlardır: “Kur’ân-ı Azîm’deki kelimelerin mânâlarını, âyetlerin mazmûnlarını (muhtevâlarını), hükümlerini, kıssalarını, muhkem ve müteşâbihlerini, nâsih ve mensûhlarını ve nüzûllerindeki sebepleri, kendilerine açıkça delâlet eden lâfızlarla îzâh etmektir.”⁸ “Kur’ân-

¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 97.

² Cevherî, *es-Sühâh*, II,781; Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, s.63; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 55; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, s.587.

³ Fîrûzâbâdî, age, s.587.

⁴ el-İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât*, s.636.

⁵ el-İsfahânî, age, s.636.

⁶ İbn Manzûr, age, V, 55.

⁷ Cürcânî, age, s.63.

⁸ Bilmen, age, I, 97.

1 Kerîm'in lâfızlarının nasıl okunacaklarını ve bunların mânâlarını, Arap lûgatine ve lisan kâidelerine uygun olarak açıklamak; âyetlerin mânâlarını, medlûllerini, hükümlerini, ihtivâ ettiği kıssaları îzâh etmek; bu âyetlerin muhkem ve müteşâbih olanlarını, nâsîh ve mensûh olanlarını tasrîh, aralarındaki irtibat ve insicâmı izhâr ve bunlardaki nükteleri, beşer tâkati miktarınca tebyîn ve tavzîh etmekten ibarettir.”⁹ Kur'ân'ın tefsîrinde birinci esas, yine kendisidir; birçok âyet, diğer âyetlerin müşkil ve mücmellerini tefsîr ve îzâh eder¹⁰. İkinci esas, Rasulullah (sav)'in hadislerinde vârid olan tefsirlerdir. Üçüncü esas, sahâbe ve tâbiînden nakledilen tefsirle ilgili açıklamalardır. Dördüncü esas da, bu üç esas araştırıldıktan sonra, Arabî ve şer'î ilimlerle, makul ilim dairesinde ulaşılabilen te'vil kısmıdır¹¹.

B. SÛRE KAVRAMI:

Sûre kelimesinin anlamları, derece, menzil, şeref, şan, alâmet, nişan, yüce mertebe, sûr, yüksek ve güzel bina, binanın katları vs...’dir¹².

İstilâh anlamı da şudur: Kur'ân'ın, en az üç âyetten oluşan ve ayrı bir kitap gibi husûsî bir ismi bulunan özel kısımlarından herbirine *sûre* denir¹³. Bir başka deyişle *sûre*: Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerden meydana gelen küçük-büyük her müstakil bölümüdür¹⁴. Kelime anlamıyla istilâh anlamı arasında şöyle ilişkiler kurulmuştur: Sûrelerin her biri, Allah kelâmı olmaları bakımından yüksek bir mevki'e, mertebeye sahiptirler¹⁵. Şehrin surları, onu çevreleyen duvarlardır; Kur'ân sûreleri, sûrun şehri çevrelemesi gibi, Kur'ân'ın da sûrelerle çevrenmiş olmasından dolayı bu ismi almışlardır¹⁶. Nasıl bir binanın katları

⁹ Bilmen, age, I, 97.

¹⁰ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 29-30 (Mukaddime)

¹¹ Elmalılı, age, I, 29-30.

¹² İbn Manzûr, age, IV, 386; el-Cevherî, age, II, 690; Fîrûzâbâdî, age, s.527; Elmalılı, age, I, 23 (Mukaddime); Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s.65

¹³ Elmalılı, age, I, 22 (Mukaddime).

¹⁴ Çetin, Abdurrahman, age, s.65.

¹⁵ Çetin, Abdurrahman, age, s.65.

¹⁶ el-İsfahânî, age, s.434.

hem birbirlerinden bağımsız, hem de bir bütünün parçaları ise, Kur'ân sûreleri de aynı şekildedir; hem birbirinden bağımsız bölümdürler, hem de Kur'ân'ın parçalarıdır¹⁷.

II. SÛRE TEFSİRİ ve ÖNEMİ

Bir sûrenin sebab-i nüzûlünün, işlediği konuların ve kıssaların zikredilerek, Kur'ân'ın diğer sûre ve âyetleriyle bağlantılı olarak açıklanmasına, tefsîr edilmesine sûre tefsîri denir. İnsanların müstakil sûre tefsîrine yönelmelerinin değişik sebepleri vardır:

1. Bazı sûreler, kısa olmalarına rağmen İslam'ın temel prensiplerini biraraya toplamışlardır. Meselâ Fatiha Sûresi, Allah'a hamd, O'nun bazı isimleri, yalnız Allah'a kulluk, Allah'a duâ gibi önemli konuları, özet bir şekilde işlediğinden, bu sûre, birçok kişi tarafından tefsir edilmiştir. Bu sûreyi tefsir edenler, Kur'ân'ın bir özeti olarak gördüklerinden onu tefsir etmeye yönelmişlerdir. Bir başka örnek, Asr Sûresi'dir. Kısa bir sûre olmasına rağmen, îmân, sâlih amel, hakkı ve sabrı tavsiye gibi İslam'ın temel prensiplerini içerdiğinden, bu sûre hakkında birçok tefsir yazılmıştır. Diğer bir örnek de İhlâs Sûresi'dir. Bu sure, tevhîd konusunu çok öz bir şekilde işlediğinden, birçok âlim tarafından tefsir edilmiştir.

2. Bazı sûrelerin faziletine dair hadisler vardır. Din âlimleri, hakkında hadis vârid olmuş sûreleri tefsire yönelmişlerdir. Fatiha, İhlas, Muavvizeteyn, Fetih ve Kehf sûreleri bu çeşit sûrelerdendir.

3. Belli bazı sûreler, insanlar arasında daha yaygın olarak okunur. Namaz sûreleri, Yâsin, Mülk ve Nebe' sûreleri, bu tür sûrelerdendir. İnsanların daha sık okudukları bu sûrelerin, okuyanlar ve dinleyenler tarafından anlaşılması amacıyla, bunlara dair tefsirler yazılmıştır.

4. Bazı sûreler, İslâm açısından büyük öneme sahip tarihî olaylarla ilgili bilgiler içermektedir. İsra, Fetih ve Kadir sûreleri bunlardandır. İsra Sûresi, Peygamberimiz'e bahşedilen en büyük mucizelerden biri olan İsrâ olayından bahsettiği için, hakkında birçok

¹⁷ İbn Manzûr, age, IV, 386; el-Cevherî, age, II, 690.

tefsir yazılmıştır. Fetih Sûresi de Peygamberimiz'e, Mekke'nin fethedileceğini bildirdiğinden ve bu fetih, İslam tarihinde önemli bir yer işgal ettiğinden dolayı, bu sûre hakkında da birçok tefsir yazılmıştır. Kadir Sûresi de, Kur'ân'ın Peygamber Efendimiz'e indirilmeye başlandığı Kadir Gecesi'nden bahsettiği için, birçok bilgin tarafından tefsir edilmiştir.

5. Bazı âlimler, Kur'ân'ın tamamını tefsir etmeye güçlerinin ve ömürlerinin yetmeyeceğini düşünerek, en azından bir veya birkaç sûreyi tefsir ederek Kur'ân'a hizmet etmeye çalışmışlardır.

6. Bazı âlimler, bir mezhebe veya inanca reddiye olarak bazı sûreleri tefsir etmişlerdir. Meselâ İbn Teymiyye, kendi zamanında toplumda mevcut olan bazı sapık inançlara reddiye olarak, İhlas ve Muavvizeteyn sûrelerini tefsir etmiştir.

7. Bazı âlimler de kişisel eğilimlerinden hareketle, bazı sûrelere daha çok ilgi göstermişler ve o sûreleri tefsir etmişlerdir. Meselâ Yûsuf Sûresi'ne mutasavvıflar daha çok meyletmişlerdir; zira Yusuf Sûresi, Hz. Yusuf (as) ile Züleyha arasında geçen olayları, dolayısıyla sevgi konusunu işlemektedir. Mutasavvıflar için bu konu çok büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, Hz. Yakup (as), Hz. Yusuf (as) ve kardeşleri arasında geçen olayları anlatan bu sûre, Kur'ân'ın da belirttiği gibi¹⁸, en güzel kıssayı işlemektedir. Bu yüzden de insanların ilgisini çekmiştir.

III. ÖNEMLİ SÛRE TEFSİRİ ÇALIŞMALARI

FATİHA SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Ahmed b. Sehl el-Belhî (322/934), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri¹⁹.
2. Şeyh Abdülkâhir Cürçânî (474/1081), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²⁰.
3. İbnü'd-Dehhân en-Nahvî (569/1173), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²¹.

¹⁸ Bkz: Yusuf 12/ 3

¹⁹ Bilmen, Ömer Nasûhî, *age*, II, 821.

²⁰ Bilmen, *age*, II, 821.

²¹ Bilmen, *age*, II, 821.

4. İmam Fahrüddîn er-Râzî (606/1209), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²².
5. Sadreddîn Konevî (673/1274), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²³.
6. Muhammed b. Ali el-Cüzâmî el-Erkeşî (723/1323), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²⁴.
7. Şeyh Nûreddîn el-Bekrî (724/1323), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²⁵.
8. Şemsü'd-Dîn İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye (751/1350), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²⁶.
9. Mecdü'd-Dîn Fîrûzâbâdî (816/1413), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri²⁷.
10. Şemsü'd-Dîn el-Fenârî (834/1430), *Aynu'l-A'yân*, 'Fatiha Sûresi tefsiri'²⁸.
11. Yazıcı-Zâde Mehmed Efendi (855/1451), *Tefsîru'l-Fatiha*²⁹.
12. Molla Hüsrev (886/1481), *Risale fi Esrârî'l-Fatiha*³⁰.
13. Çelebi Halife Cemal Halvetî (899/1493), *Tefsîr-i Sûre-i Fatiha*³¹.
14. Şeyh Bâyezîd Halîfe (900/1494), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri³².
15. Celâleddîn es-Suyûtî (911/1505), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri³³.
16. Nûru'd-dîn-Zâde Muslihu'd-Dîn (981/1573), *Tefsîr-i Fatiha*³⁴.
17. Şeyhu'l-İslam Zekerîyyâ Efendi (1001/1592), *Tefsîr-i Fatiha*³⁵.
18. Şeyh İsmail Ankaravî (1042/1632), *Fatiha Tefsîri; Futûhât-ı Ayniyye*, İstanbul, 1328 (1910), 220 sahife³⁶.
19. Allâme Muhammed b. Musa (1046/1601), *el-Hâdî*, 'Fatiha Sûresi tefsiri'³⁷.
20. Abdü'l-Mecîd Sivâsî (1049/1639), *Tefsîru Fatiha*³⁸.

²² Bilmen, age, II, 821.

²³ Bilmen, age, II, 821.

²⁴ Bilmen, age, II, 821.

²⁵ Bilmen, age, II, 821.

²⁶ Bilmen, age, II, 821.

²⁷ Bilmen, age, II, 821.

²⁸ Bilmen, age, II, 821; Doğan, İshak, 'Osmanlı Dönemi Kur'an Çalışmaları', s.100, Makâlât (dergi), 1999/1.

²⁹ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.131.

³⁰ Doğan, ag.mk., s.118.

³¹ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.127.

³² Bilmen, age, II, 821.

³³ Bilmen, age, II, 821.

³⁴ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.126.

³⁵ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.126.

³⁶ Bilmen, age, II, 821; Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s.197; Doğan, ag.mk., s.102.

³⁷ Doğan, ag.mk., s.104.

21. Niyazi Muhammed Mısırî (1105/1693), *Tefsîr-i Fatiha-i Şerîf*³⁹.
22. Yusuf-Zâde Abdullah Efendi (1167/1753), *en-Nefhatü'l-Fâyiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fatiha*⁴⁰.
23. Müstakîm-Zâde Süleyman (1202/1787), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴¹.
24. Gazzî-Zâde Abdu'l-Lâtîf (1247/1831), *Tefsîru'l-Fatiha*⁴².
25. Abdü's-Selâm Efendi (1259/1843), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴³.
26. Sâbit Mehmed Efendi (1311/1893), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴⁴.
27. Mañastırılı İsmail Hakkı Efendi (1330/1912), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴⁵.
28. Ebû İshak İbrahim el-Hanbelî (?), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴⁶.
29. Şeyh Ebû Saîd ed-Dihistânî (?), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴⁷.
30. Muhammed b. Mustafa el-Küsdî (?), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁴⁸.
31. Abdü'l-Kerîm Vardârî (1003/1882), *Tefsîr-i Fatiha*⁴⁹.
32. Şeyh Nûru'd-Dîn er-Rûmî (?), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁵⁰.
33. Ebû Bekir Âmidî (1190/1776), *Tefsîru Fatiha*⁵¹.
34. Muhammed el-Mehdî (?), 'Sûre-i Fatiha' tefsiri⁵².
35. İsmail Hakkı (İzmirli) (1366/1946), *Kurân Tercüme Edilebilir mi? Yeni Vadide Fatiha Terceme ve Tefsîri*, İstanbul, 1335 (1917), 1342 (1926), 15 sahife⁵³.

³⁸ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.129.

³⁹ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.126.

⁴⁰ Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.117.

⁴¹ Bilmen, age, II, 821.

⁴² Bilmen, age, II, 821; Doğan, ag.mk., s.131.

⁴³ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁴ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁵ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁶ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁷ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁸ Bilmen, age, II, 821.

⁴⁹ Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.126.

⁵⁰ Bilmen, age, II, 822.

⁵¹ Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.129.

⁵² Bilmen, age, II, 822.

36. Manastırlı Davud (Paşa) (?), *Din-i İslam Hediyesi*, İzmir, 1326, 1328 (1911-1912), 36 sahife, “Fatıha Sûresi”nin tefsiri⁵⁴.
37. Mehmed Esad (Erbilî) (?), *Fatıha-i Şerif Tercümesi*, İstanbul 1327 (1911), 8 sahife⁵⁵.
38. Mehmet Nazif Akınoğlu, *Metoduyla Müsbet İlim Kur'an'ın Açıklanması*, Ankara, 1965, 239 sahife, Besmele ve Fatıha Sûresi'nin açıklamasıdır⁵⁶.
39. Ahmet Hamdi Kaçar, *Fatıha-i Şerife'nin İzahlı Meali*, İzmir, 1963, 31 sahife⁵⁷.
40. Ali Kadioğlu, *Fatıha-i Şerife'nin Dizilmiş Türkçesi*, İzmir, 1935-1936, bir manzum tefsir denemesidir⁵⁸.
41. M. K. Pilavoğlu, *Fatıha Sûresi'nin Manası ve Tefsiri ve Ondak Alınacak İbretler*, Ankara, 1969, 32 sahife⁵⁹.
42. Şemseddin Yeşil, *Namaz Sûrelerinin ve Fatıha-i Şerife'nin Manası: Esrâr-ı Salât ve Esrâr-ı Hilkat*, İstanbul, 1944, 51 sahife⁶⁰.
43. Ebu'l-Leys es-Semerikandî (?), *Besmele ve Fatıha Tefsiri*, (Çev. Mehmet Karadeniz), İstanbul, 1986, 144 s.⁶¹
44. Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Fatıha Sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1984, 1985, 53 s.⁶²
45. Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Fatıha ve Bakara Sûreleri Tefsiri*, İstanbul, 1984⁶³.
46. Yaşar Nuri Öztürk, *Fatıha Sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1997, 80 s.⁶⁴

⁵³ Hamidullah, age, s.197; Uysal, Halil, ‘Cumhuriyet Dönemi Kur'an Çalışmaları’, s.191, Makâlât (Dergi), 1999/1.

⁵⁴ Hamidullah, age, s.198.

⁵⁵ Hamidullah, age, s.198.

⁵⁶ Hamidullah, age, s.201.

⁵⁷ Hamidullah, age, s.205; Uysal, ag.mk., s.165.

⁵⁸ Hamidullah, age, s.205.

⁵⁹ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.164.

⁶⁰ Hamidullah, age, s.211-212; Uysal, ag.mk., s.244.

⁶¹ Uysal, ag.mk., s.156.

⁶² Uysal, ag.mk., s.164.

⁶³ Uysal, ag.mk., s.165.

47. Said Şimşek, *Fâtiha Sûresi ve Türkçe Namaz*, İstanbul, 1998, 128 s.⁶⁵
48. H. Mustafa Sak, *Fatiha Sûresi'nin Öğrettiği Yüksek Hakikatler*, İstanbul, 1960, 23 s.⁶⁶
49. Mevlânâ Ebu'l-Kelâm Âzâd, *Fatiha Tefsiri*, (Çev. Orhan Bekim) İstanbul, 1984, 312 s.⁶⁷
50. M. Fethullah Gülen, *Fatiha Üzerine Mülâhazalar*, İzmir, 1996, 266 s.⁶⁸
51. Suat Yıldırım, *Fatiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri*, İstanbul, 1989, 228 s.⁶⁹
52. Haluk Nurbâki, *Fatiha ve Kırk Yorumu*, İstanbul, 1982, 128 s., 1986, 1990, 168 s.⁷⁰
53. Âkif Salı, *Fâtiha-i Şerîfe'nin Dizilmiş Türkçesi*, İzmir, 1935, 15 s.⁷¹
54. Mustafa Efe, *Kur'an'ın Özü Fâtiha Sûresi*, Ankara, 1986, 54 s.⁷²
55. Zabit Durmuş-Ali İçipak, *Sorularla Fâtiha Sûresi*, İstanbul, 1998, 223 s.⁷³
56. Hasan el-Benna, *Tefsir İlmi ve Fatiha Sûresi Tefsiri*, (Çev. Murat Albayrak) İstanbul, 1990, 1991⁷⁴.

BAKARA SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Birgivî Muhammed Efendi (981/1573), *Tefsîr-i Sûre-i Bakara*⁷⁵.
2. Ebu's-Suûd el-İmâdî (982/1574), *Tefsîru Sûrati'l-Bakara*⁷⁶.
3. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Bakara Sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1985, 391 s.⁷⁷

⁶⁴ Uysal, ag.mk., s.164.

⁶⁵ Uysal, ag.mk., s.164.

⁶⁶ Uysal, ag.mk., s.164.

⁶⁷ Uysal, ag.mk., s.165.

⁶⁸ Uysal, ag.mk., s.165.

⁶⁹ Uysal, ag.mk., s.165.

⁷⁰ Uysal, ag.mk., s.165.

⁷¹ Uysal, ag.mk., s.165.

⁷² Uysal, ag.mk., s.216.

⁷³ Uysal, ag.mk., s.248.

⁷⁴ Uysal, ag.mk., s.252.

⁷⁵ Doğan, ag.mk., s.126.

⁷⁶ Doğan, ag.mk., s.129.

⁷⁷ Uysal, ag.mk., s.155.

4. Haluk Nurbâki, *Bakara Sûresi Yorumu (İnfak)* İlk 7 Âyet, İstanbul, 1987, 119 s.⁷⁸
5. Haluk Nurbâki, *Bakara Sûresi Yorumu (Münafıklar)* 8-54. Âyetler, İstanbul, 1988, 104 s.⁷⁹
6. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Fatiha ve Bakara Sûreleri Tefsiri*, İstanbul, 1984⁸⁰.

EN'AM SURESİ TEFSİRLERİ:

1. Bustan Mustafa Efendi (977/1569), 'Sûre-i En'âm' tefsiri⁸¹.
2. Anmet Kemal Bolaç, *En'am ve A'raf Sûrelerinin Tefsiri ve Dil Özellikleri*, (Dan. Hamza Zülfikâr) Ankara Ü. Sosyal Bil. Ens., Ankara, 1987, (Y.L.T.)⁸²
3. Suat Yıldırım, *Fatiha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri*, İstanbul, 1989, 228 s.⁸³

A'RAF SURESİ TEFSİRİ:

1. Ahmet Kemal Bolaç, *En'am ve A'raf Sûrelerinin Tefsiri ve Dil Özellikleri*, (Dan. Hamza Zülfikâr) Ankara Ü. Sosyal Bil. Ens., Ankara, 1987. (Y.L.T.)⁸⁴

ENFÂL SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Bedir Gazvesi ve Sûre-i Enfâl Tefsiri*, İstanbul, 1980, 167 sahife⁸⁵.

YÛNUS SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Râif Efendi (1309/1891), 'Sûre-i Yûnus' tefsiri⁸⁶.
2. Mehmed Hayri (?), *Tefsîr-i Sûre-i Yûnus*, İstanbul, 1331 (1913), 17+32 sahife⁸⁷.

⁷⁸ Uysal, ag.mk., s.156.

⁷⁹ Uysal, ag.mk., s.156.

⁸⁰ Uysal, ag.mk., s.165.

⁸¹ Bilmen, age, II, 822.

⁸² Uysal, ag.mk., s.163.

⁸³ Uysal, ag.mk., s.165.

⁸⁴ Uysal, ag.mk., s.163.

⁸⁵ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.156.

⁸⁶ Bilmen, age, II, 822.

⁸⁷ Hamidullah, age, s.198.

3. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Yunus ve Hud Sureleri Tefsiri*, İstanbul, 1981, 166 s.⁸⁸

HUD SURESİ TEFSİRİ:

1. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Yunus ve Hûd Sûreleri Tefsiri*, İstanbul, 1981, 166 s.⁸⁹

YÛSUF SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Muhammed Şehristânî (548/1153), 'Sûre-i Yûsuf' tefsiri⁹⁰.
2. Ahmed b. Rûhullah el-Ensârî (1000/1591), 'Sûre-i Yûsuf' tefsiri⁹¹.
3. Galatalı Mehmed Efendi (1005/1596), *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*⁹².
4. İmam Gazâlî (505/1111), *Bahru'l-Mahabbe fî Esrârî'l-Mevedde (Tefsîru Sûrati Yûsuf)*⁹³.
5. Abdü'l-Kerîm Celvetî (1100/1688), *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*⁹⁴.
6. Niyazi Muhammed Mısırlî (1105/1693), *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*⁹⁵.
7. Şeyh Surûrî (996/1561), *Tefsîru Sûrati Yûsuf*⁹⁶.
8. Şeyh Bahâü'd-Dîn el-Vâiz (?), 'Sûre-i Yûsuf' tefsiri⁹⁷.
9. Raif Efendi (İstanbulî) (1309/1891), *Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf*⁹⁸.
10. Giridî Sırrı Paşa (1313/1895), *Ahsenü'l-Kasas; Tefsîru Sûre-i Yûsuf (as)*, İstanbul, 1309 (1893), 3 cilt, 204+372+470 sahife⁹⁹.
11. Yakub b. Mustafa el-Celvetî (?), *Ne'îcetü't-Tefâsîr fî Sûrati Yûsuf*, İstanbul, 1279 (1863), 1318 (1902), 120 sahife¹⁰⁰.

⁸⁸ Uysal, ag.mk., s.262.

⁸⁹ Uysal, ag.mk., s.262.

⁹⁰ Bilmen, age, II, 822.

⁹¹ Bilmen, age, II, 822.

⁹² Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.127.

⁹³ Bilmen, age, II, 458.

⁹⁴ Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.127.

⁹⁵ Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.128.

⁹⁶ Bilmen, age, II, 822; Doğan, ag.mk., s.129.

⁹⁷ Bilmen, age, II, 822.

⁹⁸ Doğan, ag.mk., s.128.

⁹⁹ Hamidullah, age, s.196; Doğan, ag.mk., s.100.

12. Şemseddin Nuri, *En Güzel Kıssa ve Gerçekleşen Rüya*, İzmir, trs., 160 s.¹⁰¹
13. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Hız. Yusuf (as) (Sûre-i Yûsuf Tefsîri)*, İstanbul, 1977¹⁰².
14. Haluk Nurbâki, *Sûre-i Yusuf'un Yorumu*, İstanbul, 1985, 1987¹⁰³.
15. Ali Fuad Azak, *Sûre-i Yusuf*, 1988, XVI+271 s.¹⁰⁴
16. Zehra Rahneverd, *Yusuf'un Hicretiyle Adım Adım*, Ankara, 1990, 116 s.¹⁰⁵

RA'D SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Şemseddin Yeşil, *Fuyûzât: Sûre-i Ra'd'ın Tefsiri*, İstanbul, 1959, 469 s.¹⁰⁶

İSRÂ SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Akbilek Yahşi Halife (930/1523), *Mi'râcu'l-Ûlâ fî Tefsîri Sûrati'l-İsrâ*¹⁰⁷.

KEHF SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Ebu's-Suûd el-İmâdî (982/1574), *Tefsîru Sûrati'l-Kehf*¹⁰⁸.
2. Molla Halil Siirdî (1257/1841), *Tefsîru Sûrati'l-Kehf*¹⁰⁹.
3. M. Kemal Pilavoğlu, *Kehf Sûresinin Tercüme, Tefsiri, Ondan Alınacak Ders-i İbretler ve Hikmetler*, trs.¹¹⁰

MERYEM SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Giridî Sırrı Paşa (1313/1895), *Sırru'l-Meryem; Tefsîr-i Sûre-i Meryem*, Diyâr-ı Bekir, 1312 (1894), 168 sahife¹¹¹.
2. Şemseddin Yeşil, *Fuyûzât: Sûre-i Meryem'in Tefsiri*, İstanbul, 1963¹¹².

¹⁰⁰ Hamidullah, age, s.200.

¹⁰¹ Uysal, ag.mk., s.163.

¹⁰² Hamidullah, age, s.209.

¹⁰³ Uysal, ag.mk., s.249.

¹⁰⁴ Uysal, ag.mk., s.249.

¹⁰⁵ Uysal, ag.mk., s.262.

¹⁰⁶ Uysal, ag.mk., s.166.

¹⁰⁷ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.115.

¹⁰⁸ Doğan, ag.mk., s.130.

¹⁰⁹ Doğan, ag.mk., s.130.

¹¹⁰ Uysal, ag.mk., s.176.

¹¹¹ Hamidullah, age, s.196.

¹¹² Uysal, ag.mk., s.166.

TAHA SÜRESİ TEFSİRİ:

1. Alâü'd-dîn Atvel (1097/1685), 'Sûre-i Tâhâ' tefsiri¹¹³.

NUR SÜRESİ TEFSİRLERİ:

1. İbn Teymiyye, *Tefsîru Sûrati'n-Nûr*.
2. İbrahim Kırîmî (1042/1632), *Tefsîr-u Sûre-i Nûr*¹¹⁴.
3. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi (1330/1912), 'Sûre-i Nûr' tefsiri¹¹⁵.

FURKÂN SÜRESİ TEFSİRLERİ:

1. Silifkeli Kadı Ahmed Efendi (1091/1680), *Sûre-i Furkân Tefsiri*¹¹⁶.
2. Giridî Sırrı Paşa (1303/1885), *Sırr-ı Furkan; Tefsîr-i Sûre-i Furkan*, İstanbul, 1312 (1896), 2 cilt, 320+309 sahife¹¹⁷.

ŞUARÂ SÜRESİ TEFSİRİ:

1. Esat Sezai Sümbüllük, *Şairler Sûresi Türkçesi*, İstanbul, 1943, 47 s.¹¹⁸

AHZÂB SÜRESİ TEFSİRLERİ:

1. Mısırlı Abdu'l-Fettâh Halîfe (?), 'Sûre-i Ahzâb' tefsiri¹¹⁹.
2. Ergun Çapan, *İslam Aile Yapısı Açısından Ahzab Sûresi'nin Tefsiri*, (Dan. Emin Işık) Marmara Ü. Sosyal Bil. Ens., İstanbul, 1992, (Y.L.T.)¹²⁰

YÂSİN SÜRESİ TEFSİRLERİ:

1. Alâü'd-dîn Çelebi (875/1470), *Yâsîn Sûresi Tefsiri*¹²¹.
2. Şeyhü'l-İslam Şerîf Mehmed Efendi (1024/1615), *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûrati Yâsîn*¹²².
3. Hammâmî-Zâde (?), 'Sûre-i Yâsîn' tefsiri¹²³.

¹¹³ Bilmen, age, II, 823.

¹¹⁴ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.127.

¹¹⁵ Bilmen, age, II, 823.

¹¹⁶ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.122.

¹¹⁷ Bilmen, age, II, 823; Hamidullah, age, s.196.

¹¹⁸ Uysal, ag.mk., s.250.

¹¹⁹ Bilmen, age, II, 823.

¹²⁰ Uysal, ag.mk., s.173.

¹²¹ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.134.

¹²² Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.109.

4. İsmail Hakkı (Bursevî) (1137/1724), *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn*, İstanbul, 1316 (1898), 40 sahife¹²⁴.
5. Esad Muhammed Efendi (Şeyhulislam Ebû İshak İsmail Efendizâde) (1166/1752), *Tefsîru Sûre-i Yâsîn*¹²⁵.
6. İsmail Hakkı (Manastırlı) (1330/1912), *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn*, İstanbul, 1314 (1896), 111 sahife¹²⁶.
7. Riyâzu'l-Ğufrân (Şeyhî), *Türkçe Yâsîn-i Şerîf'in Nazmen Tefsîri*, İstanbul, 1313 (1897), 86 sahife¹²⁷.
8. Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1331/1912), *Yâsîn Tefsîri*.
9. Cevdet (Paşa) (1313/1895), *Tefsîrli Yâsîn*, İstanbul, 1932, 16 sahife¹²⁸.
10. Hasan Çelikkaya, Hammamizâde; *Yâsîn-i Şerîf Tercüme ve Tefsîri*, İstanbul, 1973, 117 sahife¹²⁹.
11. M. Sabit Kenlik, *Mev'izeli Yâsîn-i Şerîf Tefsîri*, İstanbul, 1952, 28 s.¹³⁰
12. Muharrem Zeki Korgunal, *Türkçe Manzum Kur'an; Yâsîn Sûresi*, İstanbul, 1932¹³¹.
13. Hasan Basri Çantay, *Tercümeli Yâsîn-i Şerîf*, İstanbul, 1932¹³².
14. Haşim Veli, *Tercümeli Yâsîn-i Şerîf*, İstanbul, 1932, 24+8 s.¹³³
15. H. Mustafa Özcan, *Hammâmîzâde; Yâsîn Tefsîri Tercümesi*, İzmir, 1969, 82 sahife¹³⁴.

¹²³ Bilmen, age, II, 823.

¹²⁴ Hamidullah, age, s.197.

¹²⁵ Doğan, ag.mk., s.127.

¹²⁶ Hamidullah, age, s.197.

¹²⁷ Hamidullah, age, s.199.

¹²⁸ Hamidullah, age, s.202; Uysal, ag.mk., s.254.

¹²⁹ Hamidullah, age, s.202; Uysal, ag.mk., s.261.

¹³⁰ Hamidullah, age, s.205; Uysal, ag.mk., s.240.

¹³¹ Hamidullah, age, s.206.

¹³² Uysal, ag.mk., s.256.

¹³³ Uysal, ag.mk., s.256.

¹³⁴ Hamidullah, age, s.207; Uysal, ag.mk., s.168.

16. M. K. Pilavoğlu, *Yasin-i Şerif Tercüme ve Tefsiri*, Ankara, 1972, 152 sahife¹³⁵.
17. Yusuf Tavaslı, *Yasin-i Şerif*, İstanbul, 1976, 63 sahife¹³⁶.
18. Ârif Pamuk, *Hadis-i Şeriflerin Işığı Altında Sûre-i Yasin ve Fazileti*, İstanbul, 1976, 1977, 64 s.¹³⁷
19. Şemseddin Yeşil, *Kur'an'ın Kalbi: Sûre-i Yasin'in Tefsiri*, İstanbul, 1940, 1950, 63 sahife¹³⁸.
20. Yaşar Gürdil, *Yâsin Sûresi ve Türkçe Anlamı*, İstanbul, 1972, 16 s.¹³⁹
21. Mahmut Toptaş, *Yasin Sûresi ve Tefsiri*, İstanbul, 1989, 48 s.¹⁴⁰
22. Haluk Nurbâki, *Yasin Sûresi Yorumu*, İstanbul, 1985, 135 s.¹⁴¹
23. Hammâmî, *Yasin Tefsiri*, Terc. ?, İstanbul, 1963, 1967, 48 s.¹⁴²
24. Emir Sultan, Mehmed Şemseddin, *Yasin-i Şerif'in Meal, Tefsir, Esrar ve Havassı*, (Osmanlıca'ya Çev. Hasanü'l-Halebî, Günümüz Türkçe'sine Çev. Melih Yuluğ) İstanbul, 1984, 512 s.¹⁴³

DUHÂN SÜRESİ TEFSİRİ:

1. Muhyi'd-Dîn Muhammed Niksârî (901/1495), *Tefsîr-i Sûre-i Duhân*¹⁴⁴.

MUHAMMED SÜRESİ TEFSİRLERİ:

1. Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, *Muhammed ve Fetih Sûrelerinin Tefsiri*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı) Ankara, 1973, 106 s.¹⁴⁵.

¹³⁵ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.261.

¹³⁶ Hamidullah, age, s.210.

¹³⁷ Uysal, ag.mk., s.167.

¹³⁸ Hamidullah, age, s.211; Uysal, ag.mk., s.215.

¹³⁹ Uysal, ag.mk., s.260.

¹⁴⁰ Uysal, ag.mk., s.260.

¹⁴¹ Uysal, ag.mk., s.260.

¹⁴² Uysal, ag.mk., s.260.

¹⁴³ Uysal, ag.mk., s.261.

¹⁴⁴ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁴⁵ Hamidullah, age, s.204; Uysal, ag.mk., s.242.

2. M. K. Pilavoğlu, *Muhammed Sûresi'nin Tefsiri ve Alacağımız Kıssalar*, Ankara, 1975, 53 sahife¹⁴⁶.

FETİH SÛRESİ TEFSİRLERİ

1. Muhammed Emin Emir Padişah Buhari (?), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁴⁷.
2. Ebu'l-Vefa Tâcu'l-Ârifin (1007/1598), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁴⁸.
3. Abdü'l-Lâtîf b. Mecdü'd-Dîn ed-Dımeşkî (1023/1614), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁴⁹.
4. Muhammed Emin b. Sadrü'd-Dîn eş-Şîrvânî (1036/1626), *Tefsîr-i Sûre-i Feth*¹⁵⁰.
5. Allâme Muhammed b. Musa (1046/1601), *Tefsîru Sûrati'l-Feth*¹⁵¹.
6. Abdü'l-Hayy Efendi (1117/1705), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁵².
7. İsa b. Ahmed el-Hoşnavî es-Sehrânî (1200/1785), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁵³.
8. Abdullah Eyyûbî (1202/1787), *Tefsîr-i Sûre-i Feth*¹⁵⁴.
9. Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî es-Sûfî (1305/1887), 'Sûre-i Feth' tefsiri¹⁵⁵.
10. Ömer Nasûhî Bilmen (1971), *Sûre-i Feth'in Türkçe Tefsiri*, İstanbul, 1953, 1957, 1972, 336 sahife¹⁵⁶.
11. Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, *Muhammed ve Fetih Sûrelerinin Tefsîri*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı) Ankara, 1973, 106 s.¹⁵⁷
12. M. K. Pilavoğlu, *Fetih Sûresi Manası*, Ankara, 1975, 69+14 sahife¹⁵⁸.

¹⁴⁶ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.170, 241.

¹⁴⁷ Bilmen, age, II, 823.

¹⁴⁸ Bilmen, age, II, 839.

¹⁴⁹ Bilmen, age, II, 839.

¹⁵⁰ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁵¹ Doğan, ag.mk., s.130.

¹⁵² Bilmen, age, II, 823.

¹⁵³ Bilmen, age, II, 839.

¹⁵⁴ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁵⁵ Bilmen, age, II, 839.

¹⁵⁶ Hamidullah, age, s.202; Uysal, ag.mk., s.249.

¹⁵⁷ Hamidullah, age, s.204; Uysal, ag.mk., s.242.

¹⁵⁸ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.165.

13. Şemseddin Yeşil, *Fuyûzât: Sûre-i Feth'in Tefsîri*, İstanbul, 1950, 56 sahife¹⁵⁹.

HUCURÂT SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Ahmed Cevdet Efendi (Müderres) (?), *Tefsîr-i Sûre-i Hucurât*, İstanbul, 1241 (1826), 64 sahife¹⁶⁰.

2. M. K. Pilavoğlu, *Hucurât Sûresi Manası ve Tefsiri*, Ankara, 1975, 71 sahife¹⁶¹.

3. M. Erdoğan Baş, *Mü'minler Arası Beşerî Münasebetler (Hucurât Sûresi Tefsîri)*, İstanbul, 1998, 197 s.¹⁶²

KÂF SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Rûknü'd-Dîn Muhammed et-Tûnusî (738/1337), 'Sûre-i Kâf' tefsiri¹⁶³.

NECM SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Mehmed Fevzi Efendi (1318/1900), *Kudsü'l-İrfân fî Tefsîri Sûrati'n-Necm*¹⁶⁴.

2. Şemseddin Yeşil, *Fuyûzât: Sûre-i Necm'in Tefsiri*, İstanbul, 1950, 56 sahife¹⁶⁵.

RAHMÂN SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Ali Yektâ Efendi (1327/1909), *Sûre-i Rahmân Tefsiri*¹⁶⁶.

2. Ahmed Rüşdî (?), *Hikmetü'l-Beyân fî Sûreti'r-Rahmân*, İstanbul, 1305 (1889), 77+2 sahife¹⁶⁷.

3. M. K. Pilavoğlu, *er-Rahman Sûresi'nin Manası, Tefsiri ve Ondan Alınacak Ders-i İbretler*, Ankara, 1976, 59 sahife¹⁶⁸.

VÂKİA SÛRESİ TEFSİRLERİ:

¹⁵⁹ Hamidullah, age, s.211; Uysal, ag.mk., s.166.

¹⁶⁰ Hamidullah, age, s.195.

¹⁶¹ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.169.

¹⁶² Uysal, ag.mk., s.243.

¹⁶³ Bilmen, age, II, 823.

¹⁶⁴ Bilmen, age, II, 823; Doğan, ag.mk., s.113.

¹⁶⁵ Hamidullah, age, s.211; Uysal, ag.mk., s.166.

¹⁶⁶ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.122.

¹⁶⁷ Hamidullah, age, s.195.

¹⁶⁸ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.163.

1. Sadrü'd-Dîn Muhammed eş-Şîrâzî (1050/1640), 'Sûre-i Vâkıa' tefsiri¹⁶⁹.
2. Muhammed b. Osman el-Hilmî el-Atevî (?), 'Sûre-i Vâkıa' tefsiri¹⁷⁰.
3. Adalı Hoca Muhammed Efendi (Adapazarî) (1278/1861), *Mufasssal Tefsîr-i Sûrati'l-Vâkıa*¹⁷¹.

HAŞR SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Abdü'l-Hamid el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Haşr' tefsiri¹⁷².
2. M. Kemal Pilavoğlu, *Sûre-i Haşr'ın Manası, Tefsiri ve Ondak Alınacak Ders-i İbretler*, trs¹⁷³.

CUMA SÛRESİ TEFSİRİ:

1. M. K. Pilavoğlu, *Cuma Sûresi Manası, Tefsiri ve Hikmeti*, Ankara, 1973, 35 sahife¹⁷⁴.

TEĞÂBÛN SÛRESİ TEFSİRİ:

1. M. Kemal Pilavoğlu, *Teğâbün Sûresi (Kusurların Meydana Çıkması, Aldanış Sûresi)*, Ankara, 1975, 61 s.¹⁷⁵

TALÂK SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Hasan Haliloğlu, *Talâk Sûresi'nin Tefsiri ve Bu Sûredeki Hukûkî Prensipler*, İstanbul, 1996, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

TAHRÎM SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Abdü'l-Hamid el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Tahrîm' tefsiri¹⁷⁶.
2. Bilâl Işık, *Tahrîm Sûresi'nde Aile İçi İlişkiler*, İstanbul, 1999, Marmara Ü. Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi.

MÛLK SÛRESİ TEFSİRLERİ:

¹⁶⁹ Bilmen, age, II, 824.

¹⁷⁰ Bilmen, age, II, 824.

¹⁷¹ Doğan, ag.mk., s.116.

¹⁷² Bilmen, age, II, 824.

¹⁷³ Uysal, ag.mk., s.249.

¹⁷⁴ Hamidullah, age, s.208.

¹⁷⁵ Uysal, ag.mk., s.254.

¹⁷⁶ Bilmen, age, II, 824.

1. Şemsü'd-Dîn Ahmed b. Kemal (940/1533), 'Sûre-i Mülk' tefsiri¹⁷⁷.
2. Ebu's-Suûd el-Îmâdî (982/1574), *Tefsîru Sûrati'l-Mülk*¹⁷⁸.
3. Tatar Pazarcıklı Mehmed b. Ömer (996/1587), *Tefsîr-i Sûre-i Mülk*¹⁷⁹.
4. Boyabatlı Kara Halil Efendi (1123/1711), *Tefsîru Sûrati'l-Mülk*¹⁸⁰.
5. Mustafa b. Mehmed Ankaravî (?), *Tefsîr-i Sûre-i Mülk*¹⁸¹.
6. Mehmed Fevzi Efendi (1318/1900), *Teysîru'l-Felek fî Tefsîri Sûrati'l-Mülk*¹⁸².
7. M.K. Pilavoğlu, *Tebarake Sûresi'nin Manası ve Tefsiri ve Ondak Alınacak Ders-i İbretler*, Ankara, 1972, 55 sahife¹⁸³.
8. Şemseddin Yeşil, *Fuyûzât: Sûre-i Mülk*, İstanbul, 1954, 16 sahife¹⁸⁴.

KALEM SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Nusûs Şârihi Bosnalı Abdullah Efendi (1054/1644), *Risâle fî Tefsîri 'Nûn ve'l-Kalem*¹⁸⁵.

HÂKKA SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Abdü'l-Fettâh Halîfe (?), 'Sûre-i Hâkka' tefsiri¹⁸⁶.
2. Faruk Tuncer, *el-Hâkka Sûresi Tefsir Denemesi ve Bu Sûredeki Kıyamet Sahneleri*, (Dan. Emin Işık) Marmara Ü. Sosyal Bil. Ens., İstanbul, 1991, (Y.L.T.)¹⁸⁷

MEÂRİC SÛRESİ TEFSİRİ:

1. M. Kemal Pilavoğlu, *Meâric Sûresi*, Ankara, 1975, 71 s.¹⁸⁸

¹⁷⁷ Bilmen, age, II, 824.

¹⁷⁸ Doğan, ag.mk., s.130.

¹⁷⁹ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁸⁰ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.130.

¹⁸¹ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁸² Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.133.

¹⁸³ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.251.

¹⁸⁴ Hamidullah, age, s.211; Uysal, ag.mk., s.166.

¹⁸⁵ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.118.

¹⁸⁶ Bilmen, age, II, 824.

¹⁸⁷ Uysal, ag.mk., s.162.

NÛH SÛRESİ TEFSİRİ:

1. M.K. Pilavoğlu, *Nûh Sûresi, Mana ve Tefsiri*, Ankara, 1975, 65 sahife¹⁸⁹.

MÜZZEMMİL SÛRESİ TEFSİRİ:

1. M.K. Pilavoğlu, *Müzzemmil Sûresi, Manası, Tefsiri ve Hikmetleri*, Ankara, 1975, 70 sahife¹⁹⁰.

KİYÂME SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Abdü'l-Hamîd el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Kiyâme' tefsiri¹⁹¹.
2. M. Kemal Pilavoğlu, *Kıyamet Sûresi'nin Manası ve Tefsiri*, Ankara, 1975, 60 s.¹⁹²

İNSAN SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Gıyâsü'd-Dîn Mansûr eş-Şîrâzî (949/1542), 'Sûre-i İnsân' tefsiri¹⁹³.
2. Giridî Sırrı Paşa (1313/1895), *Sırru'l-İnsân; Tefsîr-i Sûre-i İnsan*, İstanbul, 1312 (1996), 238+4 sahife¹⁹⁴.
3. Şemseddin Yeşil, Fuyûzât: *Sûre-i İnsan'ın Tefsiri*, İstanbul, 1950, 36+44 sahife¹⁹⁵.

NEBE' SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Gözübüyük-Zâde İbrahim (1253/1837), 'Sûre-i Nebe'' tefsiri¹⁹⁶.
2. Hacer-Zâde Recep Efendi (1311/1893), *Tefsîr-i Sûre-i Nebe'*¹⁹⁷.
3. Şeyh Muhammed Abduh (1323/1905), 'Sûre-i Nebe'' tefsiri¹⁹⁸.

ABESE SÛRESİ TEFSİRİ:

¹⁸⁸ Uysal, ag.mk., s.240.

¹⁸⁹ Hamidullah, age, s.208-209; Uysal, ag.mk., s.229, 245.

¹⁹⁰ Hamidullah, age, s.208; Uysal, ag.mk., s.244.

¹⁹¹ Bilmen, age, II, 824.

¹⁹² Uysal, ag.mk., s.178.

¹⁹³ Bilmen, age, II, 824.

¹⁹⁴ Bilmen, age, II, 824; Hamidullah, age, s. 196.

¹⁹⁵ Hamidullah, age, s.211; Uysal, ag.mk., s.166.

¹⁹⁶ Bilmen, age, II, 824.

¹⁹⁷ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.127.

¹⁹⁸ Bilmen, age, II, 824.

1. Karslı Hâmid Efendi (1291/1874), 'Sûre-i Abese' tefsiri¹⁹⁹.

TEKVÎR SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Haluk Nurbâki, *Sûre-i Tekvîr'in Yorumu*, İstanbul, 1992, 110 s.²⁰⁰

MUTAFFİFİN SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Hacer-Zâde Recep Efendi (1311/1893), *Tefsîr-i Sûre-i Muttaffîfîn*²⁰¹.

ĞÂŞİYE SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Cennetân Toktaş, *Ğâşiye Sûresi Tefsiri*, İstanbul, 1998, Marmara Ü. Sosyal Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi.

BELED SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Ali Yektâ Efendi (1327/1909), *Sûre-i Beled Tefsiri*²⁰².

ŞEMS SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Abdü'l-Hamîd el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Şems' tefsiri²⁰³.

DUHÂ SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Muhammed Muhyiddin Vefâî (940/1533), *Tenvîru'd-Duha fî Tefsîr-i ve'd Duhâ*²⁰⁴.
2. Kayserili Mehmed Saîd Efendi (1257/1841), *Tefsîru Sûre-i ve'd-Duhâ*²⁰⁵.
3. Gözübüyük-Zâde İbrahim (Kayserivî) (?), *Tercüme-i Sûre-i Duhâ*, İstanbul, 1287 (1871), 24 sahife²⁰⁶.

İNŞİRÂH SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Mehmed Fevzi Efendi (1318/1900), *Kudsü'l-Ferah fî Tefsîri Elem Neşrah.*²⁰⁷.

¹⁹⁹ Bilmen, age, II, 824.

²⁰⁰ Uysal, ag.mk., s.249.

²⁰¹ Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.127.

²⁰² Bilmen, age, II, 824; Doğan, ag.mk., s.122.

²⁰³ Bilmen, age, II, 825.

²⁰⁴ Doğan, ag.mk., s.131.

²⁰⁵ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.130.

²⁰⁶ Hamidullah, age s.197.

²⁰⁷ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.113.

‘ALAK SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Şeyhülislam Musa Kazım, *Sûre-i İhlâs ve ‘Alak Tefsiri*, İstanbul, 1918, 16 s.²⁰⁸

KADİR SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Mevlânâ Abdu’r-Rahman b. Müeyyed el-Emâsî (922/1516), *Tefsîr-i Sûre-i Kadr*²⁰⁹.
2. Mevlânâ Salâhu’d-Dîn el-Lârî (979/1571), ‘Sûre-i Kadr’ tefsiri²¹⁰.
3. Mevlânâ Muhammed b. Rûhullah el-Ensârî (1000/1591), ‘Sûre-i Kadr’ tefsiri²¹¹.
4. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi (1330/1912), ‘Sûre-i Kadr’ tefsiri²¹².

ZİLZÂL SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Seyyid Mehmed Saîd Efendi (1190/1776), *Tefsîr-i Sûre-i Zilzâl*²¹³.

ÂDİYÂT SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Bosnalı Abdullah Efendi (1054/1644), *Tefsîr-i Sûre-i Âdiyât*²¹⁴.
2. Kayserili Mehmed Saîd Efendi (1257/1841), *Tefsîru Sûre-i ve’l-Âdiyât*²¹⁵.
3. Mehmed Fevzi Sevilmiş, *Âdiyât Sûre-i Celîlesinden Bazı Hakikatler*, İzmir, 1955, 16 sahife²¹⁶.

TEKÂSÜR SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Mevlâ Safer Şâh (800/1397), *Risâle fî Tefsîri Sûrati’t-Tekâsür*²¹⁷.

ASİR SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Bosnalı Abdullah Efendi (1054/1644), *Tefsîr-i Sûre-i Asr*²¹⁸.

²⁰⁸ Uysal, ag.mk., s.249.

²⁰⁹ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.127.

²¹⁰ Bilmen, age, II, 825.

²¹¹ Bilmen, age, II, 825.

²¹² Bilmen, age, II, 825.

²¹³ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.128.

²¹⁴ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.126.

²¹⁵ Bilmen, age, II, 825; Doğan, ag.mk., s.130.

²¹⁶ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.150.

²¹⁷ Bilmen, age, II, 825; Doğan, agmk, s.118.

²¹⁸ Bilmen, age, II, 825; Doğan, agmk, s.126.

2. Abdü'l-Hamîd el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Asr' tefsiri²¹⁹.
3. Muhammed Abduh (1905), *Tefsîru Sûrati'l-Asr*.
4. Ahmed Hamdi (Akseki) (1370/1950), *Ve'l-Asr Tefsiri*, İstanbul, 1928, 87 sahife²²⁰.
5. Hasan Arıcı, *Ve'l-Asri Sûresi'nin Tefsiri*, İstanbul, 1963, 31 sahife²²¹.
6. Yusuf Ziyâeddin Ersal, *Ve'l-Asri Sûresi'nin Tefsiri*, Ankara, 1960, 63 sahife²²².
7. Mehmet Fevzi Sevilmiş, *Asır Sûresi'nden Bazı Hakikatler*, İzmir, 1955, 16 sahife²²³.

KEVSER SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Celâlî'd-Dîn Muhammed ed-Devvânî (907/1501), 'Sûre-i Kevser' tefsiri²²⁴.
2. Mehmet Fevzi Sevilmiş, *Kevser Sûresi'nden Bazı Hakikatler*, Bandırma, 1956, 28 sahife²²⁵.

KÂFİRÛN SÛRESİ TEFSİRLERİ:

1. Celâlî'd-Dîn ed- Devvânî (907/1501), 'Sûre-i Kâfirûn' tefsiri²²⁶.
2. Abdü'l-Hamîd el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Kâfirûn' tefsiri²²⁷.

NASR SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Mehmet Fevzi Sevilmiş, *Nasr Sûresi'nden Bazı Hakikatler*, İzmir, 1956, 20 sahife²²⁸.

LEHEB SÛRESİ TEFSİRİ:

1. Abdü'l-Hamîd el-Ferâhî (?), 'Sûre-i Leheb' tefsiri²²⁹.

²¹⁹ Bilmen, age, II, 825.

²²⁰ Bilmen, age, II, 825; Hamidullah, age, s.195; Uysal, ag.mk., s.259.

²²¹ Hamidullah, age, s.201; Uysal, ag.mk., s.259.

²²² Hamidullah, age, s.203; Uysal, ag.mk., s.259.

²²³ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.154.

²²⁴ Bilmen, age, II, 825.

²²⁵ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.177.

²²⁶ Bilmen, age, II, 825.

²²⁷ Bilmen, age, II, 825.

²²⁸ Hamidullah, age, s.209; Uysal, ag.mk., s.245.

İHLÂS SÛRESİ TEFSİRLERİ.

1. İbn Sînâ (438/1047), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³⁰.
2. Saîd b. Dehhân (569/1173), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³¹.
3. Fahrü'd-Dîn er-Râzî (606/1209), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³².
4. Takıyyü'd-Dîn ibn Teymiyye (728/1328), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³³.
5. Mevlânâzâde (?), *Risâletü'l-Halâs fi Tefsîri Sûrati'l-İhlâs*²³⁴.
6. el-Hafîd b. Merzûk et-Tilmsânî (842/1438), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³⁵.
7. Mehmed Muhyi'd-Dîn Niksârî (901/1495), *Türkçe Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*²³⁶.
8. Celâlî'd-Dîn ed-Devvânî (907/1501), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²³⁷.
9. Sun'ullah el-Hâlidî (?), *Tefsîru Sûrati'l-İhlâs*²³⁸.
10. Şeyh-Zâde Muhyiddîn (951/1544), *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*²³⁹.
11. Abdü'n-Nâfi' Hamevî (1016/1607), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²⁴⁰.
12. Muhammed Emin b. Sadreddin Şîrvânî (1036/1626), *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*²⁴¹.
13. Ebû Saîd el-Hâdimî (1176/1762), *Tefsîru Sûrati'l-İhlâs*²⁴².
14. Bükâî-Zâde Veliyyü'd-Dîn (1183/1769), *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*²⁴³.
15. Şeyhü'l-İslâm Tâhir Efendi (1254/1838), *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*²⁴⁴.
16. Şeyhü'l-İslâm Mûsâ Kâzım Efendi (1337/1920), *Sûre-i İhlâs ve 'Alak Tefsîri*, İstanbul, 1334 (1918), 16 sahife²⁴⁵.

²²⁹ Bilmen, age, II, 825.

²³⁰ Bilmen, age, II, 825.

²³¹ Bilmen, age, II, 825.

²³² Bilmen, age, II, 826.

²³³ Bilmen, age, II, 826.

²³⁴ Doğan, ag.mk., s.119.

²³⁵ Bilmen, age, II, 826.

²³⁶ Bilmen, age, II, 826; Doğan, ag.mk., s.133.

²³⁷ Bilmen, age, II, 826.

²³⁸ Doğan, ag.mk., s.130.

²³⁹ Bilmen, age, II, 826; Doğan, ag.mk., s.127.

²⁴⁰ Bilmen, age, II, 826.

²⁴¹ Doğan, ag.mk., s.127.

²⁴² Bilmen, age, II, 826; Doğan, ag.mk., s.129.

²⁴³ Bilmen, age, II, 826; Doğan, ag.mk., s.127.

²⁴⁴ Bilmen, age, II, 826; Doğan, ag.mk., s.127.

17. Ali b. Muhsin es-Sümmânî (?), 'Sûre-i İhlâs' tefsiri²⁴⁶.
18. Ömer Naci (Muallim) (1311/1893), *Hülâsatü'l-İhlâs*, İstanbul, 1304, 36 sahife²⁴⁷.
19. M.K. Pilavoğlu, *İhlâs-ı Şerif'in Yüce Manaları*, Ankara, 1975, 15+5 sahife²⁴⁸.
20. Harîrîzâde, *İhlâs Sûresi Tefsiri (el-Mevridü'l-Has bi'l-Havâs fî Tefsîri Sûreti'l-İhlâs)*, (Haz. Yakup Çiçek), İstanbul, 1996, 75+176 s.²⁴⁹

FELÂK ve NÂS SÛRELERİ TEFSİRLERİ.

1. İbn Sînâ (438/1047), 'Muavvizeteyn' tefsiri²⁵⁰.
2. Takıyyü'd-Dîn İbn Teymiyye (728/1328), 'Muavvizeteyn' tefsiri.
3. Celâlî'd-Dîn ed-Devvânî (907/1501), 'Muavvizeteyn' tefsiri²⁵¹.

²⁴⁵ Bilmen, age, II, 826; Hamidullah, age, s.199; Doğan, ag.mk., s.126; Uysal, ag.mk., s.249.

²⁴⁶ Bilmen, age, II, 826.

²⁴⁷ Hamidullah, age, s.199.

²⁴⁸ Hamidullah, age, s.208.

²⁴⁹ Uysal, ag.mk., s.171.

²⁵⁰ Bilmen, age, II, 826.

²⁵¹ Bilmen, age, II, 826.

BİRİNCİ BÖLÜM
PEYGAMBERLERİN MESAJINDAKİ BÜTÜNLÜK
AÇISINDAN SAFF SÛRESİ TEFSİRİ

I. PEYGAMBERLERİN MESAJINDAKİ BÜTÜNLÜK

A. MESAJIN KAYNAĞI İLE İLGİLİ BÜTÜNLÜK

Allah-ü Teâlâ, insanlığın yaratılış hikmetini şöyle açıklamaktadır: “Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât 51/56) Öyleyse insanlığın yaratılış gayesi, Allah (cc)’a ibadettir. Bu âyette geçen ibadet kelimesi, marifet anlamında kullanılmıştır; yani Allah, cinleri ve insanları, kendisinin varlığını bilsinler, onu tanısinlar diye yaratmıştır. Zira insanın Allah’a ibadet etmesi için, önce onun varlığından haberdar olması gerekir²⁵².

Allah insanı yarattığı zaman, daha başlangıçta onlara kendisinin, onların Rabb’i olduğunu bildirmiştir: “Kıyamet gününde ‘Biz bundan habersizdik.’ demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden nesillerini çıkarttı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ Onlar da: ‘Evet, buna şahidiz.’ dediler.” (A’râf 7/172)

Hız.Âdem ve eşi, yani insanoğlunun ataları, cennette yaratılmışlardı. Yasak meyvadan yiyince, oradan çıkartılıp yeryüzüne indirildiler. Fakat Allah onları başıboş bırakmadı; onlara, doğru yolu gösteren peygamberler gönderdi. Allah, insanoğluna şöyle emretti: “Her ne zaman size benden bir hidayet, yol gösterici bir mesaj gelirse, ona tâbi olun. Kim benim gösterdiğim yola giderse, o sapmaz ve bedbaht olmaz. Her kim de benim

²⁵² Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXVII, 21.

öğüdümünden yüz çevirirse, ona dar bir geçim veririm ve kıyamet günü onu kör olarak diriltiriz.” (Tâhâ 20/123)²⁵³

İnsanlık, başlangıçta tek bir toplum idi. Bu gerçek, Kur'an'da şöyle ifade ediliyor: “İnsanlar, önceleri tek bir toplum idiler. (Sonraları ihtilâfa düştüler; bunun üzerine) Allah, rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile kitabı indirdi ki insanlar arasında, ayrılığa düştükleri hususlarda hüküm versinler. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra aralarındaki hasedden dolayı dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah îmân edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.” (Bakara 2/213)²⁵⁴ İnsanlığın başlangıçta tek toplum olduğu gerçeğine Tevrat'ta da değinilmektedir: “Ve bütün dünyanın dili bir ve sözü birdi.”²⁵⁵ İnsanlar, zamanla anlaşmazlığa düştüler. Yüce Allah, bu karışık ortamı bir düzene sokmak ve kendi varlığını insanlığa hatırlatmak amacıyla her topluma elçiler ve yol göstericiler gönderdi: “Her toplumun bir peygamberi vardır. Allah'ın rasülleri geldiğinde, aralarında adaletle hükmedilir ve kimseye zulmedilmez.” (Yûnus 10/47) “Her toplumun bir yol göstereni vardır.” (Ra'd 13/7) “Geçmiş her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı bulunagelmıştır.” (Fâtır 35/24) Peygamberliğin, Kur'an'da bu kadar açıkça belirtilen evrenselliği, dinin evrenselliğini de ifade eder. Ayrıca bu âyetler, bütün gerçek dinlerin semâvî olduğunu ve insanlar tarafından meydana getirilmediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, ilâhî vahyin , sadece İbrahimî dinlerde değil, bütün toplumlarda bulunduğunu belirtir. Bunu ifade etmekle Kur'an, Sâmi dünyanın dışındaki toplumlarda da, meselâ İran'da Zerdüştlük, Hindistan'da Hinduizm şeklinde, ilâhî vahyin tezâhür edebileceğini söylemiş oluyor. Müslümanlar, bu toplumlarla karşılaşp dinleri hakkında bilgi sahibi olunca, onlara da ehl-i kitap muamelesi yapmışlardı²⁵⁶.

²⁵³ Ayrıca bkz: Bakara 2/38; A'râf 7/35.

²⁵⁴ Bkz: Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, s.227.

²⁵⁵ Tekvin 11:1.

²⁵⁶ Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s.89; Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam; İdealler ve Gerçekler*, s.108.

Allah, farklı toplumlara gönderdiği bütün peygamberlerden söz almıştır. Bu sözün, ahdin, mîsâkın konusu, Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “And olsun ki, size kitap ve hikmet verdim. Sizin yanınızdakini doğrulayıcı herhangi bir peygamber geldiğinde, ona iman edeceksiniz ve ona yardım edeceksiniz. Kabul edip sorumluluğu üzerinize aldınız mı? Onlar da dediler ki: ‘Kabul ettik.’ Allah dedi ki: ‘Şahid olun, ben de sizinle beraber şahidim.’ Bundan sonra kim yüz çevirirse, onlar fâsıkların ta kendisidir.” (Âl-i İmran 3/81-82) “Ve bir zamanlar biz, peygamberlerden söz almıştık: Senden, Nuh’tan, İbrahim’den, Musa’dan ve Meryem oğlu İsa’dan. Onların hepsinden sağlam bir taahhüt aldık ki bununla Allah, sâdıkların sadâkatini sınavabilsin, onları sorumlu tutabilsin.” (Ahzâb 33/7-8) Peygamberlerden alınan bu mîsâkın konusu, onların peygamberliği kabul etmeleri, insanları dine davet etmeleri, Allah’ın emirlerini tebliğ ve icrâ etmeleridir²⁵⁷. Yüce Allah, bütün peygamberlere hitâben şöyle buyurmaktadır: “Ey peygamberlerim! Temiz yiyeceklerden yiyin ve iyi işler yapın. Ben, sizin yaptıklarınızdan haberdârim. Şüphesiz bu (İslam Dini), bir tek din olarak sizin dininizdir; ben de Rabbinizim; öyleyse benden sakının.” (Mü’minûn 23/51-52) Ayette açıkça ifade edildiği gibi İslâm (Allah’a teslimiyet) dini, bütün peygamberlerin ortak dinidir. Allah bir olduğuna göre, dinin de bir olması kadar doğal birşey yoktur.

Kur'an'da birçok peygamberin adı zikredilmektedir; fakat peygamberlerin sayısı bunlarla sınırlı değildir: “Senden önce birçok peygamber gönderdik; onların bir kısmını sana anlattık, bir kısmını da anlatmadık.” (Mü’min 40/70)

Kur’ân, Hz.Peygamber’den önce gönderilen peygamberlerin bazılarının ismini sık sık zikretmekte, onları insanlara örnek göstermektedir. En’âm Sûresi’nde birçok peygamberin adı zikredilmekte ve onların hidayet üzere yaşamış oldukları söylenmektedir: “Bu, İbrahim’e, milletine karşı verdiğimiz hucdetimizdir. Dilediğimizi derece derece yükseltiriz. Doğrusu Rabbin hakîmdir, bilendir. Ona İshak’ı ve Yakub’u bağışladık. Her

²⁵⁷ Elmalılı, age, VI, 3872.

birini doğru yola erİştirdik. Daha önce Nuh'u, onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da hidayete erİştirmİştik. İyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz. Zekeriyya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da doğru yola erİştirmİştik. Hepsi sâlih kişilerdi. İsmail'i, Elyesa'ı, Yunus'u ve Lut'u da hidayete ulaştırdık. Hepsini de diğeri insanlara üstün kıldık. Atalarından, soylarından, kardeşlerinden bir kısmını seçtik ve doğru yola erİştirdik. Bu, Allah'ın kullarından dilediğini erİştirdiğı yoludur. Putlara taparlarsa, yaptıkları boşa gider. Kendilerine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiklerimiz, işte bunlardır." (En'âm 6/83-89) Diğeri bir âyet grubunda da bazı peygamberlerin toplu olarak isimleri zikredilmektedir: "Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İşhak'a, Yakub'a, onun torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik....Allah, Musa ile de konuştu." (Nisa 4/163-164) Meryem Sûresi'nde, İbrahim, İşhak, Yakub, Musa, Harun ve İdris peygamberlerin isimleri zikredildikten sonra şöyle buyurulmaktadır: "İşte bunlar, Âdem'in ve Nuh'la taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail'in soyundan seçip doğru yola erİştirdiğimiz, Allah'ın kendilerine nimet verdiğı peygamberlerdendir." (Meryem 19/58)

Verdiğimiz bu örneklerden başka Sâd, Saffât, Enbiyâ, şuarâ ve Ankebût sûrelerinde birçok peygamberin adı peşpeşe sıralanmakta, onların hepsinin insanları, Allah'a kulluk etmeye davet ettiğine değinilmektedir. Bu peygamberlerin hepsi, Allah tarafından görevlendirilmiş olduklarından, insanların, bunlara iman etmeleri ve itaat etmeleri gerekmektedir²⁵⁸. Hz. Peygamber (sav), peygamberler hakkında şöyle buyurmuştur: "Peygamberler, aynı babanın çocukları olan kardeşler gibidir; anneleri farklı, dinleri aynıdır."²⁵⁹

Kur'an, kendinden önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'i de vahiy olarak görmektedir: "Allah, daha önce de insanlara yol göstereyin diye Tevrat ve İncil'i indirmişti."

²⁵⁸ Bkz: Nisa 4/64.

²⁵⁹ Buhârî, Enbiyâ, 50; Müslim, Fedâil, 145.

(Âl-i İmrân 3/3-4) “Tevrat’ı biz indirdik; onda hidayet ve nur vardır.” (Mâide 5/44) “İsa’ya da İncil’i verdik; onda hidayet ve nur vardır.” (Maide 5/46-47) Hz. İsa, kendisinin, daha önce indirilen Tevrat’ı tasdik edici olarak gönderildiğini ifade ediyor²⁶⁰. O, İncil’de geçtiğine göre şöyle demektedir: “Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi zannetmeyin; ben, geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.”²⁶¹ Ayrıca Hz. İsa, söylediklerinin vahiy kaynaklı olduğunu da şöyle ifade ediyor: “Öğrettiğim, benim değil, beni gönderenindir.”²⁶² Bütün bunlar, Kur’ân’ın, kendinden önceki vahiyleri tümüyle kabul ettiğini, onları da tasdik edici bir kitap olduğunu göstermektedir.

Kur’ân, takipçilerini, öncekilerin yoluna ulaştırmak istediğini söylüyor: “Allah, size gerçekleri açıklamak, sizi, öncekilerin yollarına ulaştırmak ve günahlarınızı bağışlamak istiyor.” (Nisa 4/26) Dinlerin kaynağının aynı olduğu şöyle ifade edilmektedir: “O, Nuh’a emrettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya emrettiğimizi sizin için uygun görüp yasadı: Sahih itikada sımsıkı sarılın ve bu konuda bütünlüğünüzü bozmayın.” (Şûrâ 42/13) Ayrıca Kur’an, kendini, ilk vahiylerin delili ve evvelkilerin kitaplarının muhteva olarak aynısı olarak kabul eder²⁶³. Hz. Peygamber “Ben peygamberlerin ilki değilim.” demekle emrolunur²⁶⁴.

Allah-ü Teâlâ, Kur’ân’ın bütün kitaplar içinde nasıl bir yeri olduğunu şöyle açıklıyor: “ (Ey Muhammed) sana da hak ile kitabı indirdik. O, kendinden önce inen kitapları tasdik eder ve onları kontrol eder, gözetir.” (Maide 5/48) Muhammed Esed (1413/1992) der ki: “Kitâb-ı Mukaddes’in (veya diğer kutsal kitapların) Kur’ân tarafından tasdiki, onun zamanla kayıtlı düzenlemelerini veya şimdiki metnini değil, geçerliliğini hâlâ sürdüren temel hakikatleri kapsar. Kur’ân, önceden indirilmiş kutsal kitapların, nâzil olduğu dönemde geçerliliği devam eden kısımlarını tasdik eder. Kur’ân, önceki kutsal

²⁶⁰ Bkz: Saff 61/6.

²⁶¹ Matta 5:17.

²⁶² Yuhanna 7:16.

²⁶³ Bkz: Tâhâ 20/133; Şuarâ 26/192-197.

²⁶⁴ Bkz: Ahkâf 46/9.

kitaplar üzerinde müheymin'dir, gözcüdür; yani, geçmiş kitaplarda neyin doğru, neyin yanlış olduğuna karar vermenin belirleyici ölçüsüdür.”²⁶⁵

Kur'ân'da, Hz. Peygamber'den önce de peygamberlere vahiy indirildiği, müslümanların onlara da iman etmelerinin gerektiği bildiriliyor: “Ey mü'minler! Allah'a ve peygamberine inanın; peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara da inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüş demektir.” (Nisa 4/136) “(Kitap ehline) deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da aynıdır, birdir.” (Ankebût 29/46)²⁶⁶ Bir müslüman, hiçbir peygamberi inkâr edemez; onlar arasında ayırım yapmaksızın hepsine iman etmek zorundadır: “Deyin ki: Allah'a inandık; bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene inandık; Musa'ya, İsa'ya ve diğer nebilere, Rableri katından verilenlere inandık. Biz, onlar arasında ayırım gözetmeyiz. Biz, Allah'a boyun eğen müslümanlarız.” (Bakara 2/136)²⁶⁷

Allah-ü Teâlâ, İsrailoğullarından, gelecek olan her peygambere inanmalarına dair söz almıştır: “Eğer namazı kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır ve onları desteklerseniz ve Allah'a güzel bir takdimde bulunursanız, sizin günahlarınızı bağışlarım ve sizi cennetime koyarım. İnkâr eden ise doğru yoldan sapmış olur.” (Maide 5/12) Onlardan alınan bu söz, kendilerine indirilen Tevrat ve İncil'i tasdik eden Kur'ân'a da iman etmelerini gerektirir. O kitaplara inandıkları gibi, Kur'ân'a da inanmakla yükümlüdürler: “Ey kendilerine kitap verilenler! Elinizdeki kitabı tasdik edici olarak indirdiğimiz bu kitaba inanın.” (Nisa 4/47) “(Ey İsrailoğulları!) Sizin yanınızda bulunanı tasdik edici olarak indirdiğimiz (Kur'ân'a) inanın. Onu ilk inkâr edenler olmayın. Âyetlerimi az bir karşılıkla değiştirmeyin. Benden korkun.” (Bakara 2/41) “Ey ehl-i kitap,

²⁶⁵ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, s.200, 89.

²⁶⁶ Ayrıca bkz: Bakara 2/4,2/285; Âl-i İmran 3/119; Şûrâ 42/3.

²⁶⁷ Ayrıca bkz: Bakara 2/285; Âl-i İmran 3/84; Şûrâ 42/15.

size kitaptan gizlemiş olduğunuz şeyleri açıklamak üzere elçimiz geldi. Bir çoğunu da açıklamıyor. Size Allah'tan bir nur ve apaçık kitap gelmiştir.” (Mâide 5/15)

Allah, İsrailoğullarını, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e iman etmekle sorumlu tutmuştur; fakat onlardan bazıları Kur'ân'ın hak olduğunu kabul ederek ona iman etmiş, bazıları da hak olduğunu bile bile, hasedlerinden dolayı onu inkar etmiştir: “Ehl-i kitaptan öyleleri vardır ki Allah'a inanırlar; size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar; Allah'a boyun eğgerler; Allah'ın âyetlerini az bir karşılığa satmazlar. İşte onların mükafatı Rabb'leri katındadır. Allah hesabını çabuk görür.” (Âl-i İmran 3/199) “Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu, güçlü ve hamde lââyık olanın yolunu gösterdiğini bilirler.” (Sebe' 34/6) “Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun (sana indirdiğimiz kitabın) hak olduğunu bilirler.” (En'âm 6/114) Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir kişi Hz İsa'ya iman ettikten sonra bana da iman ederse, ona iki ecir vardır.”²⁶⁸

“Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenle mutlu olurlar. Bir kısmı da onun bazı yerlerini inkâr ederler. De ki: ‘Ben Allah'a kulluk etmekle ve ona eş koşturmakla emrolundum. Hepinizi Allah'a çağırıyorum ve dönüşüm O'nadır.’” (Ra'd 13/36) Yahudi ve Hristiyanlar, Kur'ân'dan haberdar olunca mutlaka bir ferahlık duyarlar. Fakat bunlar iki gruptur: Bir kısmı, Abdullah b. Selâm gibi, Tevrat ve İncil'in muhtevasını, tam manasıyla kalben idrak ve amelen ikâme edenlerdir ki, Kur'ân'ın hepsinden ferahlık ve inşirah duyarlar ve derhal Allah'ın vahdâniyeti ile Hz Muhammed'in risaletini tasdik edip müslüman olurlar. Diğer bir kısmı da Kur'ân'ın “Tevrat'ı biz indirdik; onda hidayet ve nur vardır.” (Mâide 5/44) gibi önceki enbiya ve kitapları medh ve tasdik eden, ahkâm ve şariatlerini takrîr eden bazı âyetlerden ferahlanırlar ve yalnız bu noktalara kalsa, Risâlet-i Muhammediye'yi tasdik etmek isterler; fakat kendilerinin ahkâmı tahrif etmelerine dair

²⁶⁸ Buhârî, Enbiyâ, 50.

âyetlere gelince, bu hoşlarına gitmez ve inkâra saparlar²⁶⁹. Allah, kitap ehlinde inkâra sapanları şöyle kınamaktadır: “De ki: Ey ehl-i kitap! Allah’ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Allah yaptıklarınızı görmektedir.” (Âl-i İmran 3/98) “De ki: Ey ehl-i kitap! Tevrat’ı, İncil’i ve size Rabbinizden ineni hakkıyla uygulamadıkça bir temel üzere sayılmazsınız. Rabbinden sana inenler, onların çoğunun inkârını ve azgınlığını artırır. Kâfir topluma üzülmel!” (Mâide 5/68)

Kur’ân, Allah’ın, insanlığa yol göstermek için gönderdiği kitaplardan biridir. Bütün bu kitaplar, Allah katında bulunan Ümmü’l-Kitâb’ın birer bölümü, birer tezâhürdürler. “Siz anlayasınız diye onu Arapça bir Kur’an olarak gönderdik. O, bizim katımızda Ana Kitap (Ümmü’l-kitâb)’ta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır.” (Zuhruf 43/3-4) “Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Bütün Kitapların Kaynağı (Ümmü’l-Kitâb), O’nun katındadır.” (Ra’d 13/39) “O, arınmış olanlardan başka kimsenin dokunamayacağı Saklı Bir Kitap (Kitâb-ı Meknûn)’da bulunan değerli Kur’ân’dır. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.” (Vâkıa 56/77-80) “Bilâkis o, Korunmuş Levha (Levh-i Mahfûz)’da bulunan şanlı bir Kur’ân’dır.” (Burûc 85/21-22) “İşte bunlar, Kitâb’ın ve apaçık Kur’ân’ın âyetleridir.” (Hicr 15/1) “İşte bunlar, Kur’ân’ın ve apaçık Kitâb’ın âyetleridir.” (Neml 27/1) Ümmü’l-Kitâb, kitabın aslı, ana kitap, yani Levh-i Mahfûz, yahut onun da aslı olan, Allah’ın ilmi anlamına gelir.²⁷⁰ Kur’ân, bu gibi ifadelerle, kendisinin, daha önceki kutsal kitaplar gibi Allah katından indirilmiş bir kitap olduğunu, bir geleneğin devamı olduğunu ifade etmiş oluyor.

Kur’ân, diğer kutsal kitaplar gibi, ilâhî vahyin ve Allah’ın ilminin bir kısmıdır ve son olarak indirilmiştir. Hz Peygamber, peygamberler halkasının mührü ve sonudur: “Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değildir; fakat o, Allah’ın rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.” (Ahzâb 33/40) İlâhî vahyin son şeklini insanlığa ulaştıran Hz Peygamber, bütün insanlığa gönderilmiştir: “Biz, seni ancak bütün insanlara, müjdeci ve

²⁶⁹ Elmalılı, age, IV, 2995-2996.

²⁷⁰ Elmalılı, age, VI, 4265.

uyarıcı olarak gönderdik.” (Sebe’ 34/28) “De ki: Ey insanlar! Ben, Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim.” (A’râf 7/158) “Biz, seni bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107)

İnsanlığın yeryüzüne indirilişiyle başlayan imtihanı, kıyametin kopmasına kadar devam edecektir. İlk insanla başlayıp son peygamber Hz. Muhammed (sav) ile sona eren ‘Allah’la doğrudan ilişki kurma’ yani vahiy dönemi, birçok peygambere sahne olmuş, Allah’ın tek dini olan ‘İslam’ın, Kur’an’da en kâmil ve son şekline ulaşmasıyla sona ermiştir. Bundan sonra insanlar, evrensel bir muhtevaya sahip olan Kur’an’ı kendilerine rehber ederek, yollarına devam edeceklerdir.

B. MESAJIN MUHTEVASI İLE İLGİLİ BÜTÜNLÜK

Yüce Allah, insanı, varlığından haberdar etmek için yaratmıştır. Daha işin başında ondan söz almış, sonraları da bu sözü ona hatırlatacak peygamberler göndermiştir. Önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi Yüce Allah, bu söz’ü (misak’ı) şöyle ifade etmektedir: “Rabbin, Âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış, onlara ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da ‘Evet, buna şahidiz’ dediler. Bu, kıyâmet günü ‘Bizim bundan haberimiz yoktu’ demeyesiniz veya ‘Daha önce atalarımız Allah’a ortak koşmuşlardı; biz de onlardan sonra gelen nesilleriz; bâtilı ihdâs edenler yüzünden bizi helâk mi edeceksin?’ demeyesiniz diyedir.” (A’râf 7/172-173) İnsanoğlundan alınan bu ahdi, Yüce Allah hatırlatıyor: “Ey Ademoğulları! Sizden, ‘Şeytana kulluk etmeyin; zira o, apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin.’ diye söz almadık mı? Bu, dosdoğru yoldur.” (Yâsîn 36/60-61) İnsan, unutkan bir varlık olarak yaratıldığından, Allah, kendisinin varlığını ve birliğini, kendisinden başka tapılacak varlık olmadığını, yani tevhid ilkesini insana hatırlatmak için, her topluma bir peygamber göndermiştir: “And olsun ki, her topluma ‘Allah’a kulluk edin, şeytandan, azdırcılardan sakının!’ diyen bir peygamber göndermişizdir.” (Nahl 16/36) “Senden önce gönderdiğimiz her peygambere, ‘Benden başka tanrı yoktur; bana kulluk edin.’ diye vahyetmişizdir.” (Enbiya 21/25) Öyleyse,

Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlerin esas mesajı ve mesajlarının temeli tevhid, yani Allah'ın birliği ilkesidir. Yüce Allah, bütün toplumlara aynı mesajı iletmek için peygamberler gönderdiğine göre, meselâ Hindu dininin kutsal metinleri olan Veda'larda, Upanişad'larda, Bhagavad Gita'da bu mesajın izlerinin bulunması normaldir. -Eski zamanların bütün toplumlarında görülen çok tanrıcı inanç biçimleriyle karışmış olsa bile hayatın, insanın, doğanın ve ilâhî olmanın derin birliğinin anlamı, hâlâ Veda ilâhîlerinin görkemli şiirselliğinde ortaya çıkmaktadır: İlâhî hayatın en üstün birliğine, insanın özveri, eylem, bilgi ya da aşkla katılışının biçimlerinde her birini ifade eden Allah'ın isimlerinin çeşitliliği arasında tezahür ediyor: "Bilgeler tek Varlık'a birden fazla isim veriyorlar." (Rig-Veda'dan naklen)²⁷¹

Bütün peygamberlere vahyedilen şudur: "Eğer Allah'a ortak koşarsan, amellerin boşa gider ve zarara uğrayanlardan olursun. Öyleyse Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol." (Zümer 39/65-66) "Biz, sizden önce kitap verilenlere de size de, Allah'tan korkun, azabından sakının, diye emrettik." (Nisa 4/131)

İsrailoğullarından alınan söz şöyledir: "Allah onlara dedi ki: 'Ben sizinle beraberim; eğer namazı kılar, zekâtı verir, rasüllerime inanır ve onları desteklerseniz ve Allah yolunda güzel bir takdimde bulunursanız, sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi, altından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra kim inkâra düşerse, yolların en kötüsüne sapmış olur.'" (Mâide 5/12)²⁷² Görülüyor ki, onlardan alınan mîsakta da tevhid, namaz, zekât gibi unsurlar aynen bulunmaktadır.

Yüce Allah, dinin aslının ne olduğuna dair karar verme yetkisini insana vermemiş, onu kendisi açıklamıştır: "İnananlardan, yahudilerden, hristiyanlardan ve sâbiîlerden kim Allah'a ve âhiret gününe inanır ve sâlih amel işlerse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (Mâide 5/69)²⁷³ "İnanıp yararlı işler yapanları, Allah'ın gerçek bir

²⁷¹ Garaudy, Roger, *20. Yüzyıl Biyografisi*, s.351.

²⁷² Ayrıca bkz: Bakara 2/42-43,83.

²⁷³ Ayrıca bkz: Bakara 2/62.

va'di olarak, içinde temelli kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır? Bu, ne sizin, ne de ehl-i kitabın kuruntularına göredir: Kim kötülük yaparsa, cezasını görür. Kendisine, Allah'tan başka ne bir dost, ne de yardımcı bulabilir. Erkek veya kadın, kim iman ederek yararlı işler yaparsa, işte onlar cennete girerler; kendilerine zerre kadar zulmedilmez. İyilik yaparak, kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan daha iyi kim olabilir?" (Nisa 4/122-125)

Yüce Allah bütün peygamberlere aynı dini indirmiştir: "Allah, Nuh'a emrettiği şeyleri, size de din olarak buyurmuştur. Sana, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da vahyettik: Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin." (Şûrâ 42/13) " (Ey Muhammed!) 'Doğruya yönelen İbrahim'in dinine uy.' diye sana vahyettik; çünkü o, Allah'a ortak koşanlardan değildi." (Nahl 16/123)

Allah-ü Teâlâ, önceki peygamberlerden Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın kitaplarında da geçen bazı prensipleri sayarak, Kur'an'la bu kitapların kaynağının aynı olduğuna şöyle işaret ediyor: "Musa'nın ve sözünde duran İbrahim'in kitaplarında bulunanlar bildirilmedi mi? Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez. İnsan, ancak çalıştığı için karşılığını görür ve çabası, muhakkak dikkate alınacaktır. Sonra karşılığı ona eksiksiz verilecektir. Dönüş Rabbinedir. Güldüren ve ağlatan, öldüren ve dirilten O'dur. Bu, önceki, eski uyarılardan biridir." (Necm 53/36-44, 56) "(Kötülüklerden) arınmış olan, Rabbinin adını anıp namaz kılan, saadete erişecektir; ama sizler, dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Doğrusu bu hükümler, ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde vardır." (A'lâ 87/14-19)

Mesajın içeriği ile ilgili bütünlüğe örnek teşkil edecek diğer bazı âyetler şunlardır: "Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı ki sakınasınız." (Bakara 2/183) "Muhakkak ki Allah, kendi yolunda savaşıp öldüren veya öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını -Tevrat, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir

hak olarak- cennete karşılık satın almıştır.” (Tevbe 9/111) Bu iki âyet, oruç ve cihadın, önceki ümmetlere de farz kılındığını ifade etmektedir.

Rasulullah şöyle buyurmuştur: “İnsanların bütün peygamberlerden işittiği sözlerden biri: ‘Utanmıyorsan dilediğini yap.’ sözüdür.”²⁷⁴ Ayrıca Rasulullah, hakkında ilâhî bir emir bulunmayan hususlarda ehl-i kitaba uymayı tercih ederdi²⁷⁵.

Geleneğe göre, sûfî İbrahim b. Edhem, hristiyan bir münzevîyi kendine üstad olarak seçmiş ve ikisinden hiçbirisi de diğerinin dinine geçmemiştir. Aynı şekilde, Keşmir’in İslâm’ı seçmesinde önemli rol oynayan Seyyid Ali Hemedânî, vadinin çıplak yogisi Lâlla Yogişvârî ile, dinleri farklı olmalarına rağmen, birbirlerinden etkilenecek derecede görüş alış-verişinde bulunmuşlar ve birbirlerine saygı duymuşlardır²⁷⁶. Bu örnekler, bahsedilen dinlerin de aslen ilâhî kaynaklı olduklarını ve benzer muhtevalara sahip olduklarını göstermektedir.

Kur’ân’da, peygamberlerin getirdiği mesajların birbirine benzer olduğuna dair birçok örnek bulmak mümkündür. Şimdi bunlardan bazı örnekler vereceğiz:

Hz Nuh, kavmine peygamber olarak gönderilmiş ve onlara şöyle demiştir: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; zira sizin O’ndan başka ilahınız yoktur.” (A’râf 7/59)²⁷⁷ Hz Nuh, bu sözleriyle kavmine tek Allah’a kulluk etmelerini, yani tevhidi emretmektedir.

Hz. İbrahim kavmine şöyle dedi: “Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda vermeyecek olan putlara mı tapıyorsunuz? Size ve Allah’tan başka taptıklarınıza yazıklar olsun!” (Enbiya 21/66-67) Hz İbrahim şöyle duâ etti: “Rabbim, beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!” (İbrahim 14/40) Onun bu sözlerinden, insanlığa tevhidi emrettiğini ve namazın ona da farz kılınmış bir ibadet olduğunu anlamaktayız.

²⁷⁴ Buhârî, Enbiyâ, 55.

²⁷⁵ Buhârî, Menâkıb, 23.

²⁷⁶ Schuon, Frithjof, *İslam ve Ezeli Hikmet*, s.29.

²⁷⁷ Ayrıca bkz: Hûd 11/25-26.

Yüce Allah, Hz. Yakup ve Hz Yusuf'tan da şöyle bahsediyor: “Onlara iyi şeyler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrettik.” (Enbiya 21/73) Demek ki namaz ve zekât onlara da farz kılınmıştır.

Hz. İsmail de âilesine namazı ve zekâtı emrederdi²⁷⁸. Hz Yusuf zindanda iken arkadaşlarına şöyle dedi: “Allah kendisinden başkasına tapmamanızı emretti.” (Yusuf 12/40) Hz. Şuayb kavmine dedi ki: “Allah’a kulluk edin; sizin ondan başka tanrınız yoktur. Ölçüde ve tartıda hile yapmayın.” (Hûd 11/84) Ve Hz. Şuayb, namaz kılan biriydi²⁷⁹.

Hz. Hûd kavmine şöyle dedi: “Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur.” (Hûd 11/50; A’râf 7/65) Hz. Sâlih de kavmine aynı mesajı ilettili²⁸⁰. Hz. Lokman oğluna şu tavsiyelerde bulundu: “Oğlum! Allah’a ortak koşma! Zira şirk büyük bir zulümdür...Ey oğlum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten men’et ve başına gelene sabret. Bunlar, gerçekten zor işlerdir.” (Lokman 31/13,17) Hz. Musa ve kardeşine şöyle vahyedildi: “Evlerinizi namazgâh edinin.” (Yûnus 10/87)

Hz. İsa dedi ki: “Ben Allah’ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Bulunduğum her yerde beni mübarek kıldı. Bana, hayatta olduğum müddetçe, namaz kılmamı, zekât vermemi ve anneme iyilik yapmamı emretti.” (Meryem 19/30-32) Ve Hz. İsa dedi ki: “Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; öyleyse O’na kulluk edin.” (Âl-i İmran 3/51)²⁸¹

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden anlaşıldığına göre, bize emredilen birçok şey, daha önceki peygamberlere ve ümmetlere de emredilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Tevhid, namaz, oruç, zekât, cihad, ölçü ve tartıda dürüstlük, emir bi’l-ma’rûf, nehiy ani’l-münker, ana-babaya iyilik vs...

²⁷⁸ Bkz: Meryem 19/55.

²⁷⁹ Bkz: Hûd 11/87.

²⁸⁰ Bkz: Hûd 11/61; A’râf 7/73.

²⁸¹ Ayrıca bkz: Maide 5/116-117.

Tahrif ve değişikliklere uğramalarına rağmen, bugün elimizde bulunan Tevrat, Zebur ve İncil’de hâlâ ilâhî gerçekler taşıyan bazı ibâreler mevcuttur. Şimdi bunlardan bazı örnekler vereceğiz:

Tevrat’taki On Emir şöyledir:

1. Huzurumda başka tanrıların olmayacak.
2. Kendin için put yapmayacaksın.
3. Rabbin Yehova, ismini boş yere ananları cezasız bırakmaz.
4. Cumartesi gününe riayet edeceksin.
5. Anne-babana hürmet edeceksin.
6. Öldürmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Hırsızlık etmeyeceksin.
9. Komşunun aleyhinde yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun hânesine, karısına vs. hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin²⁸².

Kur’ân’da bu on emir ile örtüşen birkaç âyet grubu vardır: “İsrailoğulları’ndan, ‘Allah’tan başkasına kulluk etmeyin; anne ve babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin; insanlarla güzel güzel konuşun; namazı kılın, zekâtı verin.’ diye söz almıştık. Sonra, pek azınız müstesna döndünüz. Zaten siz döneksiniz. ‘Birbirinizin kanını dökmeyin; birbirinizi memleketlerinizden çıkarmayın.’ diye sizden söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmişsiniz. Buna şahitsiniz.” (Bakara 2/83-84) “Rabbin, kendisinden başkasına tapmamanızı ve anne babaya iyi davranmanızı emretti... Yakına hakkını ver; düşküne ve yolcuya da ver... Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin... Zinaya yaklaşmayın...

²⁸² Bkz. Çıkış 20:1-17.

Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın... Yetimin malına kötü niyetle yaklaşmayın... Ölçüyü tam tutun; doğru teraziyle tartın... İşte bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir.” (İsra 17/23-39)

Kur'ân'da Allah'ın kudreti şöyle ifade edilmektedir: “O bir şey istediğinde sadece ‘Ol!’ der ve dediği olur.” (Yasin 36/82) Tevrat'ta da şöyle denilmektedir: “Tanrı dedi: Işık olsun, ve ışık oldu.”²⁸³

Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: “Tevrat'tan (veya birtakım hatırlatma ve öğütlerden) sonra Zebur'da yazdık ki yeryüzüne sâlih kullarım vâris olacaktır.” (Enbiya 21/105) Bu ifade şu anki Zebur'da mevcuttur: “Salihler yeri miras alır ve onda ebediyen otururlar.”²⁸⁴

Hristiyanlık, şu an ‘teslis’i benimsemiş olmasına rağmen İncil’de, şimdiki haliyle bile tevhide dair âyetler bulunmaktadır: “Rabbin olan Allah’a ibadet edeceksin ve yalnız O’na hizmet edeceksin.”²⁸⁵ “İsa dedi ki: Dinle ey İsrail! Birincisi Allah’ımız Rab, bir olan Rab’dır.”²⁸⁶

Hz. İsa, İncil’de havarilerine şöyle seslenmektedir: “Bedeni öldürüp de canı öldürmeye kudreti olmayanlardan korkmayın; ancak daha ziyade, cehennemde hem bedeni, hem canı helâk etmeye kudreti olandan korkun.”²⁸⁷ Hz. İsa’nın bu sözü, “İnsanlardan korkmayın, benden korkun.” (Maide 5/44) şeklindeki Kur’an âyetiyle aynı muhtevaya sahiptir.

Kur'ân'da şöyle bir âyet vardır: “Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara imanı kibirlerine yediremeyen kimselere semanın kapıları açılmaz. Deve iğne deliğinden geçinceye kadar, onlar cennete giremezler.” (A'râf 7/40) İncil’de şöyle denilir: “Size derim

²⁸³ Tekvin 1:3.

²⁸⁴ Mezmurlar 37:29.

²⁸⁵ Matta 4:10.

²⁸⁶ Markos 12:29.

²⁸⁷ Matta 10:28.

ki devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır.”²⁸⁸

Bütün peygamberler Allah tarafından gönderildiğine göre, getirdikleri mesajların büyük oranda birbirlerine benzemesi kadar doğal bir şey yoktur. Kendilerini gönderen Rab'leri bir olduğuna göre, dinleri de birdir; o da Allah'a teslimiyet (İslam) dinidir.

II. SAFF SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. SÛRENİN İSİMLERİ, ÂYET, KELİME VE HARF SAYISI

Sûrenin yaygın ismi 'Saff' tır. Dördüncü âyette Yüce Allah'ın, kendi yolunda saflar halinde savaşanları sevdiği ifade edilmektedir. Sûrenin bu ismi almasının sebebi budur. Sûrenin bir diğer ismi de 'Havâriyyûn' dur²⁸⁹. 14. âyette havarilerin, Hz. İsa'nın 'Benim Allah yolunda yardımcılarım kimlerdir?' sorusuna 'Biz Allah'ın yardımcısıyız.' diye cevap verdiklerinden bahsediliyor; bu yüzden sûreye bu isim de verilmiştir. Sûreye verilen bir isim de 'İsa' dır²⁹⁰. Altıncı ve 14. âyette Hz.İsa'nın ismi geçtiğinden, bu adı almıştır. Sûre, 14 âyet, 221 kelime ve 900 harften müteşekkildir. Âyet sonlarına âhenk veren fâsılaları, sâd, mîm ve nûn harfleridir²⁹¹.

B. SÛRENİN NÜZÛL DÖNEMİ

Saff Sûresi, Medîne döneminde inen sûrelerdendir²⁹². Teğâbün Sûresi'nden sonra, Fetih Sûresi'nden önce nâzil olmuştur²⁹³. Uhud Savaşı'ndan sora inmiştir²⁹⁴. Sûredeki bazı

²⁸⁸ Matta 19:24; Markos 10:25; Luka 18:25.

²⁸⁹ Elmalılı, *age*, VII, 4923.

²⁹⁰ Elmalılı, *age*, VII, 4923.

²⁹¹ Çetin, Abdurrahman, "Saff Sûresi", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 46-47.

²⁹² Elmalılı, *age*, VII, 4923.

²⁹³ Ibn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVIII, 173.

²⁹⁴ Ibn Âşûr, *age*, XXVIII, 173.

âyetler, sûrenin, Hudeybiye Barışı ve Hayber Vakası'ndan hemen önce nâzil olduğuna işaret etmektedir²⁹⁵.

C. SÛRENİN NÜZÛL SEBEPLERİ

Sûrenin nüzûl sebebine dair birkaç değişik rivayet vardır:

1. Müfessirler demiştir ki: “Müslümanlar şöyle diyorlardı: ‘Eğer Allah katında hangi amelin daha sevimli ve makbul olduğunu bilsek, mallarımızla ve canlarımızla o işi bolca yapardık.’ Yüce Allah, hangi işin kendi nezdinde daha sevimli olduğunu bildirdi ve buyurdu ki: ‘Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi saflar halinde savaşanları sever.’ Müslümanlar, Uhud’da bununla imtihan olundular ve gerisin geri kaçtılar. Allah da şu âyeti indirdi: ‘Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?’”²⁹⁶

2. Abdullah b. Selâm’dan rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah’ın ashâbından birkaç kişi oturmuştuk. Amellerin hangisi Allah’a daha sevimidir, diye müzakere ediyorduk; bilsek de onu işlesek diye. Allah da ‘Göklerde ve yerde bulunanlar Allah’ı tesbih etmiştir. O, azîz ve hakîmdir. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?’ âyetini indirdi.”²⁹⁷

3. Dahhâk’tan şöyle rivayet olunmuştur: “Bazı gençler ‘Muharebede şöyle yaptık, böyle yaptık.’ diye yapmadıkları şeyler söylemişlerdi. Bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu.”²⁹⁸

4. İbn Zeyd’den rivayet olunduğuna göre: “Münafıklar mü’ninlere, ‘Biz sizdeniz, sizinle beraberiz.’ dedikleri halde, sonra fiillerinde aksi görülmüş; bu yüzden bu âyetler nâzil olmuştur.”²⁹⁹

²⁹⁵ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, VI, 468.

²⁹⁶ Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, s.498; Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, II, 489; Neseffî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, IV, 1261.

²⁹⁷ Elmalılı, age, VII, 4923.

²⁹⁸ Elmalılı, age, VII, 4923.

²⁹⁹ Elmalılı, age, VII, 4924.

5. Sahabeden bir grup, Rasûlullah'a: 'Allah katında en çok sevilen işi bilsek de yapsak.' dediler. Bunun üzerine 'Ey iman edenler! Sizi acıklı bir azaptan kurtaracak bir işi size göstereyim mi?... ' âyetleri nâzil oldu³⁰⁰.

D. SÛRENİN MUHTEVÂSİ

1-4. Âyetler: Sûrenin başında iman edenlere seslenilerek 'Söylediklerinin aksine davrananlar, Allah katında gazabı hak etmiş kimselerdir. Allah, kendi yolunda kurşunla kaynatılmış binalar gibi saf saf savaşırları sever.' denilmiştir³⁰¹.

5-7. Âyetler: Hz. Peygamber'in ümmeti, dinin ve peygamberin karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiği hususunda uyarılmıştır: 'Sizler, İsrailoğullarının, peygamberleri Musa'ya davrandıkları gibi davranmamalısınız.' Yani onlar, Hz. Musa'nın bir peygamber olduğunu bildikleri halde, onu incitmişlerdi. Ayrıca, açık açık âyetlerini görmelerine rağmen, Hz. İsa'yı da inkârdan kaçınmamışlardı³⁰².

8-9. Âyetler: Bu âyetlerde; yahudiler, hristiyanlar ve onlarla işbirliği içerisindeki münafıkların, ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar, Allah'ın nûrunu söndüremeyecekleri, bu nûrun yayılmaya devam edeceği ve müşrikler istemese de Hz. Muhammed'in getirdiği dinin diğer dinlere gâlip geleceği bildirilmektedir³⁰³.

10-13. Âyetler: Bu bölümde de mü'minlere, dünya ve âhirette başarı kazanmanın tek yolunun, Allah'a ve Rasûlüne ihlasla inanmak, Allah yolunda can ve malla cihad etmek olduğu bildirilmektedir. Âhirette bunun mükâfatı, Allah'ın azabından kurtuluş, günahların bağışlanması ve cennetin ebedî nimetlerine kavuşmaktır. Dünyadaki mükâfat ise, Allah'ın rızası, yardımı ve fetihtir³⁰⁴.

³⁰⁰ es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 373.

³⁰¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VI, 61.

³⁰² Mevdûdî, age, VI, 261.

³⁰³ Mevdûdî, age, VI, 262.

³⁰⁴ Mevdûdî, age, VI, 262.

14. Âyet: Sûrenin sonunda yine mü'minlere hitaben 'İsa'nın havarileri, kafirler karşısında peygamberlerine yardım ederek nasıl Allah'ın yardımcıları (Ensârullah) olmuşlar ve kendilerinden önceki mü'minler gibi Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, sizler de kâfirler karşısında Hz. Muhammed'e yardım ederek Allah'ın rızasını kazanın.' denilmektedir³⁰⁵.

E. SÛRENİN, BİR ÖNCEKİ SÛRE (MÜMTAHİNE) İLE İLGİSİ

Saff Sûresi'nin konusu özetle, sıdk-u sadâkatle Allah yolunda cihad ve cihada teşvik ve hazırlamadır. Bu sûretle bu sûre, evvelki sûrenin konusu ve imtihan mevzuu olan "Sizin ve benim düşmanlarımı dost edinmeyin." (Mümtahine 60/1) ve "Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin." (Mümtahine 60/13) nehiylerini bir te'kid ve İslâm'ın istikbalini açıklamadan ibarettir³⁰⁶.

Mümtahine Sûresi'nin sonunda, ümitsizlikten sakındırmakla âhiret ümidi güçlendirildiği gibi, bu sûrede de müslümanlar, İslam dininin bütün âleme yayılması için, daha büyük imtihan devreleri geçirerek, cihad meydanlarında sağlam kaleler gibi mevki alacak şekilde, düzenli ve sağlam olmaya davet olunarak, buna uyanların, sonunda başarıya ulaşacağı müjdelenmektedir³⁰⁷.

F. SÛRENİN, BİR SONRAKİ SÛRE (CUMA) İLE İLGİSİ

Saff Sûresi'nin son âyetinde, iman edenlerin düşmanlara karşı, Allah'ın te'yid ve yardımına mazhar oldukları ve böylece galip geldikleri anlatılıyor. Zuhûr ve galebenin neticesi de cemaatın oluşumu, Yüce Allah'ı tesbîh ve O'na kulluk olduğuna işaret için Sûre-i Saff'ı Sûre-i Cum'a takip etmektedir. Zira Cum'a Sûresi'nin baş tarafında, Allah'ı tesbîh ve takdis, Risâlet-i Muhammediyye'nin Arap ve Arap olmayanlara şâmil, pek büyük

³⁰⁵ Mevdûdî, age, VI, 262.

³⁰⁶ Elmalılı, age, VII, 4924; ayrıca bkz: Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXVIII, 83.

³⁰⁷ Elmalılı, age, VII, 4924.

bir ihsan ve ilâhî bir nimet olduğu; sûrenin ortasında yahudileri ayıplama; sonunda da mü'minleri cumaya teşvik konuları işlenmektedir³⁰⁸.

Ayrıca sûre, Bakara, Âl-i İmrân, Enfâl, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Âdiyât ve Nasr sûrelerinin cihadla ilgili âyetleriyle de yakından ilişkilidir.

III. SAFF SÛRESİ'NİN TEFSÎRİ

A. 1. ÂYETİN TEFSÎRİ

Metin:

سبح لله ما في السماوات وما في الأرض وهو العزيز الحكيم (1)

Meâl:

“Göklerde ve yerde bulunanların hepsi, Allah’ı tesbîh etmiştir. O, üstün ve güçlü (azîz) olandır; hüküm ve hikmet sahibi (hakîm)’dir.”(1)

Allah lâfzı, ilah kelimesinden türemiştir. Kendisine ibadet edilen, tapılan herşeye ‘ilah’ denir. İlah kelimesinin başındaki ‘hemze’ atılıp, yerine harf-i ta’rif getirilmiş, Yüce Yaratıcı’ya mahsus bir özel isim olmuştur³⁰⁹.

Tesbîh kelimesi, ‘subh’ masdarından türemiştir. Subh, suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek anlamına gelir³¹⁰. Tesbîh, Allah’ı tenzih etmek demektir. Allah’a ibadette hızlı olmak anlamına gelir³¹¹. Tesbîh, tenzîhin en uç noktasıdır; yani herhangi bir lekeden, yaraşıksızlıktan, itikatta, kavilde ve fiilde son derece tenzîhtir³¹². Allah’ı tesbîh etmek, O’nun Zât-ı Akdes’ini, itikâden, kavlen ve amelen, lâıyk olmayan her türlü şâibeden arı ve uzak tutmaktır³¹³.

³⁰⁸ Elmalılı, age, VII, 4950-4951.

³⁰⁹ el-İsfehânî, age, s.82.

³¹⁰ Elmalılı, age, I, 301.

³¹¹ el-İsfehânî, age, s.392.

³¹² Elmalılı, age, VI, 4027.

³¹³ Elmalılı, age, I, 301.

İbn Abbas dedi ki: “Göklerde bulunanlar; yani yaratılmış melekler ve yerde bulunanlar; yani ruhu olan ve olmayan bütün varlıklar, Allah’ı tesbîh ve tenzîh etmişlerdir³¹⁴. Var olan herşey O’nu tesbih eder, O’na secde eder; bir kısmı zorunlu olarak, bir kısmı da kendi iradeleriyle bunları yaparlar³¹⁵.”

Göklerde ve yerde bulunanların Allah’ı tesbih etmesi, iki şekilde anlaşılmış ve tefsir edilmiştir: Birinci anlayışa göre, bütün bu varlıklar, lisân-ı hâl ile Allah’ın noksansız olduğuna delâlet etmektedirler. İkinci anlayışa göre ise bu varlıklar, dilleriyle, sözlü olarak Allah’ı tesbih ve tenzih etmektedirler. Şimdi bu iki anlayışa göre bu âyeti açıklayan bazı tefsirlerden örnekler vereceğiz:

“Hiçbir şey yoktur ki Allah’a hamd ile tesbih eder olmasın; fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.” (İsra 17/44) Bu ve benzeri âyetlerdeki tesbihten maksat; bu varlıkların, lisan-ı hal ile, Allah’ın noksansızlığına ve mükemmelliğine delâlet etmeleridir. Çoğu âlim, bunu böyle anlamıştır³¹⁶. Göklerde ve yerde bulunan herşey, O’nun Rab’liğine, Bir’liğine ve bunun gibi övülen bütün sıfatlarına şahitlik etmektedir³¹⁷.

Kâinat nizamı içerisinde bulunan herşey, kendisini yaratan Zât’ın, her türlü kusur, zaaf ve noksanlıktan münezzehe olduğunu açıkça ispatlamaktadır; çünkü o Zât’ın sıfat ve fiilleri mükemmeldir. Yaratılışla ve yarattıklarının idaresiyle ilgili işlerinin tümü, her türlü kusur, zaaf ve noksanlıktan uzaktır³¹⁸.

Kâinattaki herşey, sınırsız ilim sahibi, yaratıcı bir iradenin varlığına tanıklık ederken, yalnız insan, her zaman var olan, her yerde varlığını hissettiren Allah’ın mutlak kudretinin bu karşı konulmaz, görmezlikten gelinmez tecellîlerine, belirtilerine karşı, çoğu zaman kör ve sağır kalmaktadır³¹⁹.

³¹⁴ el- Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 235.

³¹⁵ el-İsfehânî, *age*, s.393.

³¹⁶ Elmalılı, *age*, V, 3180.

³¹⁷ es-Sâbûnî, *age*, III, 370.

³¹⁸ Mevdûdî, *age*, VI, 116.

³¹⁹ Esed, *age*, s.568.

Bu âyetteki tesbihi, gerçek manasında anlayanlar da vardır. Bu görüşte olanlar, göklerde ve yerde bulunan herşeyin, Yüce Allah'ı, sözlü olarak tesbih ettiğini söylemektedirler:

Zeccâc, tesbihi, varlıkların Allah'ın varlığına delâlet etmesi olarak anlayan görüşe karşı çıkar ve der ki: “Eğer bu tesbih, varlıkların O'na delâlet etmesi ve yaratmasının tezâhür etmesi şeklinde bir tesbih olsaydı, anlaşılabilen bir tesbih olurdu. Öyleyse Allah neden “Var olan herşey O'na hamedederek o'nu tesbih eder; fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.” (İsra 17/44) buyurmuştur? Bu tesbih, sözlü bir tesbihtir. “Kuşları ve tesbih eden dağları Dâvud'a boyun eğdirdik.” (Enbiya 21/79) âyetinde kuşları ve dağların tesbihini anlama kabiliyetinin Hz. Dâvud'a tahsis edilmesi de buna bir delildir. Bu tesbih, delâlet şeklinde bir tesbih olsaydı, Hz. Dâvud'a tahsis edilmezdi.”³²⁰

Elmalılı der ki: “Çoğunluğun görüşü, yani bu tesbihin delâlet şeklinde bir tesbih olduğu görüşü, avamın aklına daha uygun görünürse de, Âlûsî tefsirinde tafsîl olunduğu üzere³²¹, Rasûlullah'ın elinde taşların tesbihinin duyulması gibi birçok hadis ve haber, azınlığın görüşünü te'yîd etmektedir. Muhyî'd-Dîn-i Arabî ve sâir birçok sûfî dahi buna kâildirler.”³²²

Kur'an'da, bizim cansız gördüğümüz bazı varlıkların, canlı olduğunu îmâ eden bazı âyetler vardır. Örneğin “(Allah) duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yer küreye şöyle buyurdu: ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin.’ Onlar da ‘İsteyerek geldik.’ dediler.” (Fussilet 41/11) âyeti ve “Öyle taşlar vardır ki Allah korkusuyla yuvarlanırlar.” (Bakara 2/74) âyeti, bunlardan ikisidir. Felsefe'de de ‘canlı veya cansız, herşeyin bir ruha ya da tinsel bir töze, cevhere sahip olduğu (Animizm)’ görüşü vardır. Buna göre, sadece insanların ve hayvanların değil, bitkilerin, hatta bizim canlı olarak görmediğimiz şeylerin bile ruhları vardır³²³.

³²⁰ el-Kurtubî, age, XVII, 235.

³²¹ Bkz: Âlûsî, age, XV, 83-86.

³²² Elmalılı, age, V, 3180-3181.

³²³ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s.141.

Göklerde ve yerde bulunanların Yüce Allah'ı tesbihi ile ilgili iki görüş şu şekilde özetlenebilir: 1. Yeryüzünde ve göklerde bulunan herşey, üzerlerinde taşıdıkları mükemmeliyet mührü ile, sonsuz bir güce sahip yüce bir yaratıcıya delâlet etmekte, O'nun var olduğunu haykırmaktadırlar. 2. Göklerde ve yerde bulunan herşey, bizim anlamadığımız bir şekilde, sözlü olarak Allah'ın noksanlardan münezzehe olduğunu ifade etmektedirler.

Tesbih lâfzı, bazen 'sebbeh'³²⁴, bazen 'yüsebbihu'³²⁵, bazen de 'sebbih'³²⁶ şeklinde vârid olmuştur. Bu, kâinattaki her zerrenin, geçmişte Allah'ı tesbih etmiş olduğuna, hâlâ etmekte olduğuna ve gelecekte de edeceğine delâlet eder.³²⁷ Aynı zamanda bu durum, Allah'ın her zaman tesbih edilmesi gerektiğini gösterir; zira mazi fiil, geçmiş; muzari fiil, geleceği; emir fiili de şu ânı ifade eder³²⁸.

Azîz, kendisine hiçbir kimsenin gâlip gelemeyeceği mutlak gâlip demektir³²⁹. Başkalarını kahredebilme, onlara gâlip gelebilme gücüne sahip olan; fakat hiçbir şeyin kendisine gâlip gelemeyeceği varlıktır³³⁰. İzzet, bir varlığın mağlup edilmesini engelleyen durumdur³³¹. Kısaca 'Azîz' kelimesi, mutlak gâlip anlamına gelir.

'Hakîm' kelimesi için iki kök düşünülebilir: Hüküm ve hikmet. Hüküm, bir şeyin şu şekilde veya bu şekilde olmasına karar vermek demektir³³². Bu kökten geldiğini düşünürsek 'Hakîm', hüküm ve karar sahibi anlamına gelir³³³. Hikmet de; vâkıanın, bilgi ve akla uygun olması demektir³³⁴. Bu kökten geldiğini düşünürsek 'Hakîm', herşeyin bilgisine

³²⁴ Örnek olarak bkz: Hadîd 57/1; Haşr 59/1.

³²⁵ Örnek olarak bkz: Haşr 59/24; Cum'a 62/1; Teğâbün 64/1.

³²⁶ Örnek olarak bkz: A'lâ 87/1; Vâkı'a 56/74; Hâkka 69/52.

³²⁷ Mevdûdî, age, VI, 116.

³²⁸ er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 310.

³²⁹ es-Sâbûnî, age, III, 370; er-Râzî, age, XXIX, 310.

³³⁰ el-İsfehânî, age, s.563.

³³¹ el-İsfehânî, age, s.563.

³³² el-İsfehânî, age, s.248.

³³³ er-Râzî, age, XXIX, 310.

³³⁴ el-İsfehânî, age, s.249.

sahip olan; herşeyi, olması gerektiği şekilde yaratan; herşeyi, yerli yerince yapan anlamına gelir³³⁵.

Sûrenin ilk âyetinde Allah'ın 'Azîz' isminin zikredilmesinin mânâsı şudur: 'O, düşmanlarına gâlip gelir; öyleyse ey mü'minler, O'nun düşmanlarından korkmayın ve onlarla karşılaştığınızda savaştan kaçmayın.' 'Hakîm' isminin zikredilmesinin mânâsı da şudur: 'Hikmetle muttasıf olan Allah, düşmanla cihadı boş yere emretmez ve onların size gâlip gelmesine izin vermez.'³³⁶

Birinci âyet, hitâbenin kısa bir girişidir. Böyle bir giriş yapılmasının nedeni, hitâbeye kulak veren herkesin, Allah'ın herşeyden münezzeh olduğunu, O'ndan yüce bir varlık bulunmadığını, O'nun, hiç kimsenin kendine iman etmesine ve kendisi için fedakârlık etmesine ihtiyacı olmadığını öncelikle anlaması içindir. Allah, mü'minlere ihlaslı olmalarını telkin ediyor; canlarıyla, mallarıyla cihad etmelerini emrediyorsa bu, onların kendi hayrı içindir. Yoksa Allah, istediği herşeyi kendi kudretiyle yapmaya kâdirdir³³⁷.

B. 2-4. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Metin:

يا أيها الذين آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون (2) كبر مقتا عند الله أن تقولوا ما لا تفعلون
(3) إن الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص (4)

Meâl:

“Ey îmân edenler! Yapmayacağınız şeyleri niye söylüyorsunuz? (2)
Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır. (3) Allah, kendi yolunda kurşunla kenetlenmiş kaleler gibi, saflar halinde savaşanları sever. (4)”

³³⁵ el-İsfehânî, age, s.249; es-Sâbûnî, age, III, 370.

³³⁶ İbn Âşûr, age, XXVIII, 174.

³³⁷ Mevdûdî, age, VI, 263.

‘Îmân’; birini doğrulamak, güvenmek, tamamen boyun eğmek ve şeriatı kabul etmek anlamlarına gelir³³⁸. Kişinin, gerçeği tasdik ederek ona boyun eğmesi demektir³³⁹. Îmân, üç unsuru bir arada bulundurur: 1. Kalp ile tasdik, 2. Dil ile ikrar, 3. Bu îmân gereği uzuvlarla amel³⁴⁰.

Yüce Allah, bu âyette muhataplara ‘ey mü’minler’ diye seslenmiştir. Bunun hikmeti şudur: Mü’minler, hayırlı işlerle ilgili yapılan vaadlerde, kişinin imanının, verilen sözü yerine getirmeme gibi olumsuz bir durumu engellemesi gerektiğini anlasınlar³⁴¹. İnsanın imanı, kişiyi, sözünde durmama gibi bir günahattan alıkoymalıdır ki gerçek bir iman olabilsin.

Abdullah b. Selâm’ın rivayet ettiği sebab-i nüzûle göre hitap, mü’minleredir: ‘Yapmayacağınız bir şeyi adamayın; madem ki adadınız, o halde sözünüzde durup adaklarınızı yerine getiriniz.’ Bu âyetten hareketle, nezhir inâsının vâcip olduğu sonucuna varılmıştır³⁴². Bazı kişiler, ‘En iyi amelin hangisi olduğunu bilsek de onu yapsak.’ dediler. En güzel ameli öğrendikten sonra, onu yapmakta kusurlu davrandılar. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu³⁴³. “İman etmiş olanlar ‘Keşke cihad hakkında bir sûre nâzil olsa.’ dediler. Ama hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan bahsedilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün.” (Muhammed 47/20)³⁴⁴ âyeti de aynı konuyu işlemektedir.

“Yapmayacağınız şeyi niye söylüyorsunuz?” âyeti, yalan söylemekle de ilgili olabilir, sözünde durmamakla da. İmanlı olduğunu iddia eden kişi, bu iki huydan da uzak

³³⁸ Fîrûzâbâdî, age, s.1518.

³³⁹ el-İsfehânî, age, s.91.

³⁴⁰ el-İsfehânî, age, s.91; ayrıca bkz: Cürcânî, age, s.40 ve Mukâtil b. Süleyman, *el-Vucûh ve’n- Nezâir*, s.47-48.

³⁴¹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 174.

³⁴² Elmalılı, age, VII, 4926.

³⁴³ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l- Beyân fi Tefsîri’l- Kur’an*, XXVIII, 56.

³⁴⁴ Ayrıca bkz: Nisâ 4/77.

durmalıdır; iman bunu gerektirir. Değilse kişinin imanı, gerçek bir iman değildir³⁴⁵. Doğruluk ve sebatkârlık, hakiki iman gereğidir³⁴⁶.

Dahhâk'ın rivayetine göre anlam: 'Yapmayacağınız şeyi niye söylüyorsunuz? Mü'minlere yalan söylemek yakışır mı?' meâlinde bir azardır³⁴⁷. Abdullah b. Âmir b. Rebîa'dan rivayet edilmiştir: "Ben çocukken, Rasûlullah bize geldi. Oynamak için dışarı çıkmak istedim. Annem bana: 'Abdulah, gel sana birşey vereceğim.' dedi. Rasûlullah: 'Ona ne verecektin?' diye anneme sordu. O da: 'Hurma verecektim.' dedi. Rasûlullah: 'Eğer bir şey vermeyecek olsaydın, üzerine bir günah yazılırdı.' buyurdu."³⁴⁸ Bu kadar küçük bir meselede bile günah yazılıyorsa, önemli konularda söylenen yalanların günahının ne kadar büyük olacağı düşünülmelidir.

Bu âyet, konuşmalarıyla mü'min; ama fiilleriyle buna muhalif tavırlar içinde olan münafıklara gizli bir işaret vardır. Lâfa gelince müslümanlara: 'Biz sizdeniz, sizinle beraberiz.' derler; ama iş icraata gelince, tersine işler yaparlar³⁴⁹. Sözden caymak, yapmayacağı şeyi söyleyip onunla övünmek, Allah'ın sevmediği, gazabına sebep olacak bir nifak alâmetidir³⁵⁰. Hz. Peygamber (sav), "Münafığın alâmeti üçtür: Söz verdiğinde sözünde durmaz; konuştuğunda yalan söyler; kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."³⁵¹ buyurmuştur.

Bu âyet, arkadaşına iyi şeyler yapmasını tavsiye eden, fakat kendisi yapmayan; kötü şeylerden vazgeçmesini söyleyen, fakat kendisi o işleri yapan insanların durumunu anlatır³⁵². Geniş anlamıyla bu âyet, ilâhî kelâmın teşvik ve telkin ettiği herşeyi hayata

³⁴⁵ el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, XVI, 141.

³⁴⁶ el-Kâsımî, age, XVI, 141.

³⁴⁷ Elmalılı, age, VII, 4926.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 447.

³⁴⁹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 175.

³⁵⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, IX, 412.

³⁵¹ Buhârî, İman, 25.

³⁵² es-Sâbûnî, age, III, 371.

geçirmek istediklerini iddia eden, ama sonra bu kararlılıklarında zaaf gösteren herkese hitap etmektedir³⁵³.

Gerçek müslümanın, söylediği sözle yaptığı işin tutarlı olması gerekir. Ne söylüyorsa, onu bizzat yaparak göstermelidir. Şayet yapmaya niyeti veya gücü yoksa, o zaman susmalıdır. Çünkü bir kimsenin yapmadığı birşeyi söylemesi, Allah katında en kötü amellerdendir. O kimse, Allah'ın gazabını haketmiştir. Ayetin özel anlamı ise şudur: 'İslam için fedakârlık yapma konusunda iddiada bulunup, sonra da yüz çeviren kimseler, kötü bir iş yapmışlardır³⁵⁴.

Nehâî demiştir ki: "Üç âyet var ki beni, insanlara birşeyler anlatmaktan, onlara vaaz etmekten alıkoyuyor: 1. "İnsanlara iyilik yapmayı emredip de kendinizi unutuyor musunuz?" (Bakara 2/44) 2. "Size yapmamanızı söylediğim şeylerde sizinle ayrılığa düşmek istemem." (Hûd 11/88) 3. "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" (Saff 61/2)³⁵⁵

Üçüncü âyette 'kebura' fiilinin kullanılması, yapılan bu işin, günahların en büyüklerinden biri olduğunu ve cezasının da ağır olacağını ifade eder³⁵⁶. 'Makt' kelimesi, 'çirkin bir iş yaptığı görülen bir kişiye duyulan şiddetli öfke' anlamına gelir³⁵⁷. Allah'ın en sevdiği ameli bilsek de yapsak diyen hâlis mü'minler, Allah'ın buğzuna, gazabına uğramamak için, büyük söylememeli, yapamayacakları şeyleri nezretmemeli, nezrettiklerini de mutlaka yapmalıdırlar³⁵⁸.

Yüce Allah, onların yapabilecekleri amellerden sevdiği bir ameli haber vererek buyuruyor ki: 'Haberiniz olsun ki Allah, kendi yolunda bünyân-ı mersûs gibi, saf bağlayarak çarpışanları sever.' Allah'ın sevgilisi olmak için de mü'minler böyle

³⁵³ Esed, age, s.1143.

³⁵⁴ Mevdûdî, age, VI, 263-264.

³⁵⁵ el-Kurtubî, age, XVIII, 80.

³⁵⁶ el-İsfahânî, age, s.697.

³⁵⁷ el-İsfahânî, age, s.772; ayrıca bkz: Âlûsî, age, XXVIII, 84.

³⁵⁸ Elmalılı, age, VII, 4927.

yapmalıdırlar³⁵⁹. Allah, buğzettiği bir şeyi açıkladıktan sonra, kendi katında makbul ve sevdiği bir şeyi açıklamış oluyor³⁶⁰.

Allah'ın kendi uğrunda cihad edenleri sevdiğini anlatan âyetin, va'dinde durmayanlara büyük bir öfke duyulduğuna dâir âyetin ardından gelmesi gösterir ki, Allah'ın bu öfkesi, savaş alanında sebat göstereceğini va'dedip de, bu va'dlerini yerine getirmeyenlerdir³⁶¹.

'Bünyân-ı mersûs'; kurşunlu bina, parçaları kurşunla kenetlenerek yekpâre bir cisim haline gelmiş olan muhkem, sağlam bina demektir³⁶². Bir diğer izaha göre; 'rass', eşyayı birbirine yapıştırmaktır; taş taşın üzerine konur, aradaki boşluklar da küçük taşlarla doldurulur, bunun üzerine de kerpiç konulur. Taş temel üzerine kerpiç örülmesine Mekke halkı, 'mersûs bina' derdi³⁶³.

'Saff', çeşitli şeyleri, düz bir hat üzerine sıra ile dizmek demektir. Dizilen sıraya da 'saff' denilir³⁶⁴. Namaz safı, harp nizamı safı gibi...³⁶⁵

Mü'minler topluluğu, böyle güçlü bir irtibat ile birbirine bağlı, sağlam bir yapı teşkil etmeli ve İslam mücahidleri, bu şekilde birbirine bağlı bir saf halinde savaşmalıdırlar³⁶⁶. Birbirleriyle kenetlenmeli, dayanışma içerisinde olmalı, savaşta, düşmanın aradan sızmasına imkan vermeyecek biçimde safları sık tutmalıdırlar³⁶⁷. İşte Allah, böyle birbirlerini sevip, birbirlerine destek olarak, dizilip savaşan mü'minleri sever³⁶⁸.

³⁵⁹ Elmalılı, age, VII, 4927.

³⁶⁰ Âlûsî, age, XXVIII, 84.

³⁶¹ el-Kâsımî, age, XVI, 143; İbn Âşûr, age, XXVIII, 175; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 511.

³⁶² Elmalılı, age, VII, 4927.

³⁶³ Ateş, age, IX, 411.

³⁶⁴ Elmalılı, age, VI, 4046.

³⁶⁵ Elmalılı, age, VI, 4046.

³⁶⁶ Elmalılı, age, VII, 4927.

³⁶⁷ Ateş, age, IX, 411.

³⁶⁸ Ateş, age, IX, 411.

Mü'minler, bedenlen bir intizam ve düzen içerisinde oldukları gibi, kalben de niyetleri ve imanları ile bir amaç etrafında toplanmalıdırlar³⁶⁹. Askerî eğitimde, hem cismânî nizama, hem de dînî eğitim ile kalbî ve manevî birliğe itina göstermek ve mü'minler arasındaki bu birlik ve sevgiyi bozacak ahlâksızlıklardan son derece kaçınmak gerekir. Bunu yapabilmek için de, amacın iyi tayin edilmesi, süflî maksatların bırakılıp, Allah yolunda en ulvî gayeye yönelinmesi gerekir³⁷⁰. Bir ordunun, kurşunla kaynak yapılmış kaleler haline gelebilmesi için, subaylar ve erler arasında, inanç ve hedef bakımından mükemmel bir dayanışma olması gerekir. Hepsî de yüksek derecede ahlâk sahibi olmalıdırlar ve aralarında samimiyetin bulunması gerekir³⁷¹.

Dördüncü âyete göre mü'minler, ancak canlarını feda etmeyi göze aldıklarında Allah'ın rızasını kazanabilirler. Ayrıca, Allah'ın, ancak şu üç vasfa sahip olan bir orduyu tasvip ettiğı vurgulanmaktadır: 1. İmanlı, ve Allah yolunda savaştıklarının şuuruna ermiş askerlerden müteşekkil, 2. Dağınık olmayıp, disiplin ve düzen içinde, saflar halinde savaşan, 3. Düşmana, kurşunla kaynatılmış kaleler gibi sağlam ve sarsılmaz bir şekilde karşı koyan bir ordu³⁷². Âyetten, mü'minlerin, bir görüş etrafında ittifak etmeleri, niyet birliğine varmaları gerektiğı anlaşılmaktadır³⁷³.

Bu âyette, mücahidlerin savaşta, namazdaki gibi saflar halinde durmalarına dair bir teşvik vardır. Saflar arasındaki boşlukları doldurma, ilk saftan itibaren safları tamamlama, safları düzeltme gibi ameliyeler teşvik edilmiştir³⁷⁴. Rasûlullah (sav) buyurmuştur ki: "Üç kişi (veya topluluk) vardır ki Allah onlara gülümser: 1. Geceleyin ibadet için kalkan kişi, 2. Namaz için safa duran topluluk, 3. Cihad için saf tutan topluluk."³⁷⁵

³⁶⁹ Elmalılı, age, VII, 4927; en-Neseffî, age, IV, 1262.

³⁷⁰ Elmalılı, age, VII, 4928.

³⁷¹ Mevdûdî, age, VI, 265.

³⁷² Mevdûdî, age, VI, 265.

³⁷³ ez-Zemahşerî, age, IV, 511.

³⁷⁴ Âlûsî, age, XXVIII, 84.

³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, age, III, 80.

Bazı âlimler, bu âyette, ordunun esasının ve en mühim teşkilatının, piyade teşkilatı olduğuna bir işaret olduğunu söylemişlerdir³⁷⁶. Bazı âlimler de bu âyetten, yaya olarak savaşmanın, atlı savaştan daha efdal, daha üstün olduğu sonucunu çıkarmışlardır³⁷⁷; zira onlara göre süvariler, bir saf oluşturacak şekilde savaşamazlar³⁷⁸. Mehdevî buna karşı çıkar: ‘Süvarinin ecir ve ganimet bakımından üstün olduğuna dair haberler mevcuttur. Süvariler, bu âyetin kapsamının dışına çıkmazlar; çünkü âyette kastedilen, savaşta sebatkâr olmaktır.’³⁷⁹

C. 5-9. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Metin:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَذُنُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (5) وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيِ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (6) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (7) يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (8) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (9)

Meâl:

“Bir zaman Musa, kavmine: ‘Ey kavmim! Benim, Allah’ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?’ demişti. Onlar yoldan çıkınca, Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez. (5) Hatırla ki, Meryem oğlu İsa ‘Ey İsrailoğulları! Ben, Allah’ın size gönderdiği elçiyim. Benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de

³⁷⁶ Elmalılı, age, VII, 4928.

³⁷⁷ Örnek olarak bkz: Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîf*, VIII, 261.

³⁷⁸ Ebû Hayyân, age, VIII, 261.

³⁷⁹ el-Kurtubî, age, XVIII, 81.

müjdeleyici olarak geldim.’ demişti. Fakat o, kendilerine apaçık delillerle gelince, ‘Bu apaçık bir büyüdür.’ dediler. (6) İslam’a çağırıldığı halde, Allah’a karşı yalan uyduran iftiracıdan daha zalim kim olabilir? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez. (7) Onlar, ağızlarıyla Allah’ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemese de Allah nûrunu tamamlayacaktır. (8) Müşrikler istemese de, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak ile gönderen O’dur. (9) ”

Yüce Allah, cihad emrini verdikten sonra, Hz. Musa ve Hz. İsa’nın tevhidle emrolunduklarını, Allah yolunda cihad ettiklerini ve bu sebepten eziyetlere maruz kaldıklarını bildiriyor³⁸⁰. Bu iki peygambere karşı çıkanlara azabın hak olduğunu açıklıyor ki müslümanlar ibret alsınlar³⁸¹.

Beşinci âyette, İsrailoğullarının, bile bile peygamberleri inkâr ettiklerine, dnlara isyan ettiklerine ve bunu âdet haline getirdiklerine değiniliyor³⁸². Ayette tahkik edatından sonra muzari bir fiilin gelmesi, onların Hz. Musa’nın peygamber olduğuna dair bilgilerinin, her âyet gelişinde yenilendiğini gösterir³⁸³.

Hz. Musa’nın Allah’ın bir elçisi olduğunu bilmelerine rağmen İsrailoğulları, ona eziyet etmekten kaçınmamışlardır. Onların Hz. Musa’ya yaptıkları eziyetlerle ilgili birçok rivayet vardır: 1. Hz. Musa çok edepli bir kişi olduğundan, pek sıkı örtünüp bedenini kimseye göstermediğinden, İsrailoğullarından bir grup insan, ‘Bu niye bu kadar örtünüyor? Mutlaka bedeninde bir ayıp veya bir hastalık var.’ diye konuşmuşlar. Hz. Musa bir gün tenhada, elbisesini bir taşın üzerine koymuş yıkanırken, Allah’ın kudretiyle taşın yuvarlanması sonrası Hz. Musa, elbisesine doğru koşarken, hayli büyük bir kalabalık, onun, Allah’ın yarattığı en güzel bedene sahip olduğunu görmüşler ve böylece o, temize çıkmıştı³⁸⁴. 2. Onun, kardeşi Hz. Harun’u öldürdüğünü söylemişler³⁸⁵. 3. Zina yaptığı

³⁸⁰ es-Sâbûnî, age, III, 371.

³⁸¹ el-Kurtubî, age, XVIII, 82.

³⁸² Elmalılı, age, VII, 4928.

³⁸³ İbn Âşûr, age, XXVIII, 179; ayrıca bkz: Âlûsî, age, XXVIII, 85.

³⁸⁴ Elmalılı, age, VI, 3932.

³⁸⁵ Elmalılı, age, VI, 3932.

iftirasını atmışlar. Karun, azgınlığından dolayı, kötü bir kadına bir miktar para vererek, Hz. Musa'yla böyle bir şey yaptığını söylemesini istemiş; fakat kadın, sonunda Karun ile aralarında geçen konuşmaları halka anlatınca, Hz. Musa temize çıkmıştı³⁸⁶.

Kur'ân'da, İsrailoğullarının Hz. Musa'ya yaptıkları eziyetlerle ilgili birtakım bilgiler verilmektedir. Buna göre bu eziyetler şöyle sıralanabilir:

1. Hz. Musa'ya 'Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayız.' demeleri (Bakara 2/55),

2. Hz. Musa'nın yokluğunda, elleriyle yaptıkları bir buzağı heykelini tanrı edinmeleri (Bakara 2/51),

3. Allah'ın kendilerine bahsettiği rızkı beğenmeyip başka şeyler istemeleri (Bakara 2/61),

4. Hz. Musa, Allah'ın emri olarak, onlardan bir inek kesmelerini isteyince işi uzattıkça uzatmaları (Bakara 2/67-71),

5. Allah'ın kelâmını dinleyip anladıktan sonra onu bile bile değiştirmeleri, tahrif etmeleri (Bakara 2/75),

6. Hz. Musa onlara 'Allah'ın sizin için belirlediği kutsal topraklara girin.' dediğinde, ona 'Orada güçlü bir kavim var; onlar oradan çıkmadıkça biz girmeyiz; sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturuyoruz.' diye cevap vermeleri (Maide 5/20-24),³⁸⁷

Tevrat'ta da İsrailoğullarının Hz. Musa'ya yaptıkları eziyetlerden örnekler bulmak mümkündür:

1. Hz. Musa onları Mısır'dan çıkardığında, ona şöyle dediler: 'Mısır'da kabirler bulunmadığı için mi çölde öldürmek üzere bizi buraya getirdin? Çölde ölmektense Mısırlılara kulluk etmek, bizim için daha iyidir.'³⁸⁸

³⁸⁶ Elmalılı, age, VI, 3932.

³⁸⁷ Ayrıca bkz: Derveze, İzzet, age, VI, 472.

³⁸⁸ Çıkış 14:11-12.

2. Onlar, Hz. Musa ve Hz. Harun'a şöyle dediler: 'Keşke Mısır diyarında et kazanları başında oturduğumuz zaman, doyuncaya kadar yemek yerken Rabbin eliyle ölsek idik; çünkü bütün bu cemaati, açlıktan öldürmek için çöle çıkardınız.'³⁸⁹

'Onlar sapınca, Allah da onların kalplerini saptırdı.' Yani onlar Hz. Musa'ya saygı ve Allah'a itaat konusunda verilen emirleri tutmayınca, Allah da bu yaptıklarının cezası olarak onların kalplerinde sapıklığı yarattı³⁹⁰. Onlar doğru yolu terkedince, Allah da onlara bu yaptıklarının gerektirdiği şekilde muamele etti³⁹¹.

'Kalb', bir şeyin, bir halden bir hale dönmesi demektir. İnsan kalbine bu ismin verilmesinin sebebi, onun çokça hal değiştirmesi, halden hale girmesidir. Kalb kelimesi, rûh, ilim (akıl, fehm, anlayış), şecaat gibi manalarda da kullanılır³⁹².

"Yahudiler dediler ki: 'Kalplerimiz perdelidir.' Hayır, öyle değil! Allah, inkârlarından dolayı onları lânetlemiştir." (Bakara 2/88) Bu âyet de gösteriyor ki onların Allah tarafından saptırılmalarının sebebi, yine kendi inkârlarıdır. Nefislerinin azgınlığından ve dünya sevgisinden dolayı, bilgilerinin gereğini yapmaktan geri durunca, Allah da onları hidayet yolundan uzaklaştırdı; tercihlerini, dalâlet ve azgınlık yönünde kullandıklarından, Allah, onlarla kemâl nûru arasına perde koydu. Bu şekilde, Allah'a itaat çizgisinden çıkanları, azgınlıkta ısrar edenleri Allah doğru yola ulaştırmaz³⁹³.

Sapık bir yolda yürümekte ısrar eden bir kimseyi zorla doğru yola sokmak veya isyan etmekte direnen bir kimseye yine zorla hidayet vermek, Allah'ın sünnetine aykırıdır. Sapıklığı dileyen, sapıklık için gece-gündüz çaba sarfeden kişiyi, Allah zorla doğru yola iletmez. Kişi, kötülük yapa yapa, iyice dalâlete düşer; yavaş yavaş fitratı da bozulur ve sonunda o kimsenin, iyiliği benimseme yeteneği tamamen kaybolur³⁹⁴. Mademki onlar yamukluk edip eğri gittiler, Allah da onların kalplerini eğriltti, eğriliği, kalplerine huy ve

³⁸⁹ Çıkış 16:2-3.

³⁹⁰ el-Kurtubî, age, XVIII, 83.

³⁹¹ el-İsfehânî, age, s.387.

³⁹² el-İsfehânî, age, s.681.

³⁹³ el-Kâsımî, age, XVI, 147.

³⁹⁴ Mevdûdî, age, VI, 267.

tabiat yaptı; hep eğriliği düşünürler, hak söz kendilerine tesir etmez, doğru yola yanaşmazlar³⁹⁵.

‘Allah fâsık kavmi hidâyete erdirmez.’ Bu cümle, âyette geçen Allah’ın, onların kalplerini eğriltmesine dair bilgiyi, bir kere daha teyid ediyor. ‘Allah, kendisine itaat sınırlarından çıkan toplumları doğru yola ulaştırmaz.’ denilerek, onların kalplerini saptırmasının sebebi açıklanmış oluyor: Onlar yoldan çıktıkları için Allah onların kalplerini saptırmıştır³⁹⁶.

‘Fısk’, göz göre göre şer’î sınırlar dışına çıkmak demektir³⁹⁷. İsrailoğulları, sadece bu âyette değil, Kur’an’ın başka âyetlerinde de fâsıklıkla nitelendirilmişlerdir: Yüce Allah, Hz. Musa’ya hitaben “Fâsık kavme acıma, onlar için üzülme.” (Mâide 5/26) buyurmuştur³⁹⁸.

‘Allah fâsık kavmi hidâyete erdirmez.’ cümlesi, tamamlama cümlesidir, şu anlama gelir: Bu, Allah’ın insanlar arasına koyduğu kanundur. Musa’ya eziyet eden kavim de bu kanuna dahildir; onlar da hidâyete eremeyeceklerdir³⁹⁹.

Bu âyette, peygamberlere eziyet etmenin ne kadar büyük bir günah ve suç olduğuna işaret vardır. Yaptıkları eziyet, o insanları küfre ve kalplerinin hidayetten sapmasına kadar götürebilir⁴⁰⁰.

Kur’ân’da başka bir yerde, iman edenlere şöyle seslenilmektedir: “Ey iman edenler! Musa’ya eziyet edenler gibi olmayın.” (Ahzâb 33/69) Bu âyette mü’minlere, ‘Hz. Musa’ya kavmi değişik eziyetlerde bulundular; siz de Hz. Peygamber’e en güzel ameli sorup da, öğrenince bu ameli yapmayarak ona eziyet etmiş oluyorsunuz. Bu şekilde

³⁹⁵ Elmalılı, age, VII, 4928-4929.

³⁹⁶ Âlûsî, age, XXVIII, 85.

³⁹⁷ el-İsfehânî, age, s.637.

³⁹⁸ İbn Âşûr, age, XXVIII, 177.

³⁹⁹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 179.

⁴⁰⁰ es-Sâbûnî, age, III, 371.

davranırsanız, Hz. Musa'nın kavmi gibi dalâlete, sapıklığa düşersiniz.' denilmek istenmektedir⁴⁰¹.

Bu âyet, peygambere muhalefeti yasaklamaktadır. Uhud günü müslümanların mağlup bir şekilde kaçıışı, Eriha günü İsrailoğullarının kaçışına benzetilmiştir. Musa'nın kavmi, onun emirlerine uymadıklarından, kalpleri doğru yoldan sapmıştı. Hz. Peygamber'e muhalefet edip, görev yerini terkeden okçular da aynı tehlike ile karşı karşıyadırlar⁴⁰².

Altıncı âyette Hz. İsa, kendinden sonra gelecek olan ve adı Ahmed olan bir peygamberi müjdelediğini söylemektedir. Tezimize Saff Sûresi'ni merkez almamızın sebebi de bu âyettir; zira Hz. İsa'nın kendinden önceki kutsal kitabı tasdik etmesi ve kendinden sonra gelecek olan bir peygamberi haber vermesi, peygamberlerin aynı kaynaktan feyz aldıklarını ve Tek Allah'ın peygamberleri olduklarını ifade etmektedir.

Önceki âyette Hz. Musa muhataplarına 'Ey kavmim!' diye seslendi; çünkü o da İsrailoğullarından idi. Hz. İsa ise, onlardan bir babası olmadığı için 'Ey kavmim!' demedi, 'Ey İsrailoğulları!' dedi⁴⁰³; bilindiği gibi o, babasız olarak dünyaya gelmiştir⁴⁰⁴. Hz. İsa, onlara 'Ey İsrailoğulları!' diye seslendi; çünkü onlar, İsrail'e (Hz. Yakup'a) nisbet edilmekten hoşlanırlar, bununla övünürlerdi⁴⁰⁵.

Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdiki, ahkâmını tasdik olarak anlaşılabilir⁴⁰⁶. Bu durumda Hz. İsa, Tevrat'tan, kendi yaşadığı dönemde hâlâ geçerliliğini sürdüren kısımların doğruluğunu onaylamış demektir⁴⁰⁷. Fakat bu tasdikin, daha ziyade ihbar (haber verme) itibarıyla olduğu daha zâhirdir; zira Tevrat'ta, hem Mesîh'e, hem de Hâtemü'l-Enbiyâ'ya dair haberler vardı. Onun için, Hz. İsa'nın gelişi, hem Mesîh'e dair haberlerin doğruluğunu ispat etmiş, hem de kendisi, Hâtemü'l-Enbiyâ'yı müjdeleyerek, onunla ilgili haberleri de

⁴⁰¹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 177.

⁴⁰² İbn Âşûr, age, XXVIII, 178.

⁴⁰³ Elmalılı, age, VII, 4929.

⁴⁰⁴ Âlûsî, age, XXVIII, 85.

⁴⁰⁵ Âlûsî, age, XXVIII, 86.

⁴⁰⁶ Elmalılı, age, VII, 4930.

⁴⁰⁷ Esed, age, s.89.

doğrulamış oluyordu⁴⁰⁸. Hz. İsa, Tevrat'ı doğrulayıcıdır; zira Tevrat, Hz. İsa'yı müjdelemiş, onun gelmesiyle, Tevrat'ın haberinin doğruluğu ortaya çıkmıştır⁴⁰⁹.

Hz. İsa, sözüne, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik edici olarak gönderildiğini söyleyerek başladı ki İsrailoğulları, ona daha kolay meyletsinler, onun peygamberliğini daha kolay kabul etsinler, onun davetine uysunlar⁴¹⁰; çünkü İsrailoğulları, Tevrat'a çok sıkı bir şekilde bağlı idiler ve onun hükümlerinin dâimî olduğuna inanıyorlardı⁴¹¹. Ve Hz. İsa onlara, kendinden sonra bir peygamberin geleceğini haber verdi; çünkü onlar, kendilerini zâlimlerin pençesinden kurtaracak bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı⁴¹².

Hz. İsa, İsrailoğullarına, kendinden sonra gelecek, ismi Ahmed olan bir peygamberi müjdelemiştir. Tebşîr, yani müjdeleme; sevindirici bir olayı haber vermektir. Bir peygamberin gelişi, büyük bir nimet olduğundan, tebşîr kelimesi kullanılmıştır; çünkü böyle bir nimet, sevinmeyi gerektirir⁴¹³. Bütün peygamberler, kavimlerine Hz. Muhammed (sav)'i müjdelemişlerdir. Ayette sadece Hz. İsa'nın isminin geçmesinin sebebi, onun, Hz. Peygamber'den önceki son peygamber oluşu ve İsrailoğullarının son peygamberi oluşudur⁴¹⁴.

Rasûlullah (sav), şöyle buyurmuştur: “Ben, atam İbrahim'in duâsı, İsa'nın müjdesi, annemin rüyasıyım.”⁴¹⁵ Bu sözleriyle Hz. Peygamber, Hz. İsa'nın âyette geçen sözünü teyid etmiş oluyor. Ayette Hz. Peygamber'in ismi ‘Ahmed’ olarak geçiyor. Hz. Peygamber “Benim birkaç ismim vardır: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im. Ben, insanların önüne toplanacağı Hâşîr'im. Ben, Allah'ın benimle küfrü yokettiği Mâhî'yim. Ben, Âkîb'im (benden sonra peygamber yoktur).”⁴¹⁶ buyurmuştur. Ayrıca Hassân b. Sâbit

⁴⁰⁸ Elmalılı, age, VII, 4930.

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, IV, 324.

⁴¹⁰ İbn Âşûr, age, XXVIII, 181; Âlûsî, age, XXVIII, 86.

⁴¹¹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 181.

⁴¹² İbn Âşûr, age, XXVIII, 181.

⁴¹³ İbn Âşûr, age, XXVIII, 181.

⁴¹⁴ es-Sâbûnî, age, III, 372.

⁴¹⁵ Ahmed b. Hanbel, age, IV, 127.

⁴¹⁶ Buhârî, Menâkıb, 18; Müslim, Fezâil, 124, 125; Hz. Peygamber'in diğer isimleri ve bunların açıklamaları için bkz: el-Cevziyye, İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-Meâd*, I, 82-92.

“Allah ve O’nun arşını kuşatmış olan melekler ve bütün temizler, mübarek Ahmed’e salavât getirmişlerdir.” şeklinde bir şiir söylemiştir. Bu iki delil, Hz. Peygamber’in bir isminin de Ahmed olduğunu göstermektedir⁴¹⁷.

Hz. İsa ‘Ahmed’ ismini, aynen özel isim olarak da zikretmiş olabilir, mana olarak da zikretmiş olabilir⁴¹⁸. ‘Ahmed’ kelimesi, ism-i tafdil olarak ‘Rabbine hamdedenler arasında en çok hamdedeni’ anlamına gelir; zira peygamberlerin hepsi Allah’a hamdeder; ama en çok hamdedenleri, Hz. Ahmed (sav)’dır⁴¹⁹.

Hz. Peygamber, Ahmed; yani en çok hamdeden kul olmadan, Muhammed; yani insanlar tarafından övülen bir kul olmadı. Yüce Allah onu peygamberlikle görevlendirdi; o da Allah’a hamd-ü senalarda bulundu; sonra da ismi insanlar arasında saygıyla, övgüyle anılan biri oldu. Ayette Hz. Peygamber’in Muhammed isminin değil de Ahmed isminin zikredilmesinin sebebi budur⁴²⁰.

Hristiyanlar, bu tebşîri kısmen inkâr, kısmen de başka şekillerde tevil ederek haksızlığa sapmışlardır⁴²¹. İnsaf ile hareket eden ve taassubu bırakıp doğru yolu bulmaya çalışanlar için, bugünkü İncillerde bile Hz. Peygamber’le ilgili tebşîrâta dair sözler mevcuttur⁴²². Meselâ Ahd-i Cedit’te, Rasullerin İşleri bölümünün üçüncü bâbında şöyle denilmektedir: “Gerçekten Musa demiştir: Rab Allah, size, kardeşleriniz arasından, benim gibi bir peygamber çıkaracak; size söylediği şeylerde onu dinleyin. Ve her kim o peygamberi dinlemez ise, kavmin arasından helâk olunacaktır. Ve İsmail ile ondan sonra söyleyen bütün peygamberler de bu günleri tebşîr etmişlerdir.”⁴²³ Hz. Musa gibi olan bu gelecek peygamber, Hz. İsmail’den de bahsolunduğuna göre, belli ki Hâtemü’l-Enbiyâ Muhammed Mustafa (sav) idi. Hz. İsa, bunu tasdik ve tebşîr etmiş idi. Hristiyanlar, bu

⁴¹⁷ Elmalılı, age, VII, 4930.

⁴¹⁸ Elmalılı, age, VII, 4929.

⁴¹⁹ el-Kurtubî, age, XVIII, 83.

⁴²⁰ el-Kurtubî, age, XVIII, 84.

⁴²¹ Elmalılı, age, VII, 4931.

⁴²² Elmalılı, age, VII, 4932.

⁴²³ İncil, Rasullerin İşleri, 3: 22-24.

kişinin Hz. İsa olduğunu iddia etmişlerse de, o, Hz. Musa'ya benzer olan bu peygamber değildir⁴²⁴.

İncil'de, Hz. Peygamber'le ilgili müjdelerden en önemlisi ve en göze çarpanı, 'Faraklit' kelimesiyle verilen müjdedir: "Pederin göndereceği Hak Ruhu Faraklit, benim için şahitlik edecektir."⁴²⁵ Bir başka yerde Hz. İsa şöyle demektedir: "Ben, Baba'ya yalvaracağım; ve o, size başka bir Faraklit (tesellici) Hakikat Ruhu verecektir; tâ ki daima sizinle beraber olsun."⁴²⁶ Ve o dedi ki: "Baba'nın göndereceği Rûhu'l-Kudûs, Faraklit, size herşeyi öğretecektir ve size söylediğim herşeyi size hatırlatacaktır."⁴²⁷ "Benim gitmem sizin için hayırlıdır; çünkü ben gitmezsem Faraklit size gelmez. Ama gittiğimde, onu size gönderirim. O geldiği zaman, günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzâm edecektir (sorumlu tutacaktır)."⁴²⁸ "Size söyleyeceğim çok şey var; ama şimdi onlara dayanamazsınız. Fakat o Hakikat Ruhu geldiğinde, size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir."⁴²⁹

Faraklit kelimesi, hamd'le ilgili bir kelimedir. Gözlerini taassup perdeleri bürümemiş olanlarca, Hz. İsa'nın bu sözleriyle, Hz. Ahmed'i kasetmiş olduğu anlaşılır. Bazı hristiyanlar, bu kelimeyi 'hammâd (çokça hamdeden)' ile, bazıları da 'hâmid (hamdeden)' ile açıklamışlardır ki ikisi de, adlarından biri Ahmed (en çok hamdeden) olan Hz. Peygamber'e işaret etmektedir⁴³⁰. Eski İncil tercümelerinde bu kelime, Faraklit (veya Paraklit) diye aynen muhafaza edilerek gösteriliyorken, yakın zamanlarda basılmış olan İncil tercümelerinde 'teselli edici' diye çevrilmiştir. Bu yeni tercümciler, Faraklit kelimesinin, Yunanca 'teselli edici' anlamına geldiğini söylüyorlar. Rûhu'l-Hakk tabiri yerine de 'hakikat ruhu' diyorlar. Bu şekilde tercümeden tercümeye değiştirile değiştirile

⁴²⁴ Elmalılı, age, VII, 4931.

⁴²⁵ Yuhanna 15:26.

⁴²⁶ Yuhanna 14:16.

⁴²⁷ Yuhanna 14:26.

⁴²⁸ Yuhanna 16:7-8.

⁴²⁹ Yuhanna 16:12-13; bkz: Elmalılı, age, VII, 4932-4933.

⁴³⁰ Âlûsî, age, XXVIII, 87.

aslı kaybolmuş bu İncillerde, Kur'an'ın açık beyanına karşı muhalefet edilmek istenilmesi, gerçekte bağdaşmaz. Ayrıca insaflı olanlar, bunlarda bile Kur'an'ın haber verdiği bişâretin, müjdenin, tevil edilmiş bir sûrette de olsa, itiraf edilmiş olduğunu görürler⁴³¹. 'İncil' kelimesinin esas manası da bişâret ve müjdedir. Hz. İsa'nın bütün daveti ve İncillerin gayesi, gelecek bir rasûl ile melekût-i ilâhî'yi tebşîrden ibarettir⁴³². Kâ'b'den şöyle rivayet edilmiştir: "Havâfîler, Hz. İsa'ya sordular: 'Ey Allah'ın Rûhu! Bizden sonra başka bir ümmet daha gelecek mi?' Hz. İsa cevaben dedi ki: 'Evet, Ahmed adlı peygamberin ümmeti. Onlar, hakîm, âlim, iyilik ve takvâ sahibi insanlardır. Anlayışta peygamberler gibidirler. Allah'tan gelen az bir rızka razıdırlar; Allah da onların yaptığı az bir amelle, onlardan razı olur.'"⁴³³

Hiz. İsa'nın, gerek Tevrat'ı tasdikine, gerek Hiz. Peygamberi müjdelemesine dair ifadeleri, şu anlama geliyor: 'Getirdiğim din, Allah'ın gelmiş ve gelecek bütün peygamber ve kitaplarını tasdik etmekte, onların hak olduğunu teyid etmektedir.'⁴³⁴

Altıncı âyette geçen 'sihir' kelimesini, kıraat imamlarından Hamze, Kisâf ve Halefû'l-Âşir 'sâhir' şeklinde okumuştur⁴³⁵. Bu takdirde ibarenin anlamı, 'Bu apaçık bir sihirbazdır.' şeklinde olur⁴³⁶. Kelime 'sihir' olarak okunduğunda ise anlam, 'Bu apaçık bir sihirdir.' olur.

Altıncı âyetin sonunda bulunan 'onlara apaçık delillerle (beyyinelerle) geldiği zaman' ibaresinde kastedilen peygamberin, Hiz. İsa mı, Hiz. Muhammed mi olduğu tartışılmıştır. Bu peygamber Hiz. İsa (sav) ise, onun getirdiği apaçık deliller; ölüleri diriltmek, bazı hastalıkları iyi etmek⁴³⁷ gibi, risaletinin gerçek olduğunu ispatlayan mûcizelerdir. Bu gibi mûcizeler karşısında bile muhatapları, 'Bunlar sihir ürünüdür.'

⁴³¹ Elmalılı, age, VII, 4934-4935.

⁴³² Elmalılı, age, VII, 4935.

⁴³³ ez-Zemahşerî, age, IV, 513

⁴³⁴ Âlûsî, age, XXVIII, 86; Beyzâvî, age, II, 490.

⁴³⁵ ed-Dânî, Ebû Amr, *et-Teyisr*, s.210; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 387.

⁴³⁶ Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s.210.

⁴³⁷ Bkz: Âl-i İmran 3/49; Mâide 5/110.

diyerek onun risaletini inkâr ettiler⁴³⁸. İkinci görüşe göre bu peygamber, Hz. Muhammed (sav)'dir. Bu görüşte olanlara göre, Hz. İsa'nın, İsrailoğulları ile konuşup onlara Ahmed adında bir peygamberin müjdesini verdikten sonra, 'İsa onlara gelince' denmesi mantıken uygun değildir. Bu kişi, gelmesi beklenen, Hz. İsa'nın geleceğini haber verdiği Hz. Muhammed'dir⁴³⁹.

'Sonra (Hz. İsa'nın müjdelediği, ismi Ahmed olan) o rasûl, onlara açık açık âyetler ve mucizelerle geldiği zaman, 'Bu apaçık bir sihirdir.' dediler.' ve küfre sapmış oldular⁴⁴⁰. Bu ifadedeki 'sihir' kelimesi, 'büyü' anlamında değil, 'aldatma' anlamında kullanılmıştır; zira, 'Filan şahıs filanı aldattı.' denildiğinde, bu kelime, yani 'sihir' kelimesi kullanılır⁴⁴¹. Bu ifadeyle, İsrailoğullarının ve Hz. İsa'nın takipçilerinin, Hz. İsa'nın geleceğini haber verdiği o nebînin açık alâmetlerini gördükleri halde, onun nübüvvetini, bir aldatmaca olarak nitelemeleri bahis konusu edilmektedir⁴⁴².

İsrailoğulları, bu bekledikleri elçi, kendilerine apaçık delillerle, âyetlerle gelince, onun getirdiklerine 'Aldatmacadan, kandırmacadan başka bir şey değil.' yaftasını atınca, Allah da onları, insanların en zâlimi olarak niteledi. 'Zulüm' kelimesi, bir şeyi, konulması gereken yerin dışına, başka bir yere koymak anlamına gelir. Önemli bir konuda, birisinin hakkını yemek, birisine haksızlık etmek, hakkına tecâvüz etmek anlamlarına da gelir. Allah'a karşı zulüm ise; küfür, şirk ve nifak anlamlarına gelir: 'Şirk, büyük bir zulümdür.'(Lokmân 31/13)⁴⁴³

'İslam'a çağırıldığı halde, Allah'a yalan isnad edenden daha zâlim kim vardır?' ifadesi, 'Böyle bir kişiden daha zâlim kimse yoktur, bu kişi, en zâlim kişidir.' anlamına gelir⁴⁴⁴. "Allah tarafından kendilerine verilmiş bir bilgiyi örtbas edenden daha zâlim kim olabilir?" (Bakara 2/140) âyetinin de ifade ettiği üzere ehl-i kitap, kendi kitaplarında geçen

⁴³⁸ es-Sâbûnî, age, III, 372.

⁴³⁹ Ateş, age, IX, 414.

⁴⁴⁰ Elmalılı, age, VII, 4935.

⁴⁴¹ Mevdûdî, age, VI, 287.

⁴⁴² Mevdûdî, age, VI, 287.

⁴⁴³ el-İsfehânî, age, s.537.

⁴⁴⁴ Âlûsî, age, XXVIII, 87.

Hiz. Peygamber'le ilgili sıfatları inkâr ettiler; bu bir iftiradır. Müşrikler de, "Allah hiçbir insana herhangi bir vahiy indirmemiştir." (En'âm 6/91) diyerek Allah'a iftira attılar⁴⁴⁵. Onlar, insanların en zâlimleridirler; çünkü: a) Hiz. Peygamber'e zulmettiler; ona sihirbaz diyerek, b) Kendilerine zulmettiler; peygamberin doğru olduğunu anlayacak şekilde bir sahih görüşe olup, kurtuluş yoluna girmeyerek, c) Rabb'lerine zulmettiler; O'nun indirdiği âyet ve delillere sihir diyerek, d) İnsanlara zulmettiler; Tevrat ve İncil'de bulunan, gelecek olan peygambere dair haberleri gizleyip, onları doğru yoldan saptırarak⁴⁴⁶.

Onlar, Hiz. Peygamber'i yalanladıkları halde âyette, Allah'a yalan isnad ettikleri ifade ediliyor; çünkü onlar, peygamberi yalanlamakla, Allah tarafından gönderilmiş birini yalanlamış oluyorlar. Bu peygamberi gönderen Allah olduğuna göre, Allah'ı yalanlamış, O'na iftira atmış oluyorlar⁴⁴⁷.

Hristiyanlar, 'İsa Allah'ın oğludur.' gibi aslı olmayan yalanlar yazarak, onları, Allah kelâmı diye O'na isnad ettiler. Allah'a yalan isnad eden, veya Allah hakkında yalan söyleyen, veya uydurduğu yalanı 'Allah indirdi.' diye iftira eden kimselerden daha zâlim kim olabilir?⁴⁴⁸

Hak bir peygamberi Allah'a iftira atmakla suçlamak, başlı başına bir zulümdür. Onlar, bununla kalmayıp, o peygamber kendilerini Allah'a kulluğa çağırırken, bu çağırışı reddedip, onun davetini engellemek için, iftira, yalan, hile gibi her türlü çareye başvurmuşlardır⁴⁴⁹.

'Allah zâlimleri hidayete erdirmez.' Haksızları doğru yola çıkarmaz, muradlarına erdirmez⁴⁵⁰. Zulümde bu dereceye varmış birisinin düzelmesi umulamaz; çünkü küfür, onların kişiliğine işlemiş, karakterlerinde yerleşmiştir⁴⁵¹.

⁴⁴⁵ İbn Âşûr, age, XXVIII, 188.

⁴⁴⁶ İbn Âşûr, age, XXVIII, 188.

⁴⁴⁷ İbn Âşûr, age, XXVIII, 188.

⁴⁴⁸ Elmalılı, age, VII, 4935-4936.

⁴⁴⁹ Mevdûdî, age, VI, 288-289.

⁴⁵⁰ Elmalılı, age, VII, 4936.

⁴⁵¹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 189.

Allah'ın âyetlerine sihir diye iftira edenler, öyle zâlimdirler ki, 'Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler.' Bu âyet, onların, hakkı ortadan kaldırmak için çabalarken içinde bulundukları durumu tasvir ediyor ve bu cür'etlerini tahkîr ediyor. Sanki doğan güneşi ağızlarıyla püf diye söndürüvereceklermiş gibi, hakkı, yalan ve iftira ile iptal etmek, ortadan kaldırmak istiyorlar⁴⁵². Allah-ü Teâlâ'nın, Meşrik-ı Ahmedî'den tulû' ettirmiş olduğu hak nûru olan İslam dînini, uydurma sözler, yalan-yanlış propagandalar, tahrif olunmuş kitaplarla söndürmek için her türlü haksızlığı yapmak istiyorlar⁴⁵³. Kâfirler, İslam'ı insanlardan gizlemek ve onun yayılışını engellemek istiyorlar. Onların bu hali, hırsızlık ve benzeri, gizlilik gerektiren işler yapan, bu yüzden de karanlığı bekleyen, karanlık isteyen kişilerin haline benzetilmiştir. Onlar, İslam'ın zuhûrunu engellemek istiyorlar; bu, bir ışığı söndürmek isteyen bir topluluğun haline benzetilmiştir. Allah, soyut bir olayı (ma'kûl'ü), somut bir olaya (mahsûs'a) benzetmiştir⁴⁵⁴.

Âyette, Allah'ın nûrunu 'ağızlarıyla' söndürmeye çalışmalarının ifade edilmesinin sebebi, Kur'ân'ı, sihir kabîlinden sözler olarak göstermek ve onun kolayca ortadan kaldırılabilecek bir şey olduğunu ifade etmek istemelerindendir⁴⁵⁵. Yani onlar, Kur'ân'ı sihir olarak gördüklerinden, onu pek ciddiye almıyorlar, birkaç sözle ortadan kaldırılabileceğine inanıyorlardı.

'Halbuki Allah, nûrunu tamamlayacaktır.' Nûrun tamamlanması, ışığın pırlıltısını kuvvetlendirecek, lâmbaya yağ ilave etmek, ışığı engelleyen şeyleri ortadan kaldırmak gibi ameliyeleri ifade eder⁴⁵⁶. Yüce Allah, dinini tamamlayıp, bütün âleme neşredecektir, yayacaktır⁴⁵⁷. Bu âyet, hicrî üçüncü yılda, Uhud Savaşı'ndan sonra nâzil olmuştur. O dönemde İslam, sadece Medine ile sınırlıydı ve müslümanların sayısı da birkaç bini geçmiyordu. Bütün Arapların bu dini yok etmeye kararlı oldukları, bunun için çalıştıkları

⁴⁵² en-Nesefî, age, IV, 1262.

⁴⁵³ Elmalılı, age, VII, 4936; ayrıca bkz: Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁵⁴ İbn Âşûr, age, XXVIII, 189.

⁴⁵⁵ İbn Âşûr, age, XXVIII, 190.

⁴⁵⁶ İbn Âşûr, age, XXVIII, 191.

⁴⁵⁷ Elmalılı, age, VII, 4936.

bir dönemdi. Üstelik müslümanlar, Uhud Savaşı'nda yenilmişler, kendilerine olan güvenleri sarsılmıştı. Bu yüzden, civardaki kabileler de İslam aleyhine cesaret bulmuşlardı. İşte bu şartlar altında Allah, İslam nûrunun sönmeyeceğini, aksine daha da ışıldayarak bütün dünyaya yayılacağını müjdelemiş ve bu müjde, aynen vukû' bulmuştur. Beşerî imkânlar dahilinde olayı mütâlaa ettiğimizde, o dönemde İslam nûrunun, her yönden esen şiddetli rüzgârlarla söndürülebileceği zayıflıkta olduğu kanaatine varılır⁴⁵⁸; ama böyle olmamış; İslam, kısa zamanda büyük bir yayılma alanına sahip olmuştur.

Bu âyetin iniş sebebine dair, İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet aktarılmıştır: "Vahiy 40 gün kesildi. Bunun üzerine Kâ'b b. Eşref dedi ki: 'Ey yahudiler! Sevinin; Allah, Muhammed'in nûrunu söndürdü ve onu tamamlamayacak.' Rasûlullah buna çok üzüldü ve bu olay üzerine, bu âyet nâzil oldu."⁴⁵⁹ 'Allah nûrunu tamamlayacaktır; isterse kâfirler hoşlanmasınlar.' Onlar hoşlansalar da, hoşlanmasalar da Allah nûrunu tamamlayacaktır⁴⁶⁰. 'Küfür', bir şeyi örtmek demektir. 'Kâfir' de hakkı örten, gizleyen anlamına gelir⁴⁶¹. Allah'ın birliğini inkâr edene kâfir denir⁴⁶².

'O, rasûlünü hidâyet ve hak din ile, bütün dinlere üstün kılmak için gönderendir. İsterse müşrikler hoşlanmasınlar.' Allah, peygamberini hidayet kanunuyla, 'insanlar için yol gösterici olarak'(Bakara 2/185) ve 'sakınanlar için yol gösterici'(Bakara 2/2) âyetlerinin mantûkunca, bütün insanlara ve özellikle sakınanlara hidayet olarak indirilen Kur'an'la gönderdi⁴⁶³. Ve onu Hak Dini ile gönderdi; yani evhâm ve heveslere göre değil, Hak Teâlâ'nın ve kullarının hakkını, gereği gibi tanıyarak, gerçek hüküm dairesinde adalet icra etmek dini, din-i İslam ile gönderdi. Ayette hak din demekle yetinilmemiş, Hakk'ın dini veya Hakk dini ifadesi kullanılmıştır. Burada, Hz. İsa'nın, Hz. Peygamber hakkındaki tebşîrâtına ait olarak beyan olunduğu üzere, İncillerde zikrolunan Rûhu'l-Hakk vafına

⁴⁵⁸ Mevdûdî, age, VI, 289.

⁴⁵⁹ Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁶⁰ Elmalılı, age, VII, 4936.

⁴⁶¹ el-İsfehânî, age, s.714-715.

⁴⁶² Mukâtil b. Süleyman, *el- Vucûh ve'n- Nezâir*, s.18.

⁴⁶³ Elmalılı, age, VII, 4936.

bilhassa bir işaret bulunduğu unutulmamalıdır⁴⁶⁴. Hakk, esmâ-i hüsnâdandır. Dînü'l-Hakk, Hakk'ın dini, bütün insanların haklarını tekeffül eden, üstüne alan Hakk Teâlâ'dan başkasına ibadet edilmesini kabul etmeyen dîn-i İslam'dır⁴⁶⁵.

'Hak dinini, bütün dinlere üstün kılmak için.' Bu ifadede geçen 'izhâr' kelimesi; yardım, üstün kılma, mânen yüceltme anlamlarına gelir⁴⁶⁶. Ayetteki 'din' kelimesinin başındaki harf-i ta'rîf, istiğrâk, yani kapsamlılık, umûmîlik ifade eder. Yani anlam: 'Bu hak dini, diğer bütün dinlere üstün kılmak için' şeklindedir⁴⁶⁷.

'Din' kelimesi, hâkim otoriteye itaat, yaşam tarzını benimseme anlamına gelir⁴⁶⁸. 'Hak dinini diğer bütün dinlerin üstüne gâlip kılmak' ifadesi, iki şekilde anlaşılabilir: Birinci anlamı, İslam dininin, fiilen diğer bütün dinleri mağlûp etmesi, onları emri altına almasıdır⁴⁶⁹. Ayet bu anlamda ise, bu durum, süreklilik arz etmez⁴⁷⁰. İkinci anlamı, İslam'ın, ilmen, hucet ve burhanlarla, apaçık delillerle diğer dinlere üstün gelmesidir ki âyetteki 'bi'l-hüdâ (hidayet ile)' ibaresi de bunu îmâ eder gibidir⁴⁷¹. Ayet bu anlamda ise, bu durum, dâimîdir, süreklidir⁴⁷².

Hak Dini olan İslam'ın, sonunda bütün dinlere üstün gelmesi için gönderildiğini bildiren bu ilâhî va'd, Kur'an'da çeşitli yerlerde beyan ve tebsîr olunmuştur⁴⁷³. Böylece konu te'yîd ve te'kid edilmiş oluyor⁴⁷⁴. Ayrıca "Din tamamen Allah'a ait olsun." (Enfâl 8/39) ve "Din, Allah'a mahsus olsun." (Bakara 2/193) âyetleri de aynı konuyu işlemektedir⁴⁷⁵. Bu konunun böyle birçok kere beyan ve va'd edilmesi, bu zuhûr ve galebenin, bir kere değil, değişik devirlerde birçok defa meydana geleceğini gösterir. Böyle

⁴⁶⁴ Elmalılı, age, VII, 4936-4937.

⁴⁶⁵ Elmalılı, age, VI, 4439

⁴⁶⁶ İbn Âşûr, age, XXVIII, 192.

⁴⁶⁷ İbn Âşûr, age, XXVIII, 192.

⁴⁶⁸ Mevdûdî, age, II, 223; ayrıca bkz: Mukâtil, age, s.44-45.

⁴⁶⁹ Elmalılı, age, VI, 4439; Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁷⁰ Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁷¹ Elmalılı, age, VI, 4439; Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁷² Âlûsî, age, XXVIII, 88.

⁴⁷³ Bkz: Fetih 48/28; Tevbe 9/33.

⁴⁷⁴ Elmalılı, age, VII, 4938.

⁴⁷⁵ Elmalılı, age, VII, 4938.

olması için, bu dinin, ilerleme ve gerileme dönemlerinin olması gerekmektedir. Tarih gözden geçirilince, İslam'ın, bu âyetlerde va'dedilen zuhûr ve galebesi, önce Rasûlullah zamanında gerçekleşmiş; Abbâsî hilâfetine kadar İslam, doğudan batıya bütün âleme yayılmıştır. Arada, bir gerileme görülmüş, çok geçmeden Türklerin ortaya çıkışı ve İstanbul'un fethi ile, ikinci ilerleme devri başlamıştır. Şu an geçirmekte olduğumuz buhranların neticesinde kim bilir cihan, ne gibi değişimler görecektir⁴⁷⁶.

Bu âyetten, âhir zamanda, İslam dininden başka hiçbir dinin kalmayacağı veya ehl-i İslam'ın, diğer dinlere üstün geleceği, onlara gâlip geleceği anlaşılmaktadır⁴⁷⁷.

Hidâyet ve istikâmet kitabı olan Kur'an ile, Rasûlü Muhammed Mustafa (sav)'ya risalet verip hak dini ile, hakikaten hakperestlik olan, haktan mukaddes bir şey, Hakk'a itaatten başka itaat, Hakk sevgisinden başka sevgi, Hakk korkusundan başka korku tanımayan, Allah'ı bir, peygamberi hak ve bütün hukuku muhterem bilen, her işte hak nokta-i nazarından giden ve her şeyin hakkını, Hak Teala'ya izafetine göre değerlendiren, her hususta hakkı takip eden, tevhid ve İslam dinini gönderdi ki, sonunda onu her dine üstün kılsın. Rasulünü, mücadele ve muarazaya kalkışacak olan diğer dinlerin mensuplarının hepsine karşı zâhir ve gâlip kılsın da hükm-i hakkın, her hükm- ü kuvvete gâlip olduğunu, hak dininin diğer dinleri neshettiğini bilfiil ispat ve ilan eylesin⁴⁷⁸.

Risalet-i İseviyye'nin gayesi, risalet-i Muhammediyye'yi müjdelemekten ibaret iken, risalet-i Ahmediyye'nin hikmet ve gayesi de bu hak dininin, sonunda bütün dinlere galip gelmesidir⁴⁷⁹.

'İsterse müşrikler hoşlanmasınlar'; çünkü halis tevhidin ortaya çıkması, üstün gelmesi ve şirkin ortadan kaldırılmasından, hiçbir müşrik hoşlanmaz. Ama onlar hoşlanmasalar da Allah bu dini zafere erdirecektir⁴⁸⁰. Şirk iki türlüdür: 1. Büyük şirk:

⁴⁷⁶ Elmalılı, age, VII, 4938-4939.

⁴⁷⁷ el- Kurtubî, age, XVIII, 86.

⁴⁷⁸ Elmalılı age, IV, 2516 – 2517.

⁴⁷⁹ Elmalılı, age, VII, 4937.

⁴⁸⁰ Elmalılı, age, VII, 4937.

Allah'a ortak koşmak -ki en büyük zulümdür-, 2. Küçük şirk: Bazı işlerinde kişinin, Allah'la beraber başkalarını da gözeterek hareket etmesidir. Buna, riya ya da nifak denir⁴⁸¹.

Rasûlullah'ın gönderiliş amacı, Allah katından getirmiş olduğu hidayet ve hak yolunu, diğer hayat tarzı ve sistemlerinin üzerine hâkim kılmaktır. Başka bir ifadeyle Rasûlullah, Allah'ın yolu, diğer hayat tarzlarının keyfî egemenliği altında da olsa varlığını sürdürsün diye gönderilmemiştir. Yer ve göklerin Hâkimi, onu, kendi yolunu başka yollara üstün getirmek üzere göndermiştir. Eğer yeryüzünde herhangi bir bâtil hayat tarzına izin verilecekse bu, ancak böylelerinin, cizye ödeyen zımmîlerin fikhî durumlarına uygun olarak⁴⁸², ilâhî nizam içerisinde yer alan hudutlar uyarınca, cizye ödeyerek himaye altında yaşamalarına müsâmaha edilmek sûretiyle olur⁴⁸³. Kâfirler ve müşrikler bunu kabul etmeseler de, bütün güçleriyle karşı koysalar da Rasûlullah, görevini muhakkak tamamlayacaktır⁴⁸⁴.

D. 10-14. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Metin:

يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب أليم (10) تؤمنون بالله ورسوله وتجاهدون في سبيل الله بأموالكم وأنفسكم ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون (11) يغفر لكم ذنوبكم ويدخلكم جنات تجري من تحتها الأنهار ومساكن طيبة في جنات عدن ذلك الفوز العظيم (12) وأخرى تحبونها نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين (13) يا أيها الذين آمنوا كونوا أنصار الله كما قال عيسى ابن مريم للحواريين من أنصاري إلى الله قال الحواريون نحن أنصار الله فآمنت طائفة من بني إسرائيل وكفرت طائفة فأيدنا الذين آمنوا على عدوهم فأصبحوا ظاهرين (14)

⁴⁸¹ el-İsfehânî, age, s.452; ayrıca bkz: Mukâtil, age, s.19-20.

⁴⁸² Bkz: Teybe 9/29.

⁴⁸³ Mevdûdî, age, II, 223.

⁴⁸⁴ Mevdûdî, age, VI, 289.

Meâl:

“Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti, size göstereyim mi? (10) Allah’a ve rasûlüne iman eder, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. (11) O zaman Allah sizin günahlarınızı bağışlar; sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kazanç budur. (12) Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah’tan yardım ve yakın bir fetih. Mü’minleri bunlarla müjdele! (13) Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havâîrlere ‘Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir?’ demişti. Havâîrlere de ‘Biz Allah’ın yardımcılarıyız.’ demişlerdi. İsrailoğullarından bir grup inanmış, bir grup da inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik; böylece üstün geldiler. (14) ”

‘Sizi elim bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?’ Bu âyetten itibaren, sanki surenin başındaki amaca bir dönüş vardır. Bir takım örnekler verildikten, söz, değişik alanlara kaydıktan sonra, baştaki konuya geri dönülüyor: ‘Madem ki siz, en güzel ameli öğrenmek, onu yapmak istiyorsunuz, biz de size onu öğretiyoruz, gösteriyoruz: Allah’a ve rasûlüne inanırsınız, cihad edersiniz...’⁴⁸⁵

Ticaret, bir anamal üzerinde kâr amaçlı yapılan tasarruftur⁴⁸⁶. Bir başka tanıma göre; kişinin, mal, vakit, emek, zihin ve yeteneklerini ortaya koyarak kâr etmesidir⁴⁸⁷. Allah’a iman ve cihad, ticarete benzetilmiştir; yani ‘Enerjinizi, zihnî ve bedenî bütün yeteneklerinizi, bu yolda sarf edin ki gerçek kârı elde edebilesiniz.’ Bu kâr da sonraki âyetlerde açıklanmıştır: ‘Allah sizin günahlarınızı bağışlar, sizi cennete koyar...’⁴⁸⁸ Nasıl ki ticaretten bir fayda umuluyor, iman ve amel-i salihinden de fayda umulmaktadır⁴⁸⁹; bu fayda

⁴⁸⁵ İbn Âşûr, age, XXVIII, 193.

⁴⁸⁶ el-İsfehânî, age, s.164.

⁴⁸⁷ Mevdûdî, age, VI, 289.

⁴⁸⁸ Mevdûdî, age, VI, 289.

⁴⁸⁹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 194.

da Allah'ın rızası ve cennettir. Ticaret kelimesindeki tenvîn, ta'zîm içindir; yani büyük, şanlı bir ticaret; insanı halâs ve hürriyete erdirip, büyük murada kavuşturacak bir ticaret⁴⁹⁰.

Âyette istifhâm (soru) kalıbının kullanılmasının amacı söylenecek şeye karşı insanları teşvik etmektir⁴⁹¹.

'O büyük ticaret nedir?' diye sorulursa o da açıklanıyor: 'Allah ve rasûlüne iman edersiniz; mallarınız ve canlarınız ile Allah yolunda cihad edersiniz.' İman ile cihadı cem'edersiniz, ikisini de yaparsınız; zira İslâm binasının temeli iman, zirvesi cihaddır⁴⁹².

Mü'minlere hitaben 'İman edin.' denildiğinde bu, 'İhlaslı mü'minler gibi davranın; sözde kalmayın; imanınız için her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olun.' anlamına gelen bir emirdir⁴⁹³.

Cihad, düşmana karşı müdafada, bütün gayreti sarf etmek demektir⁴⁹⁴. İslâmî literatürde cihad, dini emirleri öğrenip, ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek şeklinde genel ve kapsamlı bir anlama sahiptir⁴⁹⁵. Üç türlü cihad vardır: 1. Görünen düşmanla yapılan cihad, 2. Şeytanla cihad, 3. Nefisle cihad⁴⁹⁶. Görünen düşmanla yapılan cihad malumdur; Şeytanla yapılan cihad, onun aldatmalarına karşı koymak şeklindedir; nefisle yapılan cihad ise, nefsin aşırı arzu ve isteklerine karşı mücadele etmektir.

Âyette ifadesi geçen canla yapılan cihad, bizzat savaşa katılarak yapılan cihaddır. Malla yapılan cihad da, savaşçıları donatmak, onlara maddi destekte bulunmak anlamına gelir⁴⁹⁷.

⁴⁹⁰ Elmalılı, age, VII, 4941.

⁴⁹¹ es-Sâbûnî, age, III, 374.

⁴⁹² Elmalılı, age, VII, 4942; ayrıca bkz: Tevbe 9/111 ve Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd, 22.

⁴⁹³ Mevdûdî, age, VI, 289.

⁴⁹⁴ el-İsfehânî, age, s.208.

⁴⁹⁵ Özel, Ahmet, "Cihad", *DİA*, VII, 527.

⁴⁹⁶ el-İsfehânî, age, s.208.

⁴⁹⁷ Âlûsî, age, X, 37.

‘تؤمنون’ ve ‘تجاهدون’ kelimelerinin muzari oluşu, imanın devamlı olması gerektiğini ve her an yenilendiğini, imanın gerektirdiklerinin yapılmasının zaruri olduğunu ifade eder. Burada, bunlardan gaflet eden münafıklara, gizli bir ikaz vardır⁴⁹⁸.

‘Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.’ ifadesinde, müslümanların, ‘Allah katında en sevimli amelin hangisi olduğunu bilseydik, onu yapardık.’ demelerinden sonra, Uhud Günü gerçekleşen olaylara gizli bir işaret ve müslümanlara gizli bir azar vardır⁴⁹⁹. İman ve cihad, sizin için hayırlıdır. Gerçi “Savaş hoşunuza gitmese de size farz kılındı.” (Bakara 2/216) âyetinde geçtiği üzere, cihad size zor gelip, hoşunuza gitmese de hakkınızda hayırlıdır; zira “Bir şey sizin hoşunuza gitmez; ama sizin için hayırlıdır. Bir şey sizin hoşunuza gider; ama sizin için kötüdür.” (Bakara 2/216) buyurulduğu üzere cihad, hoşunuza gitmese de sizin için hayırlıdır. Fâsıkların, zâlimlerin, müşriklerin hükmü altında esaretle ezilmektense, Allah yolunda ve hak uğrunda malınızla, canınızla çabalayarak cihad etmek, elbette hayırlıdır. ‘Eğer bilerseniz’, yani ilim bahipleri olur, iman ile cihad etmesini bilerseniz, cihadın hayırlı olduğunda şüphe yoktur. Demek ki cihad etmek için de körü körüne hareket etmemeli, ilim üzere yürümelidir⁵⁰⁰.

‘Allah sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi, altından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte büyük kazanç budur.’ Allah’a ve rasûlüne inanır, O’nun uğrunda cihad ederseniz, O sizi bağışlar ve sizi cennetine koyar. Allah’ın mağfireti ve gufrânı, kulunu azabından korumasıdır⁵⁰¹. Bu âyetteki ‘يغفر’ kelimesinin meczûm olması, önceki âyetteki ‘تؤمنون’ ve ‘تجاهدون’ kelimelerinin haber değil, emir ifade ettiğini gösterir; çünkü haber cümlesinin cevabı değil, emir cümlesinin cevabı meczûm olur⁵⁰².

⁴⁹⁸ Âlûsî, age, XXVIII, 194.

⁴⁹⁹ İbn Âşûr, age, XXVIII, 194.

⁵⁰⁰ Elmalılı, age, VII, 4942.

⁵⁰¹ el-İsfehânî, age, s.609.

⁵⁰² İbn Âşûr, age, XXVIII, 194.

‘Cennet’, ağaçlarıyla yeri kaplayan bahçe anlamına gelir⁵⁰³. Âhirette yedi cennet vardır: 1. Cennetü’l-Firdevs, 2. Cennetü Adn, 3. Cennetü’n-Naîm, 4. Dâru’l-Huld, 5. Cennetü’l-Me’vâ, 6. Dâru’s-Selâm, 7. Cennetü ‘İlliyyîn⁵⁰⁴. ‘Adn’, istikrar ve sebat ile ikamet etmek manasına gelir. Ma‘den kelimesi de bu kökten gelir⁵⁰⁵; çünkü cevherler ve madenler, burada bulunurlar⁵⁰⁶.

Bu âyette ‘meskenler’ kelimesinin özellikle zikredilmesinin sebebi, cihadda insanın meskenini, yurdunu, yuvasını terketmesidir; insanın dünyada cihad için yurdunu terketmesine karşılık olarak ahirette, ebedî olarak oturacağı meskenler ona verilecektir. İnsan için oturduğu yeri bırakıp, cihada katılması zordur; zira Kur’an’da, “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız,...hoşunuza giden meskenler, size, Allah rasûlü ve cihaddan daha sevimli ise...” (Tevbe 9/24) buyurulmaktadır. İnsana terketmesi bu kadar zor gelen bir şeyi bırakıp gitmesine karşılık olarak, onun için cennette güzel meskenler hazırlanmıştır. İşte en büyük kurtuluş, en büyük murada eriş budur. Onun için dünya hayatında kazanabilecek en büyük kâr budur⁵⁰⁷.

‘Bir de sevdiğiniz bir şey: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü’minleri müjdele!’ Cihadı hepiniz sevmeseniz ve neticesi olan o büyük fevz’i takdir edemeseniz bile, diğer neticesi olan bu nimetten hoşlanırsınız: Düşmanlara karşı muzafferiyet ve yakın bir fetih. İşte cihadın bir semeresi de budur ki bundan herkes hoşlanır. Böyle söyle, hem kendin sevin, hem de mü’minleri müjdele yâ Muhammed! Çünkü onlar için bu iki kâr muhakkaktır⁵⁰⁸.

Bu sûreden sonra nâzil olan Fetih Sûresi’nde de Hz. Muhammed (sav)’e ‘açık bir fetih’ verildiği bildirilmektedir⁵⁰⁹. Bu fetih, Hudeybiye Barışı olarak anlaşılmıştır. Yine

⁵⁰³ el-İsfehâni, age, s.204.

⁵⁰⁴ el-İsfehâni, age, s.204.

⁵⁰⁵ Elmalılı, age, VII, 4942-4943.

⁵⁰⁶ el-İsfehâni, age, s.553.

⁵⁰⁷ Elmalılı, age, VII, 4943.

⁵⁰⁸ Elmalılı, age, VII, 4943.

⁵⁰⁹ Bkz: Fetih 48/1.

aynı sûrede, mü'minlere yakın bir fetih nasip edileceğinden⁵¹⁰ ve Allah'ın müslümanlara birçok ganimet kazanacaklarına dair bir va'dinden söz edilmektedir⁵¹¹. Yakın fetih Hudeybiye Barışı; va'dedilen ganimetler de, Hayber olayında ele geçirilen ganimetlerdir⁵¹². Mü'minler, Allah'ın va'dettiği ve müjdelediği bütün dünyevî nimetlere ulaşmışlardır; uhrevî nimetlere de muhakkak ulaşacaklardır⁵¹³.

'Sevdiğiniz başka bir nimet' ibaresinde, mü'minlere gizli bir sitem vardır; zira önceki âyette uhrevî mükâfatlar sayılıp, bu âyette dünyevî ve yakın mükâfatlar hakkında 'sevdiğiniz' ifadesi kullanıldı; bununla, 'Siz, bir an önce elinize geçecek nimetleri daha çok tercih ediyorsunuz.' denilmek istenmiştir. Zira insan, daha çabuk erişeceği karşılıkları daha çok sever⁵¹⁴.

Dünyadaki başarı ve zafer, Allah'ın büyük bir nimetidir; fakat bir mü'min için önemli olan, bu dünyada değil, öbür dünyada başarmış, kazanmış olmaktır. Bu yüzden, âhiretteki kâr (yani Allah'ın günahları bağışlaması ve cennet) önce, dünyadaki kâr (yani Allah'ın yardımı ve fetih) sonra zikredilmiştir⁵¹⁵.

'Ey iman edenler! Allah yardımcılarını olunuz; nitekim Meryem oğlu İsa da havârilere 'Benim Allah'a giden yolda yardımcılarım kimlerdir?' demişti. Havârilere de 'Allah yardımcılarını bizleriz.' demişlerdi. İsrailoğullarından bir grup iman etti, bir grup da inkârâ düştü. Biz, iman edenleri, düşmanlarına karşı destekledik ve böylece onlar gâlip geldiler.' Ayetteki 'Allah yardımcılarını olun!' ifadesi, şu anlama gelir: 'Önceki âyetlerdeki müjdelere ermek için, bütün iradenizi Allah yolunda sarf ederek, Allah'ın dinine ve rasûlüne, Allah için, Allah'ın rızasına ulaşmak için yardımcı olunuz.'⁵¹⁶ Nitekim Hz. İsa'nın havârilere de onun yardımcılarını olmuşlardı. Siz de onlar gibi, peygamberin davetine

⁵¹⁰ Bkz: Fetih 48/18.

⁵¹¹ Bkz: Fetih 48/20.

⁵¹² Ateş, age, IX, 418-419.

⁵¹³ Ateş, age, IX, 419.

⁵¹⁴ Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, VIII, 245; Beyzâvî, age, II, 491.

⁵¹⁵ Mevdûdî, age, VI, 290.

⁵¹⁶ Elmalılı, age, VII, 4943.

icabet ederek Allah için, tam bir imanla yardım ediniz⁵¹⁷. Allah'ın kula yardımı malumdur; kulun Allah'a yardımı ise; Allah'ın diğer kullarına yardım, O'nun koyduğu sınırları korumak, ahidlere riayet etmek, O'nun koyduğu hükümlere sarılmak ve yasaklarından kaçınmak şeklinde anlaşılabilir⁵¹⁸.

Hiz. İsa'nın bu âyetteki sözü, Âl-i İmran Sûresi'nde de hikâye edilmektedir: "Hz. İsa, İsrailoğullarının inkâr ettiklerini anlayınca, 'Allah'a doğru benim yardımcıları kimlerdir?' dedi. Havârîler 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız.' dediler." (Âl-i İmran 3/52) 'Allah'a doğru yardımcıları kimlerdir?' cümlesi, çeşitli anlamlara gelir: 1. 'Ben Allah'a giderken yardımcıları kimlerdir?' 2. 'Allah'a müslim ve münkâd olarak bana yardım edecekler kimlerdir?' 3. 'Benim Allah için yardımcıları kimlerdir?' 4. 'Allah ile beraber olup, yardımcım olacak nâsırları kimlerdir?' 50. 'Allah'a iman ve islâm etmiş, nefisini Allah'a teslim eylemiş olup da yardımını Allah'a muzâf kılarak ve Allah rızasından başka bir şey düşünmeyerek bana Allah yardımı yapacak, hülâsa, özü Allah'a bağlı, Allah'a doğru ensârım, yârânım kimlerdir?'⁵¹⁹

Nasârâ'ya bu ismin verilmesinin sebebi, Hiz. İsa ile havârîler arasındaki bu nusret ve yardım bîatıdır⁵²⁰. Âyetten anlaşılan şudur: 'Ey inananlar! Nasıl havârîler Allah'ın yardımcıları oldularsa, siz de onlar gibi Allah yardımcıları olunuz.'⁵²¹

İslâm'ın ikâmesine yardımcı olan kişiler, Allah'ın yardımcıları olarak isimlendirilirler. İnsanları tavsiye ve nasihatle doğru yola ulaştırmak, Allah'ın yaptığı bir iş olduğundan, Allah, İslâm'ı yaymak için güçlerinin son noktasına kadar çabalayanları 'yardımcıları' ve 'dostları' olarak adlandırır. Bu, bir kulun ulaşabileceği en üst derecedir. Bir kul, namaz kılarken, oruç tutarken ve bunlar gibi diğer ibadetleri yaparken, sadece bir

⁵¹⁷ Elmalılı, age, VII, 4944.

⁵¹⁸ el-İsfehânî, age, s.809.

⁵¹⁹ Elmalılı, age, II, 1107-1108.

⁵²⁰ Elmalılı, age, II, 1108.

⁵²¹ es-Sâbûnî, age, III, 375.

kul konumundadır; fakat o, Allah'ın dininin yayılmasına çalıştığında, 'Allah'ın dostu ve yardımcısı' olma gibi eşsiz bir konuma yükselmektedir⁵²².

Havârîler, Hz. İsa'nın yardımcılarındırlar⁵²³. Ona ilk iman eden güzide şakirtlerden oniki kişidir ki, dini yaymak için dünyaya dağıldıklarından dolayı onlara 'Rusul-ü İsa (İsa'nın Elçileri)' de denilir⁵²⁴. Eldeki İncillerde bunlara 'onikiler' de denilmektedir⁵²⁵.

Havârîlere bu ismin verilmesinin sebepleri ve kelimenin anlamı hakkında çeşitli görüşler vardır:

1. Bu kelime, yardımcı, peygamberlerin yardımcıları anlamındadır⁵²⁶. Havariler, Hz.İsa'ya yardım ettikleri için bu ismi almışlardır.

2. Kassâr, çırpıcı, çamaşır yıkayıcısı anlamlarına gelmektedir⁵²⁷. Bezleri yıkayıp çırparak ağartan kişiye 'havârî' denilmektedir⁵²⁸. Onlara bu isim, daima ilmi yaydıklarından, dini insanlara öğrettiklerinden, böylece insanların nefislerini temizlediklerinden dolayı verilmiştir⁵²⁹.

3. Havârî kelimesi, 'haver'den türemiştir⁵³⁰. Bu kelime, beyaz ve beyazlık anlamındadır. Şehir kadınlarına, beyazlıklarından dolayı 'havâriyyât' denilir⁵³¹. Havariler, beyaz elbise giydiklerinden dolayı, onlara bu isim verilmiştir⁵³².

4. Bu kelime sayyâd, avcı anlamındadır. Din ve âhiret konularında şüphede olan insanları avlayıp din yoluna çektikleri için bu ismi almışlardır⁵³³.

⁵²² Mevdûdî, age, I, 261.

⁵²³ el-İsfehânî, age, s.263; Beyzâvî, age, II, 491.

⁵²⁴ Elmalılı, age, VII, 4944.

⁵²⁵ Bkz. Matta 10:5.

⁵²⁶ Fîrûzâbâdî, age, s.487.

⁵²⁷ Elmalılı, age, VII, 4944; Fîrûzâbâdî, age, s.487; İbn Âşûr, age, XXVIII, 201; Mevdûdî, age, VI, 291; Esed, age, s.99; Neseff, age, IV, 1264.

⁵²⁸ Elmalılı, age, VII, 4944.

⁵²⁹ Elmalılı, age, VII, 4944; el-İsfehânî, age, s.263.

⁵³⁰ Elmalılı, age, VII, 4944; Mevdûdî, age, VI, 291.

⁵³¹ Elmalılı, age, VII, 4944.

⁵³² Esed, age, s.99.

⁵³³ Elmalılı, age, VII, 4944-4945.

5. Bu kelime, Habeşçe'deki 'havâriyâ' kelimesinin muarreb şeklidir⁵³⁴. Samimi dost, karşılık beklemeyen arkadaş, kalbi temiz olan kişi anlamlarına gelir⁵³⁵. Peygamberlere, davet ve ahkâmın infâzı konusunda yardımcı olanlara da, niyetlerinin hâlis olmasından dolayı 'havârî' denilir⁵³⁶.

6. Havârî terimi, Hz. İsa zamanında ve belki onun da mensubu bulunduğu, Filistin'de yaşayan dinî bir yahudi grubu olan Essene Kardeşliği (Essenîler)'ne mensubiyeti göstermek için kullanılmıştır. Essenîler, ahlâki sâfiyet sahibi olma ve fedakârca davranma gereğini vurgulamaları ile temâyüz etmişlerdi ve inançları zahirî bir işaret olarak daima beyaz elbiseler giyerlerdi⁵³⁷.

Oniki havârînin isimleri şunlardır: Simon (Petrus), Andreas, Yakup (Zebedi'nin oğlu), Yuhanna, Filipus, Bartolomeus, Thomas, Matta, Yakup (Alfeus'un oğlu), Taddeus, Gayyur Simon, Yahuda İskariyot⁵³⁸. Hz. İsa, bu onikileri değişik yerlere gönderdi. Gönderirken onlara bazı tavsiyelerde bulundu: "Milletler yoluna gitmeyin ve Samiriyelilerin şehirlerinden hiçbirine girmeyin; fakat daha ziyade, İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına gidin. Ve giderken, 'Göklerin melekûtu yaklaşmıştır.' diye vaaz edin. Hastaları iyi edin; ölüleri diriltin; cüzzamlıları temizleyin; cinleri çıkarın; meccânen aldınız; meccânen veriniz. Size karanlıkta ne söylüyorsam, aydınlıkta onu söyleyin; ve kulağa söylenen şeyi, damlarda bağırın. Bedeni öldürüp de canı öldürmeye kudreti olmayanlardan korkmayın; ancak daha ziyade, cehennemde hem bedeni, hem canı helâk etmeye kudreti olandan korkun."⁵³⁹

Havârîler, Allah'ın dinini dünyaya yaymak için bir çok bölgeye dağıldılar ve insanları doğru yola, Allah'ın yoluna çağırdılar. Bu yolda bir çok sıkıntıya katlandılar. Havârîler ve onları takip edenlerin daveti sonucu Hristiyanlık'ı kabul edenler aracılığıyla

⁵³⁴ İbn Âşûr, age, XXVIII, 201.

⁵³⁵ İbn Âşûr, age, XXVIII, 201; Mevdûdî, age, VI, 291; Esed, age, s.99.

⁵³⁶ Elmalılı, age, VII, 4944.

⁵³⁷ Esed, age, s.99.

⁵³⁸ Matta 10:2-4; ayrıca bkz: Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis*, VI, 477-478.

⁵³⁹ Matta 10:5-8; 10.27-28.

Allah, bu dini ve inananlarını desteklemiş oldu. Bu haberin zikrediliş sebebi, müslümanlara da Allah'ın yardımının onlarla olacağını müjdelemek, onlara moral vermektir⁵⁴⁰. Havârîlerin çabaları üzerine İsrailoğullarından bir kısmı, Hz. İsa'ya inandı ve dine yardım etti; bir kısmı da inkâra saptı. Allah, iman edenleri düşmanlarına karşı destekleyince onlar, kâfirlere karşı galip geldiler. Bir diğer tefsire göre âyetin anlamı şöyledir: Bu âyetteki inanan ve inkâr eden İsrailoğulları, Hz. İsa'nın ref'i (göğe yükseltilmesi, urûcu) zamanındaki insanlardır. Hz. İsa göğe yükselince bu insanlar üç gruba ayrıldı. Birinci grup dedi ki: 'O Allah idi ve yükseldi.' İkinci grup dedi ki: 'O Allah'ın oğlu idi ve Allah onu kendi katına yükseltti.' Üçüncü grup da şöyle dedi: 'O Allah'ın kulu ve resulü idi; Allah onu katına aldı.' Bu üç gruptan üçüncüsü müslümanlar olarak adlandırılabilir. Diğer iki grup, yani kâfir gruplar birleşip müslüman gruba savaş açtılar ve onları mağlup ettiler. Hz. Muhammed (sav) gönderilene kadar bu mağlup mümin grup, oradan oraya sürüldü, işkencelere maruz kaldı, öldürüldü. Hz. Peygamberin gelişiyle bu müslüman grup, peygambere katılarak kâfirlere karşı galip gelmiş oldular⁵⁴¹. Âyetteki 'zâhir' kelimesi, galip anlamına gelir⁵⁴².

Hız. İsa'nın havârîleri olduğu gibi, Resulullah'ın da havârîleri vardır. Onlar: Hız. Ebubekir, Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali, Hız. Hamza, Hız. Cafer, Hız. Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hız. Osman b. Maz'ûn, Hız. Abdurrahman b. Avf, Hız. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hız. Talha b. Ubeydullah ve Hız. Zubeyr b. Avvâm'dır⁵⁴³.

Âyetin özet olarak anlamı şudur: 'Ey müminler, işte siz de Allah'ın va'dlerine ve emirlerine, Resulullah'ın davetine iman edip havârîlerin çalıştığı gibi Allah yolunda Hak Dini'ne yardım için, mücâhede ederek çalışır, Allah'ın ensârı olursanız, bütün düşmanlara galip gelir, 'Resulünü bütün dinlere galip getirmek için' âyetinde zikrolunan müjdelere erersiniz. Hakikaten ashâb-ı Muhammedî, öyle çalıştılar ki, çok geçmeden müşrikleri de

⁵⁴⁰ İbn Âşûr, age, XXVIII, 203.

⁵⁴¹ er-Râzî, age, XXIX, 319.

⁵⁴² İbn Âşûr, age, XXVIII, 203.

⁵⁴³ Elmalılı, age, VII, 4950.

hristiyanları da yendiler, Hak Dini'ni izhâr ettiler. Fakat bu emir ve va'd, yalnız onlara değil, 'Ey iman edenler, Allah'ın yardımcıları olun.' hitabının umûmî olmasından da anlaşılacağı üzere, her zaman için, o şekilde çalışacak bütün müminlere şâmil bir va'd ve tebşîrdir, müjdedir. O halde, o şekilde Allah yardımcısı olmayanlar, Allah'ın yardımından mahrum kalıp gerileme gösteriyorlarsa, mahrumiyetlerinin sebebini din-i hakta değil, kendi günahlarında aramalıdır; çünkü "Siz Allah'a yardım ederseniz, o da size yardım eder ve ayaklarınızı sabitleştirir." (Muhammed 47/7) ve "Başına gelen her musibet kendindendir (Senin yaptıklarından dolayı başına gelmiştir)" (Nisa 4/79) buyurulmuştur⁵⁴⁴.

Sûrede Hz. Musa ve Hz. İsa'nın birarada zikredilmesinin hikmeti, ikisinin de İsrailoğulları peygamberlerinden ve o peygamberlerin de en büyüklerinden olmalarıdır⁵⁴⁵.

Sûreyi, genel olarak şöyle özetleyebiliriz: 1-4. âyetlerde mü'minlere seslenilerek 'Söylediklerinin aksine davrananlar, Allah indinde gazabı hak etmiş kimselerdir. Allah, kendi yolunda kurşunla kaynatılmış kaleler gibi, saflar halinde çarpışanları sever.' denilmiştir. 5-7. âyetlerde Hz. Peygamber'in ümmeti, dinin ve peygamberin karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiği konusunda bilgilendirilmiş, uyarılmıştır: 'Sizler, İsrailoğullarının Hz. Musa'ya davrandıkları gibi davranmamalısınız.' Onlar Hz. Musa'nın peygamber olduğunu gayet iyi bildikleri halde ona çeşitli eziyetler etmişlerdir. Ayrıca apaçık âyetleri görmelerine rağmen, Hz. İsa'yı (veya Hz. İsa'nın geleceğini haber verdiği Hz. Muhammed'i) yalanlamaktan kaçınmışlardı. 8-9. âyetlerde yahudiler, hristiyanlar ve onlarla işbirliği içinde bulunan münafıklar, Allah'ın nûrunu söndürmek, dinini ortadan kaldırmak için ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar, bu nûrun yayılmaya devam edeceği bildirilmektedir. 10-13. âyetlerde mü'minlere, dünya ve ahirette başarı kazanmanın tek yolunun, Allah'a ve rasûlüne ihlasla inanmak, Allah yolunda can ve malla cihad etmek olduğu söylenmektedir. Bunlar yapılırsa, dünyadaki mükâfat, Allah'ın rızası, yardımı ve fetih; ahiretteki mükâfat ise Allah'ın azabından kurtuluş, günahların bağışlanması ve

⁵⁴⁴ Elmalılı, age, VII, 4949-4950.

⁵⁴⁵ es-Sâbûnî, age, III, 376.

cennetin ebedî nimetlerine kavuşmaktır. 14. âyette yine mü'minlere hitaben 'Nasıl ki Hz. İsa'nın havârîleri, kâfirler karşısında peygamberlerine yardım ederek Allah'ın yardımcıları (Ensârullah) olmuşlar ve Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, sizler de kâfirler karşısında Hz. Muhammed'e yardım ederek Allah'ın rızasını kazanın.' buyurulmaktadır⁵⁴⁶.

⁵⁴⁶ Mevdûdî, age, VI, 262.

İKİNCİ BÖLÜM
PEYGAMBERLERİN MESAJININ BÜTÜNLÜĞÜ
İÇERİSİNDE
HZ. MUHAMMED (SAV)'İN DURUMU

IV. Hz. MUHAMMED (SAV)'İN ÖNCEKİ KUTSAL KİTAPLARDA MÜJDELENMESİ (TEBŞÎRÂT)

A. TEBŞÎRÂT KONUSUNUN İSLÂMÎ KAYNAKLARDAKİ TEMELLERİ

Hz. Muhammed (sav)'in geleceğine dair haberler, ondan önceki peygamberlere indirilmiş olan birçok kutsal kitapta mevcuttur. En eski kutsal kitaplarda, Ahd-i Atik'te ve Ahd-i Cedit'te, onun geleceğine dair haberler bulunduğu görüşü, Kur'ân kaynaklı bir görüştür. Ayrıca bu konuda vârid olmuş hadisler ve ilk devir İslâm tarihi kaynaklarında mevcut haberler de aynı görüşü desteklemektedir. İkinci bölümün başında, tebşîrât konusuyla ilgili âyet, hadis ve haberleri bir araya getirmeye çalışacağız.

Allah-ü Teâlâ insanlığı, gelecek büyük bir peygamberin risaletini kabule hazırlamak için, gönderdiği her peygambere, onun alâmetlerini ve özelliklerini bildirmiştir⁵⁴⁷ :“Hani Allah peygamberlerden, ‘Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra, nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz.’ diye söz almış, ‘Kabul ettiniz mi, ahdimi yüklendiniz mi?’ dediğinde onlar da ‘Kabul ettik.’ cevabını vermişler, bunun üzerine Allah ‘O halde şâhid olun, ben de sizinle birlikte şâhitlerdenim.’ buyurmuştu.” (Âl-i İmran 3/81) Bu âyet, genel bir mîsak olarak da

⁵⁴⁷ İbn Âşûr, age, XXVIII, 182.

anlaşılmış; bu âyetle peygamberlere, Allah'ın gönderdiği her peygambere inanmaları gerektiği anlatılmak istenmiştir. Bazı âlimler ise bu âyetten, özellikle Hz. Peygamber'in müjdesini çıkarmışlardır. Buna göre âyet, Hz. Muhammed (sav)'in bütün peygamberler tarafından müjdelendiğini; onun geleceğinin, peygamberlerin hepsi tarafından haber verildiğini ifade etmektedir⁵⁴⁸. Yüce Allah, gönderdiği her peygamberden, 'Eğer Hz. Muhammed ba'solunduğunda hayatta olursanız, ona uyacaksınız.' diye söz almıştır. Her peygamber de ümmetinden bu şekilde söz almıştır⁵⁴⁹. Hz. Muhammed, indirilen kitapların hepsinde zikredilmiş, bütün peygamberler tarafından müjdelenmiştir⁵⁵⁰. Cenâb-ı Allah, Hâtemü'l-Enbiya efendimizi, bütün peygamberlere ve ümmetlere bildirmiş ve o gelince, ona inanıp yardımcı olacaklarına dair onlardan söz almıştır⁵⁵¹. Allah'ın peygamberlerden söz alması, aynı zamanda onların ümmetlerinden de söz alması anlamına gelir⁵⁵².

Hz. Peygamberin özellikleri, vasıfları, önceki kitaplarda bildirildiği için, bu kitapların tâbîleri Hz. Peygamberi gayet iyi tanımaktadırlar: "Kendilerine daha önce kitap verdiğimiz kişiler (ehl-i kitap), onu, kendi çocuklarını tanır gibi tanırırlar." (Bakara 2/146; En'âm 6/20) Nitekim Hz. Ömer bu meseleyi Abdullah b. Selâm'a sorunca o şöyle demiştir: "Ben onu, oğlumu bildiğimden daha iyi bilirim, tanırım. O Emîn (Allah), gökten, yerdeki Emîn'e (Hz. Muhammed'e) sıfatlarını indirdi; ben de onu tanıdım. Ama anasından doğan oğlum benden midir, bilemem."⁵⁵³ Bu âyette 'seni tanırırlar' değil de 'onu tanırırlar' denmesinde iki nükte vardır: Birincisi, bu âyet, Allah tarafından gıyâben ve tarafsızca yapılan bir şahitliği ifade eder. İkincisi, Tevrat'ta, 'Hz. Musa'ya benzer bir peygamber' olarak tavsif edilmiş olduğu için, bu gelecek olan peygamber, öteden beri ehl-i kitap

⁵⁴⁸ Bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 640; İbn Kesîr, age, IV, 562; Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s.2; Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Ehl-i Kitap*, s.40.

⁵⁴⁹ İbn Kesîr, age, IV, 562.

⁵⁵⁰ Ulutürk, age, s.40.

⁵⁵¹ Ulutürk, age, s.40.

⁵⁵² Elmalılı, age, II, 843.

⁵⁵³ İbn Kesîr, age, I, 169.

tarafından ‘o peygamber’ diye yâdedilirdi; o kadar ma’rûf idi. ‘O’ dedikleri zaman, gelecek olan peygamber anlaşılırdı⁵⁵⁴.

“Onlar, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil’de tanımlanmış olarak buldukları ümmî peygambere tâbî olurlar.” (A’râf 7/157) Bu âyet de Hz. Peygamber’le ilgili haberlerin Tevrat ve İncil’de bulunduğunu gösterir. Peygamber Efendimiz’in ümmî olduğu, Kur’ân ve Sünnet’le sâbittir. “Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle yazı yazardın; öyle olsaydı, bâtila uyanlar kuşku duyarlardı.” (Ankebût 29/48) âyeti, peygamberimizin ümmî olduğunu ifade etmektedir. Hudeybiye Antlaşması’nın metni yazılırken müşrikler, ‘Muhammed Rasûlullah’ ibaresine karşı çıkmışlardı. Hz. Ali, bu ibareyi silmekten ictinâp edince Rasûlullah ‘Bana göster, ben söyleyim.’ demiş; Hz. Ali yerini gösterince o da bunu silmiş ve yerine ‘Muhammed b. Abdullah’ yazdırmıştır⁵⁵⁵. Bu olay da peygamberimizin ümmî olduğunu, okuma-yazma bilmediğini göstermektedir. Öyleyse Tevrat ve İncil’de özellikleri bildirilmiş olan bu ümmî peygamber, Hz. Muhammed (sav)’dir.

Tezimizin birinci bölümünde tefsirini yaptığımız Saff Sûresi’nde de konuyla ilgili bir âyet mevcuttur: “Vaktiyle Meryem oğlu İsa demişti ki: ‘Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, elimde bulunan Tevrat’ı tasdik edici ve benden sonra gelecek olan, Ahmed adındaki bir peygamberi müjdeleyici olarak size gönderilmiş bir elçiyim.’” (Saff 61/6) Hz. İsa, peygamberimizi ‘Ahmed’ ismiyle müjdelemiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Benim beş ismim vardır: Ben Muhammed’im; ben Ahmed’im; ben, Allah’ın benimle küfrü yokettiği Mâhî’yim; ben, insanların önüne toplanacağı Hâşir’im; ben Âkîb’ım (benden sonra peygamber yoktur).”⁵⁵⁶ Bu hadisten de anlıyoruz ki peygamberimizin isimlerinden biri de ‘Ahmed’dir. Hz. İsa, onu bu ismiyle müjdelemiş, geleceğini haber vermiştir. Bir başka hadisinde Rasûlullah şöyle buyurmaktadır: “Ben, atam İbrahim’in

⁵⁵⁴ Elmalılı, age, I, 531-532.

⁵⁵⁵ Bkz: Buhârî, Şurût, 15.

⁵⁵⁶ Buhârî, Menâkıb, 18.

duâsı, İsa'nın müjdesi, annemin rüyasıym; annem rüyasında, kendinden bir nûrun çıktığını ve Şam saraylarını aydınlattığını görmüştür.”⁵⁵⁷ Bu sözyle Hz. Peygamber, Hz. İsa'nın kendisini müjdelediğini söylemiş olmaktadır. Peygamberimizin, Hz. İbrahim'in duâsı olması da şu âyetlerle ilgilidir: “Allah (İbrahim'e) ‘Seni insanlara önder kılacağım.’ dedi. O da ‘Neslimden de yâ Rab!’ dedi.” (Bakara 2/124) “(İbrahim şöyle duâda bulundu) Ey Rabbimiz! Bizi, sana teslim olanlardan eyle ve bizim soyumuzdan, insanlara senin âyetlerini okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir peygamber gönder!” (Bakara 2/128-129) Yüce Allah Hz. İbrahim'in bu dualarını kabul etmiş, onun neslinden birçok peygamber ortaya çıkarmıştır; onların sonuncusu da Hz. Muhammed (sav)'dir.

“De ki: ‘Eğer bu gerçekten Allah'tan (gelen bir vahiy) ise ve siz buna rağmen onun gerçekliğini inkâr ediyorsanız (halinizin ne olacağını) hiç düşündünüz mü? Hatta İsrailoğullarından bir şahid, kendisi gibi birisi (nin ortaya çıkacağına) ne şahitlik yaparken ve (O'na) inanırken bile, sizin küstahça büyüklük taslamanız halinde! Allah, böyle zâlim bir toplumu doğru yola erdirmez.” (Ahkâf 46/10) Bu âyette bahsedilen şahid, Hz. Musa'dır⁵⁵⁸. “Allah'ın Rabb, senin için (ey İsrail), kardeşlerinden, benim gibi bir peygamber çıkaracak; onu dinleyeceksin.”⁵⁵⁹ şeklindeki Hz. Musa'nın sözleri, İsrailoğullarının kardeşleri olan İsmailoğullarından, Hz. Musa'ya benzeyen bir peygamber geleceğini ifade etmektedir. Hz. Musa, bu peygamberin geleceğine şahitlik etmiştir; bu peygamber, Hz. Muhammed (sav)'dir; fakat İsrailoğulları, bu gerçeği bildikleri halde, kendi aralarından çıkmadığı için, hasetlerinden dolayı onu inkâr etmişlerdir.

“Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken, kendilerine Allah katından, ellerindekini doğrulayan bir kitap gelip de bildikleri, tanıdıkları karşılırlarına dikilince, onu

⁵⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 127; V, 262.

⁵⁵⁸ Esed, age, s.1027.

⁵⁵⁹ Tesniye 18:15.

inkâr ettiler.” (Bakara 2/89) Bu âyetteki ‘tanıdıkları onlara gelince’ ibaresi, Hz. Peygamber’e işarettir⁵⁶⁰. Yahudiler, önceleri müşriklere ‘Bizim söylediklerimizi tasdik ederek çıkacak olan peygamberin zuhûr zamanı artık geldi, gölgesi üzerimize düştü; biz onunla beraber olup sizi, Âd ve İrem kavimleri gibi öldüreceğiz.’ diyorlardı. Fakat bu peygamber Araplar arasından çıkınca, hasetlerinden dolayı onu inkâr ettiler⁵⁶¹. Hatta ona suikast düzenlediler; onu zehirlemeye çalıştılar; bu gibi çabalarla onu ortadan kaldırmak istediler⁵⁶².

Yüce Allah, önceki kitaplarda Hz. Peygamber’i müjdelemekle kalmamış, onun ümmetini de müjdelemiş, onlardan bahsetmiş ve onları övmüştür⁵⁶³: “Muhammed Allah’ın elçisidir. Onun yanında olanlar, kâfirlere karşı çetin; kendi aralarında merhametlidirler. Onları rukû’a varırken, secde ederken görürsün. Onlar, Allah’ın lûtfunu ve rızasını isterler. Onların nişanları, yüzlerindeki secde izleridir. Bunlar, onların Tevrat’taki vasıflarıdır; İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar, filizini yarıp çıkarmış, gittikçe (gövdesini) kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah, böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah, onlardan inanıp iyi işler yapanlara, bağışlanma ve büyük mükâfat va’detmiştir.” (Fetih 48/29) Hz. Peygamber’in ümmetine dair bu haber ve müjde, şu anki Tevrat’ta ve İncil’de de bulunmaktadır. Tevrat’taki müjde şöyledir: “(Rabb), mukaddeslerin onbinleri içinden geldi.”⁵⁶⁴ İncil’deki müjde de şu şekildedir: “Göklerin melekûtu, bir adamın tarlasına ektiği bir hardal tanesine benzer; o tane ki bütün tohumların en küçüğüdür; fakat büyüyünce, sebzelerden daha büyüktür ve ağaç olur ve göğün kuşları gelip, onun dallarında

⁵⁶⁰ İbn Kesîr, age, I, 108.

⁵⁶¹ İbn Kesîr, age, I, 108.

⁵⁶² Ulutürk, age, s.53.

⁵⁶³ Ulutürk, age, s.40.

⁵⁶⁴ Tesniye 33:2.

yerleşirler.”⁵⁶⁵ Hz. Peygamber’in ümmetine dair, önceki kitaplarda haberler bulunduğunu ifade eden bir âyet de şudur: “Allah için hakkını vererek cihad edin; O sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemeydi; babanız İbrahim’in dini. O sizi, daha önceki kitaplarda da, bu kitapta da ‘müslümanlar’ diye isimlendirdi.” (Hacc 22/78)

Kur’ân’da bu şekilde ifade edilen Hz. Peygamber ve ümmetinin önceki kitaplarda müjdelenmesi konusu, Peygamber döneminde yaşanan bazı ihtida olaylarıyla somutlaşmıştır. Birçok yahudi ve hristiyan, önceki kitaplarda geçen tebsîrâtan hareketle müslüman olmuşlardır. Meselâ Abdullah b. Selâm’ın müslüman oluşu, bunun en bâriz örneklerindendir: Rasûlullah’ın Medine’ye geldiği haberi ona ulaşınca, hemen onun huzuruna gitti ve dedi ki: “Ya Muhammed! Sana üç soru soracağım ki, bu soruların cevabını ancak bir peygamber bilebilir: 1. Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir? 2. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek nedir? 3. Bir çocuk neden babasına çeker, neden dayılarına (anne tarafına) çeker?” Rasûlullah buyurdu ki: “Cebrail bunları hemen bana bildirdi.” Abdullah b. Selâm “O, yahudi düşmanı olan melektir.” dedi. Rasûlullah devam etti: “Kıyamet alâmetlerinin ilki, insanları doğudan batıya süren bir ateştir. Cennetliklerin ilk yiyeceği yemek, balık ciğerinin sarkmış olan ucudur. Çocuğun (anne veya babasına) çekmesine gelince; erkekle kadın cinsel ilişkide bulunduklarında erkeğin suyu, kadınının önüne geçerse, çocuk babaya benzer; kadının suyu, erkeğinkinin önüne geçerse, çocuk anaya benzer.” Bunun üzerine Abdullah b. Selâm: “Şehadet ederim ki sen Allah’ın rasûlüsün. Ya Rasûlallah, yahudi milleti, asılsız isnadlarda bulunan, aşırı yalanlar söyleyen bir millettir; eğer benim hakkımda onlara soru sormadan önce müslüman olduğumu söylersen, bana akla gelmedik iftiralarda bulunurlar.” Bu sırada bir yahudi grubu geldi; Abdllah b. Selâm evin bir yerine gizlendi; Rasûlullah onlara: “Abdullah b. Selâm aranızda nasıl bir adamdır?” diye sorunca onlar: “O, en hayırlımız, en hayırlımızın oğludur; en âlimimiz, en âlimimizin oğludur.” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah “Abdullah b. Selâm’ın

⁵⁶⁵ Bkz: Matta 13:31-32; Markos 4:26-32.

müslüman olduğunu söylersem ne dersiniz?” dedi. Onlar da “Allah onu bundan korusun.” dediler. Abdullah b. Selâm ortaya çıktı ve “Şehadet ederim ki Muhammed, Allah’ın rasûlüdür.” dedi. Yahudiler de “O bizim en şerlimiz, en şerlimizin oğludur.” dediler.⁵⁶⁶

Abdullah b. Amr’a, Rasûlullah’ın Tevrat’taki vasıfları soruldu. O şöyle dedi: “Evet vallahi, Rasûlullah, Kur’an’daki sıfatlarının bazılarıyla Tevrat’ta da tavsif edilmiştir: ‘Ey peygamber! Biz seni şahit, müjdeleyici ve uyarıcı; ümmîlere sığınak olarak gönderdik. Sen benim kulum ve elçimsin; sana mütevekkil adını verdim. Bu peygamber, kötü huylu, katı kalpli ve çarşılarda bağırıp çağıran birisi değildir. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez; bilakis affeder, bağışlar. Allah, bu sapmış kavmi, ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ diyene, ıslah edene kadar onun ruhunu kabzetmez.’”⁵⁶⁷

Selmân-ı Fârisî’nin müslüman oluşu da Hz. Peygamber’le ilgili önceki kitaplarda geçen tebşîrâtın varlığına işaret etmektedir. Selmân-ı Fârisî, başlangıçta mecûsî idi; bir gün, birkaç hristiyanla karşılaştı ve onların dinini daha üstün görüp hristiyan oldu. Hizmetinde bulunduğu bir râhib, kendisine, “Sizden sonra kime gideyim?” diye sorması üzerine Selmân’a “Oğlum, dünyada artık bizim mesleğimiz üzere bir kimseyi tanımıyorum; lâkin, İbrahim’in dini ile ba’solunacak peygamberin zuhûru yaklaşmıştır. O peygamber, Arap toprağında zuhûr edecek ve iki taşlık arasında bir yere hicret edecektir; orası hurmalık bir yerdir. O peygamberin bazı alâmetleri vardır: O, hediye kabul eder; sadakayı kabul etmez. İki kürek kemiği arasında nübüvvet mührü vardır. İmkân bulur, o diyara gidebilersen git.” demiştir. Selmân, Medine’ye gelip Rasûlullah’la görüştüğünde, bütün o sayılan özelliklerin bu peygamberde bulunduğunu görmüş ve müslüman olmuştur⁵⁶⁸.

Herakliyyus’un İslâm’a davet edilmesi üzerine yaşanan diyaloglar da konuyu teyid eder mahiyettedir: Herakliyyus’a Hz. Peygamber’in davet mektubu gelince o,

⁵⁶⁶ Bkz: Buhârî, Enbiyâ, 2.

⁵⁶⁷ Bkz: Buhârî, Tefsîr, Fetih Sûresi, 3.

⁵⁶⁸ Bkz: İbn İshak, *Siyer*, s.139-146.

peygamberimizi tanıyan birisiyle konuşmak istedi. O sırada Ebû Süfyan oralardaydı; kralın huzuruna çıkarıldı ve onun sorularını cevaplandırdı. Herakliyas'un sorularından birisi de şuydu: "Onlar artıyorlar mı, azalıyorlar mı?" Ebû Süfyan "Artıyorlar." diye cevap verince o, "İman böyledir; tamamlanuncaya kadar artar." demiştir. Herhalde Herakliyas bunu söylerken Tevrat'taki şu ifadelerden hareket ediyordu: "İşte kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden razı olduğu seçme kulum; rûhumu onun üzerine koydum. O, milletler için hakkı meydana çıkaracaktır. Bağırmayacak, sesini yükseltmeyecek ve onu sokakta işittirmeyecektir. Ezilmiş kamışı kırmayacak, tüten fitili söndürmeyecek, hakkı hakikate erdirecek ve dünyada hakkı pekiştirinceye kadar zayıflamayacak ve cesareti kırılmayacak ve adalar, onun şeriatini bekleyeceklerdir."⁵⁶⁹ Aldığı cevaplardan tatmin olan Herakliyas, onun gerçekten bir peygamber olduğunu, onun geleceğini bildiğini, ama Araplardan çıkacağını ummadığını söylemiş ve "Ona ulaşabileceğimi bilsem, onunla görüşmek isterdim. Onun yanında olsaydım, ayaklarını yıkardım. Onun saltanatı, şu ayaklarımın altındaki yere kadar ulaşacaktır." demiştir⁵⁷⁰. Hz. Peygamber'in elçisiyle başbaşa görüşmelerinde ona, birtakım minyatür insan resimleri göstermiştir. Bu resimlere bakan elçi, iki tarafında Ebû Bekir ve Ömer olduğu halde Rasûlullah Muhammed (sav)' i görüp onu tanımıştır. Bunun üzerine Herakliyas çok duygulanmış ve şöyle demiştir: "Benim tebaam, Hristiyanlık'ı terketmeye karşıdır; aksi takdirde derhal müslüman olurum."⁵⁷¹ Bu anlatılanlardan, Herakliyas'un, Hz. Peygamber'in beklenen peygamber olduğunu anladığını; Hz. Peygamber'in resminin bile önceden yapılmış olduğunu; onun, önceki vahiylerin takipçileri tarafından bu kadar iyi tanınıyor olduğunu anlamaktayız.

Rahip Bahira olayı da konuyla ilgili olarak gözönünde bulundurulmalıdır: Şam yakınlarında Busra denen yerde, Bahira adında bir rahip yaşardı; o, İncillerle ilgili herşeyi bilirdi. Hz. Peygamber, amcası Ebû Talip ile Şam'a giderken, ticaret kafilesi Busra'da

⁵⁶⁹ İşaya 42:1-4.

⁵⁷⁰ Bkz: Buhârî, Tefsîr, Âl-i İmran Sûresi, 4.

⁵⁷¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 333.

konaklamıştı. Daha önce kimseye görünmeyen Bahira, bu kabile için bir ziyafet hazırladı ve kabiledeki herkesin katılmasını istedi; bunun sebebi, kabilede, sadece Rasûlullah'ı gölgeleyen bir bulut görmesiydi. Rasûlullah, o zaman daha çok küçük olduğundan, onu kafilenin başında bıraktılar. Bahira, gelenlerin üzerinde, kitaplardan öğrendiği peygamberlik vasıflarını göremeyince, geride başka kimsenin kalıp kalmadığını sordu. Bir gencin, kafilenin başında bırakıldığı söylenince, onu da çağrılarını söyledi. Rasûlullah gelince, onun üzerinde peygamberlik alâmetlerini araştırmaya başladı. Dedi ki: "Ey oğul, Lât ve Uzza hakkı için, sana bir şeyler soracağım; bunlara cevap ver." Rasûlullah " Lât ve Uzza'ya kızdığım kadar hiçbir şeye kızmam." dedi. Bahira ona birtakım şeyler; sadaka alıp almadığı, uykusu ve bazı işlerine dair bazı sorular sordu. Rasûlullah hepsine cevap verdi. Verdiği cevaplar, Bahira'nın gelecek peygamberle ilgili bilgilerine uyuyordu. Sonra onun sırtına baktı ve iki kürek kemiği arasındaki nübüvvet mührünü gördü. Ebû Tâlip'e "Bu çocuk senin neyin oluyor?" diye sordu; o da "Oğlumdur." şeklinde cevap verince "Bu senin oğlun olamaz; onun babasının hayatta olmaması gerekir." dedi. Ebû Tâlip, onun, kardeşinin çocuğu olduğunu; babasının, annesi Hz. Peygamber'e hamileyken öldüğünü söyledi. Bahira ona şimdi doğru söylediğini, onu memleketine geri götürmesini, yahudilerin, eğer kendisinin öğrendiği şeyi öğrenirlerse ona kötülük yapabileceklerini söyledi. Bunun üzerine Ebû Tâlip, orada işini bitirdi ve hemen Mekke'ye geri döndü⁵⁷². Bahira olayından hareketle bazı İslâm düşmanları birtakım sonuçlara varmaya çalışmışlardır. Onlara göre Hz. Peygamber bütün bildiklerini, bu râhipten öğrenmiştir; fakat daha oniki-onüç yaşlarında bir çocuğun, hem de bir kaç saat içinde, bütün dünyaya yeni mesajlar getiren bir dini bu râhipten öğrendiğini ileri sürmek, en azından saf dilliktir.

Tevrat'taki tebşirat sayesinde Rasûlullah'ı tanıyıp ona îmân eden yahudiler vardır. Abdullah b. Selâm, Meymûn b. Yâmîn, Kâ'bu'l-Ahbâr, Zeyd b. Su'ne, Muhayrık, Sa'lebe

⁵⁷² Bkz: İbn İshak, age, s.125-128.

b. Saye ve Useyd b. Saye bunlardandır⁵⁷³. Hristiyanlar da Kitâb-ı Mukaddes'te haber verilen bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı. Bizans imparatoru Herakliyas ve Varaka b. Nevfel, Hz. Peygamber'in, bu beklenen peygamber olduğunu anlamışlardı. Selmân-ı Fârisî de bu şekilde müslüman olmuştur⁵⁷⁴. Herakliyas, Mısır hükümdarı Mukavkıs, İbn Sûriyâ, Hayy b. Ahtab ve Ebû Yâsir b. Ahtab gibi kişiler, Hz. Peygamber'in, gerçekten bir peygamber olduğunu itiraf ettikleri halde, hasetleri ve menfaatleri yüzünden müslüman olmamışlardır⁵⁷⁵.

B. KADÎM KİTAPLARDAKİ MÜJDELER

1. HİNDUİZM'İN KUTSAL KİTAPLARINDA BULUNAN MÜJDELER

Bazı müslüman bilgeler, Hinduizm'i 'Âdem'in dini' diye isimlendirirler⁵⁷⁶. 'Berâhime' kelimesinin, Allah'ın Hindistan'a gönderdiği Âdem peygamber olduğuna inanılan 'Berahmen''den geldiği söylenmektedir⁵⁷⁷.

Hindu kutsal kitapları üç kısma ayrılır: Vedalar, Upanişadlar, Puranalar⁵⁷⁸. Hindu Vedaları, insanlığın en eski din kitaplarıdır. Bunlar, Hindistan'da, bilge kişilerin 'sruti (işitme, vahiy)' yoluyla elde ettikleri Tanrısal bir vahiy ve evrenin özü konusunda temel gerçek olarak kabul edilirler⁵⁷⁹. Veda ilahilerinde daima 'böyle işit' deniliyor; bu, Vedaların, işitme duyusuna dayalı, yani vahye dayalı kitaplar olduğunu göstermektedir⁵⁸⁰.

⁵⁷³ Bahçeci, Muhittin, *Âyet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, s.43.

⁵⁷⁴ Bahçeci, age, s.44.

⁵⁷⁵ Ulutürk, age, s.81.

⁵⁷⁶ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm; İdealler ve Gerçekler*, s.33.

⁵⁷⁷ Tümer, Günay, "Brahmanizm", DİA, VI, 332.

⁵⁷⁸ Vidyarthi, A. H.- U. Ali, *Doğu Kutsal Kitaplarında Hz. Muhammed*, s.31.

⁵⁷⁹ Rousseau, Herve, *Dinler Tarihi*, s.30.

⁵⁸⁰ Şeriati, Ali, *Dinler Tarihi*, I, 260.

Veda dininde ve Upanişadlarda öyle damarlar, öyle noktalar vardır ki bunlar, sahte bir zihnin eseri olamazlar. Hatta bir filozof, bir hakîm veya bir şair, bunları söylemiş olamaz⁵⁸¹.

Vedalarından sonra üstünlük ve otorite açısından, Upanişadlar gelir⁵⁸². Upanişadlardaki kutsal mesaja kulak verelim: “Bütün varlıklarda bulunan bu Tek Tanrı, herşeyin başlangıcı, sonu ve şimdisi. Arzu ettiğim herşeyin, gördüğüm herşeyin, yaptığım herşeyin kaynağı O’dur. Bütün varlıkları, birliğinde kuşatandır. İşte böyledir Brahman. O Brahman’dır; herşeyin içinde bulunan.”⁵⁸³ Brahman, yüce varlıktır; gerçekte herşey Brahman’dır; başlangıçta yalnız Brahman vardı⁵⁸⁴.

Upanişadlardan sonra üstünlük bakımından Puranalar gelir. Hindular, Vedaların, Upanişadların ve Puranaların hepsinin de vahyedilmiş olduğuna inanırlar⁵⁸⁵. ‘Purana’ kelimesi, ‘eski yazılar’ anlamına gelir. Kur’an’ın ‘zübürü’l-evvelîn⁵⁸⁶’ ibaresi, bu kitaplara işaret etmektedir. Puranalar, bu ‘eski kitaplar’dandır⁵⁸⁷. Puranalar’ın gerçek sahibi, Yüce Allah’tır⁵⁸⁸.

Hakkında bilgi verdiğimiz bu Hinduizm’in kutsal kitaplarının, Yüce Allah’ın vahyettiği kitaplardan olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, bu kitapların da Hz. Peygamber’in geleceğine dair müjdeler ihtiva etmeleri ihtimali vardır. Nitekim bazı âlimlerimiz, bu kitaplarda bulunan, Hz. Peygamber’le ilgili müjdeleri ortaya çıkarmışlardır. Şimdi bu müjdelerden bazılarına değineceğiz:

⁵⁸¹ Şeriati, age, II, 234.

⁵⁸² Vidyarthi, age, s.32.

⁵⁸³ Garaudy, Roger, age, s.23-24.

⁵⁸⁴ Bkz: Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, s.54-58.

⁵⁸⁵ Vidyarthi, age, s.32-33.

⁵⁸⁶ Bkz: Şuarâ 26/196.

⁵⁸⁷ Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.54; Ulutürk, age, s.84.

⁵⁸⁸ Vidyarthi, age, s.35.

1. Müjde: “Melekhalı (yabancı bir memlekete mensup olan ve yabancı bir dili konuşan) bir ruhsal öğretici, kendi yoldaşları ile birlikte zuhûr edecek; adı ‘Mohammad’ olacak; Raca Bhoj (ilâhî kata ait), bu Maha Dev Arab’ı, Panchgavya ve Ganj sularında yıkadıktan sonra (yani bütün günahlardan arındırdıktan sonra), ona en samimi sadakatini ve bütün saygıları sunduktan sonra şöyle dedi: ‘Sana bağlı kalacağım. Ey sen beşeriyetin efendisi, Arabistan’ın sakini! Sen, şerri yok etmek için büyük bir güç topladın ve Melekhalı düşmanlardan kendini korudun. Ey sen, en büyük Rab olan Tanrı’nın en mü’min görünüşü! Ben senin kölenim; beni ayaklarının altına yatır!’”⁵⁸⁹

Hız. Peygamber’le ilgili bu övgüde, şu noktalar sıralanıyor: a) Peygamberin adı, açıkça ‘Muhammed’ olarak bildirilmiştir. b) Onun Arabistanlı olacağı bildirilmiştir. c) Peygamberin sahabesine de özel bir atıf vardır. d) Peygamber, bütün günahlardan arınmıştır. e) Peygambere, düşmanlarından korunması için yardım edilecektir. f) O şerri yok edecek, putları ortadan kaldıracak, aracı rolündeki her ilahı ilga edecektir. g) O, beşeriyetin efendisidir. Hız. Peygamber’in Panchgavya ve Ganj nehirlerinde yıkanması, onun günahlardan arınmasına işarettir; zira bu nehirler, Hindularca kutsal kabul edilirdi⁵⁹⁰.

2. Müjde: “Melekhalılar, Arapların meşhur beldelerini yağmaladılar. Bu ülkede ‘Arya Dharma (şeriat, yasa)’ dan hiçbir eser yoktur. Daha önce de orada, bizzat benim gördüğüm, sapıtmış bir ifrit ortaya çıkmıştı; şimdi o, güçlü bir düşman tarafından gönderilmiş olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Bu düşmanlara, doğru yolu göstermek ve onları hidâyete çağırmak üzere, ‘Muhamad’ –ki ona ben ‘Brahma’ lakabını verdim- , Pishachaları doğru yola getirmekle meşhurdur. Ey Raca, aldanmış Pishachaların ülkesine gitmene gerek yok; nerede olursan ol, benim müşfikliğim sayesinde arınacaksın. Geceleyin, melek mizacında olan o zeki adam, bir Pishacha kılığında Raca Bhoj’a şöyle dedi: ‘Ey Raca! Senin Arya Dharma’n (şeriatin), bütün dinler üzerinde hakim olacaktır. Ishvar

⁵⁸⁹ Bhavişya Purana, Prati Sarg Parv III. 3; 3; 5-8’den naklen Vidyarthi, age, s.35.

⁵⁹⁰ Vidyarthi, age, s.36-37.

Parmatma'nın emirlerine göre, et-yiyici bu insanların akidesini güçlendireceğim. Benim takipçim, sünnetli, başında saç örgüsü olmayan, 'ibadete çağrı (ezan)' okuyan ve meşru herşeyin yenilebileceğini söyleyen bir adam olacaktır. Domuz hariç, her türlü hayvanı yiyecektir. Onlar, kutsal içki ile arınmaya önem vermeyecekler; fakat savaş ile arınacaklardır. Dinsiz milletlere karşı mücadele etmeleri sebebiyle 'müslümanlar' olarak tanınacaklardır. Ben, et yiyen bu milletin dininin meydana getiricisi olacağım.”⁵⁹¹

Bu müjde, Hz. Peygamber'in gelişiyile ilgili şu işaretleri içerir:

- a) Arapların ülkesi, kötü insanlar tarafından bozulmuştur.
 - b) Bu ülkede Arya Dharma (şariat) yoktur.
 - c) Gelecek olan peygamber, Arya akidesinin hakikat olduğunu beyan edecek ve halkı ıslah edecektir.
 - d) Bu peygamberin takipçileri sünnet olacak, saçlarını örmeyecek ve büyük bir devrim yaratacaklardır.
 - e) İbadete çağrı (ezan) okuyacaklardır.
 - f) Domuz hariç her hayvanın etini yiyeceklerdir.
 - g) Savaş ile arınacaklardır.
 - h) Dinsiz milletlerle savaşmaları dolayısıyla müslümanlar olarak bilineceklerdir.
- Ayrıca bu haberde Hz. Peygamber'in, Arya akidesinin gerçekliğini doğrulayacağı ve Arya Dharma'nın, bütün dinler üzerinde hakim olacağı söylenmektedir⁵⁹².

3. Müjde: Vişnu Puran adlı kitabın 24. bölümünde şöyle denilmektedir: “Vedalar (gerçek ilim kitapları) tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hakîkî müesseseler, mevcudiyetlerini tam kaybedecekleri sırada, bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenâsühü, bir cenkçi, muharip şeklinde tezâhür edecektir. Bu muharip,

⁵⁹¹ Bhavişya Purana, Shakolas, 10-27'den naklen Vidyarthi, age, s.38.

⁵⁹² Vidyarthi, age, s.38-39.

Sambla Dîb (Kumlu Ada)'de, ârif ve namlı bir aileden dünyaya gelecek. Babasının adı 'Vişnuyasa (Allah'ın kulu: Abdullah)', anasının adı 'Somti (emîn olunan kişi: Âmine)' olacaktır.⁵⁹³

Bu anlatılan sıfatlar, Peygamber Efendimiz'e tıpatıp uymaktadır⁵⁹⁴. Hindistan Brahmanlarının kutsal kitabı olan Vedalara göre bu muharip kişi, kumlar diyarında doğacak, sonra vatanını terk edip kuzeyde bir yere iltica edecek (Bu, Peygamberimiz'in Medine'ye hicretine işaretler.); göğe degecek bir arabası olacak (Bu da mîrâca işaretler.); bu zât, deve sahibi, hikmetli bir kişi olacak; yapacağı iki büyük savaşın birincisinde 300, ikincisinde 10.000 askeri bulunacaktır⁵⁹⁵. Bu savaşlar, Bedir ve Mekke'nin fethi savaşlarıdır.

Puranalarda Arap asıllı bir peygamberin müjdesini gören Panditler (din adamları), bu kitapların tahrif edilmiş olduğu iddiasını ortaya attılar; fakat bir tahrif olmuş olsaydı bu, kendi lehlerine olacak şekilde gerçekleşmesi gerekirdi⁵⁹⁶.

4. Müjde: Kuntap Sukt, Atharva Veda'nın çok iyi bilinen bir bölümüdür. Kuntap'ın kelime anlamı, 'karında saklı bez'dir. Bu mantralara (bölümlere) bu adın verilmesinin sebebi, onların gerçek anlamlarının gizli olmasından ve gelecek bir çağda, anlamlarının açığa çıkacak olmasındandır⁵⁹⁷. Bu gizli mânâlar, yeryüzünün göbeği veya orta noktası ile ilgilidir. Mekke, birçok ilâhî kitapta 'Ümmü'l-Kurâ (şehirlerin anası veya yeryüzünün göbeği)' diye adlandırılır. Kur'ân, Mekke'nin iki adını verir: Mekke ve Bekke. 'Mekke', karın; 'Bekke' de göğüs anlamına gelir. Bir bebek, annesinin iki yerinden beslenir: Doğmadan önce karnından, doğduktan sonra göğsünden. Böylece Kuntap, Mekke

⁵⁹³ Vişnu Puran, XXIV.

⁵⁹⁴ Ulutürk, age, s.83-84; Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.56; Hamidullah, *İslam'ın Doğuşu*, s.11.

⁵⁹⁵ Ulutürk, age, s.84.

⁵⁹⁶ Vidyarthi, age, s.34-35.

⁵⁹⁷ Vidyarthi, age, s.42.

ve Bekke kelimelerinin karşılığı olmuş olur⁵⁹⁸. Bu yer, beşere ilk gıdasını veren yerdir. İnsan, gelişme safhalarını katederken, aynı saklı bezler, göğüste süt haline dönüşmüştür ve sonsuza kadar beşer, aynı yerden, yani Mekke'den gıdasını alacaktır. Hz. Muhammed'in gelişiyile artık bu 'Kuntap', bir sır olmaktan çıkmıştır⁵⁹⁹.

Kuntap Sukt'un ilk mantrası (bölümü) şöyledir: "Dinleyin ey insanlar! Bir kahramana övgü olarak, bunun için (bir şarkı) söylenecek." 'Övülecek kişi' ifadesi, 'Muhammed' kelimesinin tam karşılığıdır. Bu mantranın metni, onun gerçekten bir tebşîr olduğunu göstermektedir. Hindular, bu sözleri dikkatle ve saygıyla dinlemekten büyük bir zevk alırlar. Bu mantrada kullanılan 'Astvishyate' sözcüğü, Sanskritçe'de, gelecek zaman kipinde 'övülecek kişi' anlamına gelir; bu, onun bir tebşîr oluşunun delilidir; bu olay, gelecek bir zamanda vuku' bulacaktır. Dünyadaki peygamberler içinde en çok övülen ve saygı gören, Hz. Muhammed'dir. Bütün peygamberler onu övmüş ve geleceğini haber vermiştir⁶⁰⁰. Kuntap Sukt'un ikinci mantrasında, deveye binen ve arabasıyla göğe yükselen birisinden sözedilmektedir. Bu kişi, bir Hint Rîşi'si (din adamı) olamaz; çünkü onlara deveye binmek yasaktı. Bu kişi, bir Arap olmalıdır ki o da Hz. Peygamber'dir. Göğe yükselen araba da, daha önce geçtiği gibi, onun mîrâcına işarettir⁶⁰¹.

Özetle Atharva Veda, şu haberlerle Hz. Peygamber'i müjdelemektedir:

- a) O, 'Narashansah', yani 'Övülen (Muhammed)'dir.
- b) O, barış prensi veya muhâcirdir. (Mantra 1)
- c) O, deveye binen bir rîşidir; arabası göklere ulaşır. (Mantra 2)

⁵⁹⁸ Vidyarthi, age, s.42.

⁵⁹⁹ Vidyarthi, age, s.42.

⁶⁰⁰ Vidyarthi, age, s.44; ayrıca bkz: Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.56 ve Ulutürk, age, s.83.

⁶⁰¹ Bkz: Vidyarthi, age, s.46-48.

d) O ve onu izleyenler, daima ibadeti düşünürler; savaş alanında bile Rablerinin önünde secde ederler. (Mantra 4)

e) O, dünyaya hikmeti yaymıştır. (Mantra 5)

f) O, dünyaların efendisi, bütün beşerin en iyisi ve rehberidir. (Mantra 6)

g) İnsanlar, onun idaresinde mutlu bir şekilde yaşarlar. (Mantra 9-10)

h) Ondan, kalkıp insanları uyarması istenmiştir. (Mantra 11)

ı) O, çok cömerttir. (Mantra 12)⁶⁰²

5. Müjde: Sâma Veda'da da Hz. Peygamber'in gelişiyle ilgili haberler vardır: "Ahmed, şeriatı Rabbından aldı; bu şeriat, hikmet doludur. Ben, ışığı ondan aldım; tıpkı güneşten aldığım gibi."⁶⁰³ Bu müjde, şu gerçekleri ifade eder:

a) Hz. Peygamber'in adına açıkça 'Ahmed' şeklinde işaret edilmiştir.

b) Bu peygambere şeriatın, Rabbi tarafından verildiğine işaret vardır.

c) Ona aynı zamanda hikmet de verilmiştir.

d) Rişi, nesnelerin güneşle aydınlandığı gibi, insanların da peygamberin getirdiği şeriatle aydınlandığını söylemiştir; Kur'an'da da şöyle denilmektedir: "Ey peygamber! Biz seni, bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik." (Ahzâb 33/45-46) Öyleyse Hz. Peygamber, bir müjdeci ve insanlara ışık saçan, onları aydınlatan bir güneştir⁶⁰⁴.

2. ZERDÜŞTLÜK'ÜN KUTSAL KİTAPLARINDA BULUNAN MÜJDELER

M.Ö. 1000'e yakın bir dönemde, Doğu İran'da yaşamış olan Zerdüş, esasında bir reformcudur. Onun mesajı, daha önceki dînî tecrübeye birçok yönden muhaliftir; zira o bir

⁶⁰² Vidyarthi, age, s.69-70.

⁶⁰³ Sâma Veda, II. 6, 8'den naklen Vidyarthi, age, s.88.

⁶⁰⁴ Vidyarthi, age, s.88-89.

monoteist ve düalisttir⁶⁰⁵. Ahura Mazda, yüce Rabb'dir ve bütün zıtlıkların yaratıcısıdır⁶⁰⁶. Zerdüş, herşeyin yaratıcısı olan, insanlara iyilik yapan tek bir Tanrı'nın, Ahura Mazda'nın (Hürmüz'ün) peygamberidir⁶⁰⁷. Rivayete göre kitap kendisine, Yüce Tanrı Ahura Mazda tarafından vahyedilmiş ve o da dini yaymak için halka vaazlarda bulunmuştur. Zerdüş peygamber, daha önceki dini arııp temizlemiş, İran çok-tanrıcılığını, tek-tanrıcılığa doğru yöneltmiş ve çok yüksek bir ahlâkın kurallarını koymuştur⁶⁰⁸. Kitap, peygamberlik, âhiret inancı ve tek-tanrıcılık görüşleriyle Zerdüşlük, ilâhî bir dinin temel vasıflarını üzerinde taşımaktadır⁶⁰⁹.

Eski İran kutsal metinleri, iki ayrı bölüm halindedir: 1. Desâtir, 2. Vesta veya Zend Avesta. Bu kitapların asıl yazarının Zerdüş olduğu söylenmektedir⁶¹⁰.

Hız. Ali, Zerdüşlük dininin sapmasını şöyle tahlil ediyor: "Zerdüşlük başlangıçta kitap ve risalet sahibi, hak bir dindi. Aç gözlü güçlülerin ve zorbalığı destekleyenlerin elleriyle, zamanla tahrif edilmiştir."⁶¹¹ Sâsânîler devrinde Zerdüşlük, düalist bir özellik kazandı⁶¹². Başlangıçta Ahura Mazda'nın sıfatları olarak kullanılan bazı kelimeler, sonraları özel isim olarak algılanmış ve ayrı zâtlar olarak görülmüş; böylece başka tanrılar ortaya çıkmış ve Zerdüşlük, bir şirk dini haline gelmiştir⁶¹³.

⁶⁰⁵ Eliade, Mircea, - Couliano, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, s.303-304.

⁶⁰⁶ Eliade, age, s.305.

⁶⁰⁷ Rousseau, age, s.53.

⁶⁰⁸ Challege, age, s.101; ayrıca bkz: Kahraman, Ahmet, *Dinler Tarihi*, s.98.

⁶⁰⁹ Kahraman, age, s.99.

⁶¹⁰ Vidyarthi, age, s.9.

⁶¹¹ Şeriati, age, II, 216.

⁶¹² Rousseau, age, s.54.

⁶¹³ Şeriati, age, II, 219.

Hız. Peygamber zamanında ve daha sonraları, Zerdüştlük dini mensuplarına ehl-i kitap muamelesi yapılmıştır⁶¹⁴. İran'ın fethiyle müslümanlar, Zerdüşti halkla ilişkiye girmiş oldular. Onların inançlarını öğrenince, Zerdüşti'nin, ilâhî vahye mazhar olmuş bir peygamber olduğu sonucuna vardılar ve onlara, ehl-i kitaba davrandıkları gibi davrandılar⁶¹⁵.

Zerdüşti'nin bir peygamber; Avesta ve Desâtir'in de birer kutsal kitap olduğunu düşünen bazı âlimler, bu kitaplarda da Hız. Peygamber'le ilgili müjdelere aramışlar ve bulmuşlardır:

1. Müjde: Hız. Mesih ve diğer peygamberlerin, gelecekte gönderilecek bir elçinin gelişini haber vermeleri gibi, Zerdüşti de kendisine benzer birisinin geleceğini haber vermiştir. Onun adı, 'Soişyant'tır; bu ad, 'âlemlere rahmet' anlamına gelir. Onun temel özelliği, 'Astuat-erata' yani 'bütün halkları tutan veya biraraya getiren' bir kişi olmasıdır. O, bütün insanlara rehberlik etmek ve onları ıslah etmek için gönderilmiştir⁶¹⁶. Zerdüşti inancında bütün tarih, üç döneme ayrılmaktadır; her dönem dörtbin yıldır ve her dönemin sonunda bir Soişyant zuhûr eder. En son Soişyant da gelecek ve sonra kıyamet kopacaktır⁶¹⁷. Yasht, 13, XXVIII, 129'da, putları kırarak olan Soişyant (herkese, âlemlere rahmet) adında biri ile, keza Astuat-erata (halkı ayağa kaldıran)'nın geleceği önceden haber verilmiştir⁶¹⁸.

Kâdir-i Mutlak Tanrı, Peygamber Zerdüşti'e Avesta'da şu sözlerle hitap etmektedir: "Müslüman sahabe arasında en güçlüsü ey Zerdüşti, aslî şeriatine bağlı olanlar

⁶¹⁴ Bkz: Buhârî, Cizye, 1; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s.167; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 382.

⁶¹⁵ Vidyarthi, age, s.17.

⁶¹⁶ Vidyarthi, age, s.12; Hamidullah, *İslâm'ın Doğuşu*, s.11.

⁶¹⁷ Şeriatî, age, II, 184.

⁶¹⁸ Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.52-54; Ulutürk, age, s.83.

ya da dünyayı restore edecek olan (henüz doğmamış) Soişyant'tan olanlardır.”⁶¹⁹ Burada iki açık müjde vardır: Zerdüştlük'ü yenileyen birisinden bahsedilmesi ve bizzat Hz. Muhammed'in adının geçmesi. Hz. Peygamber, bütün dünya dinlerini ıslah etmiş ve dine yeni bir soluk vermiştir. Bu din, sahabesi aracılığıyla bütün dünyaya yayılmıştır⁶²⁰.

Bir başka yerde şöyle denilmektedir: “Adı Muzaffer, Soişyant ve Astuat-erate olan. O, bedenli bir varlık olarak, putperestlerden gelecek bir tahribe karşı duracaktır.”⁶²¹ Bu kehanet, Hz. Muhammed'den başka hiçbir peygambere bu kadar uymaz. Onun hayırlı ve muzaffer oluşu, Mekke'nin fethinde belli olmuştur. O, bütün insanlara rahmet olarak gönderilmiştir (Enbiyâ 21/107). O, hem putperestleri, hem de yoldan çıkmış Mazdekleri (Mecûsîleri) ıslah için gönderilmiştir⁶²².

Zend Avesta'nın ilk kısmı olan Vendidad'da ve aynı kitabın ikinci kısmı olan Yasht'ta, Zerdüş'tün, kendinden sonra ortaya çıkacak bir nesebi olduğundan bahsedilmektedir. Bir kadının Kasava Gölü'nde yıkanacağı ve gebe kalacağı; söz verilen peygamberi, 'Astuat-erata' yani 'Soişyant'ı doğuracağı anlatılmaktadır. Bu kişi, Zerdüş'tî îmânını koruyacak, şerri yok edecek, putlara ibadeti ortadan kaldıracak ve insanları Zerdüştlük dinine davet edecektir⁶²³. Bahsedilen Kasava Gölü, maddî bir göl değildir; o, Kur'ân'ın “Biz sana kevser'i verdik.” (Kevser 108/1) şeklinde bahsettiği, rûhî bir kaynaktır. Bu kevser, Kur'ân'ın ta kendisidir; o, bütün peygamberlerin ortak mesajını içerir⁶²⁴. Zerdüş'tî îmânın korunuşu ile ilgili kehanet de, şu örneklerde görüldüğü gibi, gerçekleşmiştir:

⁶¹⁹ Farvardin Yasht, XIII, 17'den naklen Vidyarthi, age, s.21.

⁶²⁰ Vidyarthi, age, s.21

⁶²¹ Farvardin Yasht, XXVIII, 129'dan naklen Vidyarthi, age, s.21.

⁶²² Vidyarthi, age, s.21.

⁶²³ Vidyarthi, age, s.12.

⁶²⁴ Vidyarthi, age, s.13.

a) Zerdüşt şöyle demiştir: “O birdir; sayı olarak değil.” Kur’ân’da da şöyle geçer: “Deki o Allah birdir.” (İhlas 112/1)

b) Desâtir’de şöyle buyrulur: “Hiçbir şey O’na benzemez.” Kur’ân’da da aynı ifade vardır: “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.” (Şûrâ 42/11)

c) Desâtir’de şöyle denilmektedir: “O yaratılmamıştır; sonlu değildir; rakibi, düşmanı yoktur. Bir ilk form’a (prototip’e) sahip değildir. Dostu, babası, annesi, karısı, oğlu, mekanı, bir bedeni veya bir şekli yoktur; rengi ve kokusu yoktur.” Kur’ân’da da benzer ifadeler mevcuttur: “O, her şeyin kendisine bağlı olduğu Tanrı’dır. O doğurmadı ve doğurulmadı; hiçbir şey O’nun gibi değildir.” (İhlas 112/2-4)

d) Desâtir’de şöyle bir ifade vardır: “O, herşeye hayat ve varlık verir.” Kur’ân’da da şöyle denilir: “De ki: Allah herşeyin yaratıcısıdır.” (Ra’d 13/16)⁶²⁵

2. Müjde: Desâtir’in mevcut nüshalarında, Mahabad’ın mektubu ile başlayan ve V. Sasan’ın ile sona eren onbeş mektup vardır. Bunların arasında I. Sasan’ın mektubu, çarpıcı bir şekilde Hz. Muhammed (sav) hakkında çok açık bir haberi konu edinir. Bu kehanetin asıl sahibi, Zerdüşt’tür; zira I. Sasan, Zerdüştlük dininin sadece bir ıslahatçısıdır. Bu kehanetin özeti şöyledir: Zerdüştî halk, dinlerini unuttuklarında, Arabistan’dan bir adam zuhûr edecektir; onun takipçileri, İran’ı fethedecek ve yoldan çıkmış Persleri, idareleri altına alacaklardır. Tapınaklarında, ateşe tapma yerine, ibadet ederken yüzlerini, bütün putlardan arındırılmış İbrahim’in Kâbe’sine çevireceklerdir. Arap peygamberi izleyenler, dünyaya, bütün insanlara rahmet olacaklardır. Bu kehanetteki, haberdeki her söz, Hz. Muhammed’in şahsında anlamını bulmuştur⁶²⁶.

⁶²⁵ Vidyarthi, age, s.14.

⁶²⁶ Vidyarthi, age, s.24.

3. BUDİZM'İN KUTSAL KİTAPLARINDA BULUNAN MÜJDELER

Buda, Pali dilinde ve Sanskritçe'de 'uyanmış' anlamına gelir⁶²⁷. Buda'ya irfan (vahiy), bir incir ağacının altında gelmiştir⁶²⁸. Buda, putlara tapmayı yasak etmiş, putları kırmıştı; fakat ölümünden sonra budistler, onun heykelini yapıp tapmaya başlamışlardır⁶²⁹. Bazı âlimler, Kur'ân'da adı geçen Zülkifl'in, Buda olduğunu söylemişlerdir⁶³⁰. Onlara göre Kifl, Buda'nın doğum yeri olan Kapilavastu'nun Arapçalaşmış şeklidir; Zülkifl, 'Kapilavastulu' demektir.⁶³¹ Diğer taraftan, Kur'ân'daki Tîn Sûresi'nde zikredilen incir ağacının, Buda'nın altında Nirvana'ya ulaştığı ağaç (Bodhi) olduğu da söylenmiştir⁶³².

Budizm'in kutsal metnine, Sanskritçe'de Tripitaka; Buda'nın dili olduğu sanılan Pâli dilinde de Tipitaka (Üç Sepet) adı verilmiştir⁶³³. Hint uzmanı Max Müller'e göre Brahmanizm dini; yani Hinduizm, kutsal kitapların en eskisine sahip bulunmaktadır; Budizm ise, kutsal kitapların en kalınuna sahip olmakla övünebilir⁶³⁴.

Rasûlullah, inanç ve vicdan hürriyetini yahudi, sâbiî, hristiyan ve mecûsîlere tanımış bulunuyordu; Hulefâ-i Râşidîn devrinde onun sahâbîleri, aynı hoşgörü ve hürriyeti, berberî, budist ve brahmanlara da tanımakta hiçbir sakınca görmediler ve bu konuda bir güçlük de karşılaşmadılar⁶³⁵.

Budizm'in kutsal kitaplarında, Hz. Peygamber'le ilgili bir müjde vardır. Onun bu kitaplardaki ismi, 'Metteya' veya 'Maitreya'dır: "Ananda, mukaddes kişiye (Buda'ya)

⁶²⁷ Eliade, age, s.54.

⁶²⁸ Kahraman, age, s.111.

⁶²⁹ Kahraman, age, s.114.

⁶³⁰ Tümer, Günay, "Budizm", DİA, VI, 358.

⁶³¹ Tümer, ag.md., DİA, VI, 358.

⁶³² Tümer, ag.md., DİA, VI, 358; ayrıca bkz: Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 649.

⁶³³ Challeye, age, s.66.

⁶³⁴ Challeye, age, s.66.

⁶³⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 540-541.

sordu: ‘Sen gittiğin zaman bize kim öğretecek?’ Mukaddes kişi cevapladı: ‘Ben, yeryüzüne gelen ilk buda değilim; son da olmayacağım. Zaman içinde dünyaya başka bir buda gelecek; bu kişi, kutsal, tam anlamıyla aydınlatılmış ve davranışları hikmet dolu bir kişidir. O, meleklerin ve ölümlülerin efendisidir. Size, benim de öğrettiğim ebedî hakikati açıklayacaktır. Dinini, amacını bildirecektir. Benim şimdi ilan ettiğim şekilde, en mükemmel ve en saf dînî hayatı ilan edecektir. Onun şakirtlerinin sayısı, binlerce olacaktır; oysa benimki yüzlercedir.’ Ananda sordu: ‘Onu nasıl tanıyacağız?’ Mukaddes kişi cevapladı: ‘O, Maitreya olarak bilinecek.’”⁶³⁶

Buda, Sariputta’ya şöyle dedi: “Bizim devrimiz, mutlu bir devirdir. Ulu Buda benim; fakat benden sonra Metteya geliyor. Bu mutlu çağ devam ederken, onun yıllarının sayısı tükenmeden önce, bu Buda, ‘Ulu’ denilen Metteya ve bütün insanların önderi gelecek.”⁶³⁷

Gautama Buda, dini tamamlayamadığını, kendi takipçisi olarak gelecek olan Maitreya veya Metteya’nın bu işi tamamlayacağını önceden haber vermiştir⁶³⁸. Buda, etrafındakilere: “Ben size her şeyi söylemedim, vazifemi yapmadım; benden bin sene sonra biri gelecek ve benim dinimi tamamlayacak. Siz ona uyun. Onun adı, Metteya (Maitreya)’dır.” demiştir. Buda, M. Ö. 480’de vefat etmiştir; Hz. Peygamber de M. S. 571’de doğmuştur; Buda’dan bin sene sonra gelecek olan ve adı ‘âlemlere rahmet’ olan kişi, Hz. Peygamber’den başkası değildir⁶³⁹; zira bu kişinin adı, Pâlice’de Metteya; Sanskritçe’de Maitreya’dır⁶⁴⁰; bu iki kelime de, ‘rahmet’ anlamına gelmektedir. Kur’ân’da, Hz. Peygamber’in bütün âlemlere, bütün insanlığa rahmet olarak gönderildiği (Enbiyâ

⁶³⁶ Seylan kaynaklarından naklen Vidyarthi, age, s.92.

⁶³⁷ Burma kaynaklarından naklen Vidyarthi, age, s.91.

⁶³⁸ Vidyarthi, age, s.94; ayrıca bkz: Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.57; Ulutürk, age, s.84; Tümer, ag.md., DİA, VI, 357.

⁶³⁹ Kahraman, age, s.114.

⁶⁴⁰ Vidyarthi, age, s.99.

21/107) bildirilmektedir. Öyleyse Maitreya veya Metteya, Hz. Muhammed (sav)'dir⁶⁴¹; ama budistler hâlâ bu Metteya'yı beklemektedirler⁶⁴². Tibet ve Moğolistan dağlarına 'Gel Maitreya gel!' yazısı kazınmıştır⁶⁴³. Budistler, bazen boyu 21-21 metreyi bulan Maitreya heykelleri inşa etmektedirler⁶⁴⁴; halbuki o beklenen Maitreya gelmiştir; o, Hz. Muhammed (sav)'dir.

C. AHD-İ ATİK'TE BULUNAN MÜJDELER

1. Müjde: "Onlar için kardeşleri arasından, senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim herşeyi onlara söyleyecek. Her kim peygamberleri tarafından, benim adıma söylenen sözleri dinlemezse, ben onlardan intikam alacağım."⁶⁴⁵

Yüce Allah bu sözleri, Hz. Musa'ya hitaben söylemiştir. Hz. Musa, İsrailoğullarından idi. İsrailoğullarının kardeşleri, İsmailoğullarıdır. 'Kardeşleri arasından' ifadesi, bu peygamberin, İsrailoğullarının kardeşleri olan İsmailoğullarından olacağını, onların arasından çıkacağını ifade etmektedir⁶⁴⁶. Hz. Muhammed (sav), İsmailoğullarından, yani Araplardandır.

'Senin gibi bir peygamber' ifadesi, gelecek olan bu peygamberin, Hz. Musa'ya benzer olduğunu, onun gibi müstakil bir şeriate sahip olacağını ifade etmektedir. Müstakil

⁶⁴¹ Vidyarthi, age, s.100.

⁶⁴² Kahraman, age, s.114.

⁶⁴³ Tümer, ag.md., DİA, VI, 357.

⁶⁴⁴ Vidyarthi, age, s.95.

⁶⁴⁵ Tesniye 18:18-19.

⁶⁴⁶ el-Cisr, Hüseyin, *Risâle-i Hamîdiyye*, s.54; Elmalılı, age, I, 500; Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, I, 42-43; Ulutürk, age, s.90; el-Hindî, Rahmetullah, *İzhâru'l-Hakk Tercümesi*, s.654-655.

bir kitap ve şeriat getirme bakımından, dünyevî ve uhrevî olarak muktedir bir peygamber olma bakımından Hz. Musa ile Hz. Muhammed birbirlerine benzerler⁶⁴⁷.

Allah'ın, kelimasını onun ağzına koyması, o peygamberin ümmî olacağını, sadece kendisine vahyedileni insanlara duyuracağını ifade eder. Hz. Peygamber ümmî idi; okuma-yazması yoktu; Kur'ân'ı, şifâhî olarak, ezberinden okurdu ve yalnızca kendisine vahyolunanı okurdu. (Necm 53/3-4)⁶⁴⁸ Hz. Musa'nın, İsmailoğullarından çıkacağını, kendisi gibi müstakil bir şeriat ve kitap sahibi olduğunu ve ancak kendisine vahyolunanı okuyan ümmî bir insan olduğunu söylediği bu peygamber, Hz. Muhammed (sav)'den başkası değildir⁶⁴⁹.

Hristiyanlar, bahsedilen bu peygamberin Hz. İsa veya Hz. Yuşa olduğunu söylemektedirler; fakat bu peygamberler, Hz. Musa gibi müstakil bir şeriate sahip olmadıklarından ve kendileri de İsrailoğullarından olduklarından dolayı, buradaki tarife uymazlar⁶⁵⁰.

2. Müjde: “Rabb, Sînâ'dan geldi; ve onlara Saîr'den doğdu; Faran (Paran) dağından parladı.”⁶⁵¹

Sînâ Dağı, Hz. Musa'ya Tevrat'ın verildiği yerdir. Saîr, Hz. İsa'ya İncil'in indirildiği Nâsıra civarında bir yerdir. Faran (Paran) da, Mekke'nin eski adıdır⁶⁵². Hz. Peygamber'in doğduğu ve peygamber olduğu şehir, Mekke'dir. Tevrat'ta, Hz. İsmail'in ve Hacer vâlidemizin bu bölgede oturduğu anlatılmaktadır: “(İsmail), Paran çölünde oturdu ve

⁶⁴⁷ Elmalılı, age, I, 500; Gülen, age, I, 42-43; Ulutürk, age, s.90.

⁶⁴⁸ el-Cisr, age, s.55.

⁶⁴⁹ Elmalılı, age, I, 500; Gülen, age, I, 43; el-Hindî, age, s.655; Ulutürk, age, s.90.

⁶⁵⁰ el-Cisr, age, s.54-55.

⁶⁵¹ Tesniye 33:2.

⁶⁵² Harman, Ömer Faruk, “*Fâran*”, DİA, XII, 166; el-Cisr, age, s.53.

anası ona, Mısır diyarından bir kadın aldı.”⁶⁵³ Kur’ân’da da Hz. İbrahim’in, zürriyetinden bir kısmını, Beytü’l-Haram’ın yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdiği⁶⁵⁴, bu evin temellerinin de İbrahim ve İsmail tarafından yükseltildiği⁶⁵⁵ belirtilmektedir. Bu vadi Mekke vadisi; bu ev de Kâbe olduğuna göre, Hz. İsmail ile annesinin yerleştiği yer, Mekke’dir⁶⁵⁶.

Rabb’in Sînâ’dan gelmesi, Tevrat’ın Hz. Musa’ya Sînâ Dağı’nda inmesini; Saîr’den doğması, İncil’in Hz. İsa’ya Saîr civarındaki Nâsıra’da inmesini; Faran Dağı’ndan parlaması da, Kur’ân’ın Hz. Muhammed’e, eski adı Faran olan Mekke’de inmesini ifade etmektedir⁶⁵⁷.

3. Müjde: “Şilo gelinceye kadar, saltanat asası Yahuda’dan, hükümdarlık asası da ayaklarının arasından gitmeyecektir. Ve milletlerin itaati ona olacaktır.”⁶⁵⁸

Ahd-i Atik’in bütün tercümelerinde bu ‘Şilo’ kelimesi aynen korunmuş, tercüme edilmemiştir⁶⁵⁹. Bu kelimenin mânâsıyla ilgili üç ihtimal düşünülmüştür:

a) Bu kelime, ‘şiluah’ kelimesinin bozulmuş şeklidir; ‘Yah’ ın Rasûlü’, yani sadece Hz. Muhammed için kullanılan bir sıfat olan ‘Allah’ın Rasûlü’ ifadesine tekabül eder⁶⁶⁰.

b) Bu kelime, ‘saltanat ve şariat sahibi’, ‘büyük ve kanun koyucu otoritesi olan’ ve ‘milletlere hükmeden’ şahıs anlamlarına gelmektedir⁶⁶¹.

⁶⁵³ Tekvin 21:21.

⁶⁵⁴ Bkz: İbrahim 14/37.

⁶⁵⁵ Bkz: Bakara 2/127.

⁶⁵⁶ Harman, ag.md., DİA, XII, 166.

⁶⁵⁷ El-Hindî, age, s.655-656; Elmalılı, age, I, 502; Gülen, age, I, 41-42; el-Cisr, age, s.53; Ulutürk, age, s.91.

⁶⁵⁸ Tekvin 49:10.

⁶⁵⁹ Davud, Abdülahad, *Tevrat ve İncil’e Göre Hz. Muhammed*, s.64.

⁶⁶⁰ Davud, age, s.65.

c) Bu kelime, ‘barış, kalp huzuru, sessizlik ve güven’ anlamlarına gelir; Peygamberimiz’e, çevresindeki insanlar tarafından verilen isim de ‘Muhammedü’l-Emîn’ yani ‘Güvenilir Muhammed’dir⁶⁶².

İlginç olan bir şey, bu kelimenin, Tevrat’ın başka hiçbir yerinde geçmemesi ve diğer peygamberler için kullanılmamış olmasıdır⁶⁶³. Kelimenin bütün anlamları, Hz. Muhammed (sav)’e uymaktadır; öyleyse Şilo, Hz. Muhammed’dir⁶⁶⁴. Hz. Peygamber, Kur’an ve askerî güçle gelmiştir. Şilo’nun yahudi olmayan birisi olması gerekir ki, onun gelmesiyle birlikte saltanat ve hükümdarlık, Yahuda’dan, yani onun soyundan olan yahudilerden gitmiş olsun, onlardan alınmış olsun⁶⁶⁵. Şilo, Hz. İsa olamaz; Çünkü o da ana tarafından Yahuda soyundandır, İsrailoğullarındandır⁶⁶⁶.

4. Müjde: “Saray (Sâre), ona (Hacer’e) cefa etti ve Hacer, onun yanından kaçtı. Rabb’in meleği ona dedi: ‘Hanımına dön ve onun eli altında boyun eğ.’ Ve Rabb’in meleği ona dedi: ‘Senin zürriyetini çoğalttıkça çoğaltacağım ve çokluğundan sayılmayacaktır. İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın ve onun adını İsmail (Allah işitir) koyacaksın; çünkü Rabb, sana olan cefayı işitti. Ve o, insanlar arasında bereketli olacaktır. Bütün kardeşlerinin doğusunda iskan edecektir.’”⁶⁶⁷

Bu âyetlerde, açıkça Hacer vâlidemizin, Hz. İsmail’le soyunun çoğalacağı ifade edilmektedir⁶⁶⁸. Yine Tekvin’de Hz. İbrahim’in Hacer’i ve Hz. İsmail’i Paran çölüne yerleştirmesi; Hacer’in orada su ararken sabrının tükenmesi anlatılmakta ve devamla “Kak,

⁶⁶¹ Davud, age, s.67.

⁶⁶² Davud, age, s.69.

⁶⁶³ Davud, age, s.71.

⁶⁶⁴ el-Hindî, age, s.657; Ulutürk, age, s.93.

⁶⁶⁵ Ulutürk, age, s.93.

⁶⁶⁶ Ulutürk, age, s.93.

⁶⁶⁷ Tekvin 16:6-12.

⁶⁶⁸ Ulutürk, age, s.92.

çocuğu kaldır, onun elinden tut; çünkü onu büyük millet yapacağım.”⁶⁶⁹ denilmektedir. Başka bir yerde de şöyle denilmektedir: “(Ey İbrahim) İsmail için yaptığın duâları kabul ettim; onu bereketlendirip büyüteceğim ve onu ziyadesiyle çoğaltacağım. Oniki beyin babası olacak ve onu büyük millet yapacağım.”⁶⁷⁰ Araplar, Hz. Peygamber’le birlikte büyük millet olmuşlardır⁶⁷¹. Hiçbir peygamberin ümmeti bu kadar çok olmamıştır. Burada, Hz. Peygamber’in şu hadisi akla gelmektedir: “Ben, atam İbrahim’in duâsıyım.”⁶⁷² Hz. İbrahim “Onlara, kendi işlerinden, senin âyetlerini okuyan, onlara kitap ve hikmeti öğreten, onları temizleyen bir peygamber gönder.” (Bakara 2/129) diye Allah’a duâ etmişti. Hz. Muhammed, bu duânın gerçekleştiği peygamberdir⁶⁷³.

5. Müjde: “İlah olmayan bâtil mabutlarla beni kışkandırdılar; ben de kavim olmayanlarla onları kışkandıracağım. Akılsız, cahil bir milletle onları öfkeliendireceğim.”⁶⁷⁴

Âyette anlatılan bu cahil kavim, Araplardır; çünkü onlar cahil ve bedevî idiler⁶⁷⁵. Onların ne şeriat bilgileri, ne dînî bilgileri, ne de dünyevî bilgileri vardı. Ayrıca, Hz. Hacer’den, yani bir cariyeden olma Hz. İsmail’den türedikleri için, yahudiler tarafından küçümsenirlerdi. Kur’ân, Arapların cehaletini şöyle ifade ediyor: “Onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.” (Cuma 62/2) Yüce Allah, bu cahil kavim arasından bir peygamber çıkararak onları yüceltmış, onları dalâletten, sapıklıktan kurtarmıştır.

“Yapıcıların reddettiği taş, köşenin baş taşı oldu; bu, Rabb’den oldu ve o, sizin nazarınızda şaşılacak bir iştir. Rabb’in yarattığı gün budur; o günde seviniriz.”⁶⁷⁶ Bu âyetin

⁶⁶⁹ Bkz: Tekvin 21:14-21.

⁶⁷⁰ Tekvin 17:20.

⁶⁷¹ El-Hindî, age, s.656; Ulutürk, age, s.92.

⁶⁷² Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 127-128; V, 262.

⁶⁷³ Ulutürk, age, s.92.

⁶⁷⁴ Tesniye 32:21.

⁶⁷⁵ el-Hindî, age, s.655; Ulutürk, age, s.90-91.

⁶⁷⁶ Mezmurlar 118:22-24.

de teyid ettiğine göre, tarih boyunca nam salmış milletler tarafından millet sayılmayan Araplardan olan; bir öksüz ve fakir olmasından dolayı bizzat Arapların peygamberliğe lââyık görmediği bu peygamber, âyette zikredilen köşe taşı olmuş, peygamberler sarayının baş tâcı olmuştur⁶⁷⁷. O, şöyle buyurmuştur: “Benimle diğer peygamberler, bir köşke benzeriz: Yapısı çok güzeldir; yalnız bir köşesinde bir taşın yeri boştur. Görenler, bu köşkü gezerler ve o taşın olmaması dışında, binanın güzelliğine hayran kalırlar. İşte o taş benim; o bina, benimle tamamlandı. (Peygamberlik de benimle son buldu.)”⁶⁷⁸

6. Müjde: “İşte kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden razı olduğu seçme kulum: Rûhumu onun üzerine koydum, milletler için hakkı meydana çıkaracaktır. O bağırmayacak ve sesini yükseltmeyecek ve sesini sokakta işittirmeyecek. Ezilmiş kamışı kırmayacak ve tüten fitili söndürmeyecek, hakkı hakikate erdirecek. Ve dünyada hakkı pekiştirinceye kadar zayıflamayacak ve cesareti kırılmayacak; adalar, onun şeriatini bekleyeceklerdir.”⁶⁷⁹

Bu âyetlerde bahsedilen, Hz. Peygamber’dir. Abdullah b. Amr’a Rasûlullah’ın Tevrat’taki vasıfları sorulduğunda o, bu vasıfları saymıştır; bu vasıflardan biri de şudur: “Bu peygamber, kötü huylu, katı kalpli ve çarşılarında bağırıp çağıran biri değildir.”⁶⁸⁰

Herakliyas, Ebû Sufyan’a Hz. Peygamber hakkında birçok soru sormuştur; bu sorulardan biri de şudur: “Onlar artıyorlar mı, azalıyorlar mı?” Ebû Sufyan, “Artıyorlar.” diye cevap verince Herakliyas, “İman böyledir; tamamlanıncaya kadar artar.”⁶⁸¹ demiştir. Bu iki vakıa, İşaya’dan naklettiğimiz bölümde bahsedilen kişinin, Hz. Peygamber olduğunu göstermektedir.

⁶⁷⁷ Ulutürk, age, s.96.

⁶⁷⁸ Buhârî, Menâkıb, 18.

⁶⁷⁹ İşaya 42:1-4.

⁶⁸⁰ Buhârî, Buyû’, 49; Buhârî, Tefsîr, Fetih Sûresi, 3.

⁶⁸¹ Buhârî, Cihâd ve Siyer, 101.

7. Müjde: Kitâb-ı Mukaddes'in Daniel bölümünün yedinci bâbında Daniel, bir rüyasını anlatmaktadır: “Gece ru’yetlerinde gördüm: Ve işte İnsanoğlu’na benzer biri, göklerin bulutları ile geldi; ve günleri eski olana kadar geldi ve onun önüne kendisini yaklaştırdılar. Ve bütün milletler, kavimler ve diller, ona kulluk etsinler diye, kendisine saltanat, izzet ve krallık verildi. Onun saltanatı, geçmeyecek, ebedî bir saltanattır; krallığı, yıkılmayacak bir krallıktır.”⁶⁸²

Burada geçen İnsanoğlu (Barnaşa) ifadesi, Hz. Muhammed’e işaret etmektedir⁶⁸³. ‘Göklerin bulutları ile geldi’ ibaresi de Hz. Peygamber’in mîrâcına işarettir⁶⁸⁴. ‘Yeryüzünün bütün milletleri onun emrine girecektir ve onun saltanatı ebedîdir’ ibaresi de, Hz. Peygamber’in risaletinin bugün vardığı noktayı göstermektedir⁶⁸⁵; zira dünyanın her köşesinde onun getirdiği dine mensup insanlar mevcuttur.

8. Müjde: Yahudi geleneğinde bir taş kültü vardır⁶⁸⁶; bu, İslam’daki Hacerü’l-Esved’e benzer bir anlayıştır. Bu taşların konulduğu yerlere ‘misfa’ denirdi⁶⁸⁷. Bu misfalar, yüksek yerlere yapılır, şehre yaklaşan kişilerin kim oldukları, buralardaki kişilerce tespit edilirdi. Bu yerler, bir nevi tekke veya ribat işlevi görüyorlardı⁶⁸⁸. Bu yerlerde oturan dervişlere ‘gören, gözetleyen’ anlamında ‘roi’ adı verilirdi. Buraların asıl işlevi, ‘artılıp seçilmiş biri’, yani ‘Mustafa’ adında, gelecek bir peygamberi gözlemek ve aramaktı⁶⁸⁹.

9. Müjde: 45. Mezmur’da, bir peygamberin özellikleri sayılır:

a) Üstün bir güzelliğe ve parlak bir yüze sahip olması,

⁶⁸² Daniel 7:13-14.

⁶⁸³ Davud, age, s.94-95; Ulutürk, age, s.97-98.

⁶⁸⁴ Davud, age, s.98.

⁶⁸⁵ Davud, age, s.89.

⁶⁸⁶ Davud, age, s.44.

⁶⁸⁷ Davud, age, s.48.

⁶⁸⁸ Davud, age, s.53.

⁶⁸⁹ Davud, age, s.59.

- b) Dudaklarından letafet (hikmetli sözler) saçılıyor olması,
- c) Zamanın sonuna kadar mübarek olacağı,
- d) Kılıç, celâl ve haşmet kuşanmış olması,
- e) Kudretli ve güçlü olması,
- f) Hakikat, hilim ve adalet sahibi olması,
- g) Oklarının sivri olması ve onları kullanmaya her an hazır olması,
- h) Kavimlerin onun emri altına girmesi,
- ı) İyiliği sevip günaha kızması,
- j) Kralların kızlarının ona hizmet etmesi,
- k) Ona, komşu ülkelerin padişahlarından hediyeler gelmesi,
- l) Ümmetinin zenginlerinin, onun emrine itaat edip mallarını cömertçe harcamaları,
- m) İsmi nesilden nesile anılması ve kavimlerin daima ona teşekkürde bulunması⁶⁹⁰.

Protestanlar, bu peygamberin Hz. İsa olduğunu; yahudiler ise bu peygamberin henüz gelmediğini söylerler; fakat bu sıfatların hepsi, Hz. Muhammed (sav)’de mevcuttur. Özellikleri sayılan bu peygamber, Hz. Peygamber’dir⁶⁹¹. Hz. Peygamber, çok güzel bir insandı; gösterdiği hikmet ve bilgi incelikleri sonsuz idi; din düşmanlarına karşı savaşıyordu; Arapların en kuvvetli pehlivanlarını yenmesi de gücünün büyüklüğüne delildir; doğruluk ve güvenilirlik vasıflarını, düşmanları bile kabul ederlerdi; atış aletleri kullanması, şeriatinin gereğidir; Araplar ve diğer milletler onun dinine uymuşlardır; Hayber kumandanı Ahtab’ın

⁶⁹⁰ Mezmurlar, 45:1-17.

⁶⁹¹ el-Hindî, age, s.658; Elmalılı, age, I, 505; Ulutürk, age, s.94.

kızı olan Safiyye, onun cariyesi olmuştur. Hz. Peygamber, bütün güzel huylarla muttasıf, bütün çirkinliklerden uzak idi. Necâşî ve Mukavkıs, ona çeşitli hediyeler göndermişlerdir. Ümmetinden zengin olanlar, meselâ Hz. Osman, onun emrinde mallarını cömertçe infak etmişlerdir⁶⁹². Allah, bütün mü'minlere, peygamberlerine salât ve selâm getirmelerini ve ona saygı göstermelerini emretmektedir⁶⁹³. Böylece peygamberin ismi, nesilden nesile saygı ve şükranla anılmaktadır. Ayrıca günde beş defa okunan ezanla, Hz. Muhammed'in peygamberliği ilan edilmekte, mübarek ismi anılmaktadır⁶⁹⁴.

10. Müjde: "Bütün milletlerin 'Himda'sı gelecektir."⁶⁹⁵ Bu âyetteki 'Himda' kelimesi, şu anki Kitab-ı Mukaddes tercümelerinde yazıldığı gibi 'değerli şeyler' anlamına gelmez; bu kelime, 'Ahmed' kelimesinin karşılığıdır. Haggay 2:9'da da 'Şalom' kelimesi geçer; bu da 'selam, selamet ve İslam' anlamlarına gelir. Bu âyetlerde, Hz. Peygamber'in ve getirdiği İslam dininin bir müjdesi vardır⁶⁹⁶.

Hz. Peygamber'le ilgili bu müjdelerden başka, Tevrat'ta, onun ümmeti ile ilgili de bir müjde mevcuttur. Kur'an'da Fetih Sûresi'nde şöyle denilmektedir: "(Muhammed'in) yanında bulunanlar, kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, rukû'a varırken, secde ederken görürsün. Onlar, Allah'ın rızasını ve lûtfunu isterler. Onların nişanları, yüzlerindeki secde izleridir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır."(Fetih 48/29) Tevrat'ta bu şekilde geçtiği bildirilen Hz. Peygamber'in ümmetine dair müjde, şu ifade olabilir: "Rabb Sînâ'dan geldi; onlara Saîr'den doğdu; Paran (Mekke) Dağı'ndan parladı ve

⁶⁹² Bkz: el-Cisr, age, s.67-71.

⁶⁹³ Bkz: Ahzâb 33/56.

⁶⁹⁴ el-Cisr, age, s.73.

⁶⁹⁵ Haggay 2:7.

⁶⁹⁶ Davud, age, s.22-24; Ulutürk, age, s.98.

mukaddeslerin onbinleri içinden geldi.”⁶⁹⁷ Bu ifadede Hz. Peygamber’in sahabeti hakkında ‘mukaddes (mübarek) kişiler’ tabiri kullanılmıştır⁶⁹⁸.

D. AHD-İ CEDİT’TEKİ MÜJDELER

1. Müjde: “Ben Baba’dan isteyeceğim ve O size, sizinle daimî kalacak olan başka bir Periqlytos gönderecektir.”⁶⁹⁹ “Benim gitmem sizin için hayırlıdır; çünkü ben gitmezsem, Periqlytos size gelmez. Fakat gidersem, onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman, günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir...Size söyleyecek çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o Periqlytos gelince, size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir.”⁷⁰⁰

Bu ifadelerdeki ‘Periqlytos’ kelimesi, hristiyanlar tarafından tahrif edilerek ‘Paraklet’ şekline dönüştürülmüş ve ‘teselli edici, aracı, hakikat ruhu’ gibi mânâlar verilmiştir⁷⁰¹. Halbuki kelimenin aslı, ‘Periqlytos’tur ve ‘en çok övülen, en çok hamdeden’ mânâlarına gelir ve ‘Ahmed’ kelimesinin tam karşılığıdır⁷⁰². Saff Sûresi’nde Hz. İsa’nın, kendinden sonra gelecek ve adı ‘Ahmed’ olacak bir peygamberi müjdelediği belirtilmektedir⁷⁰³.

İbn İshak, Yuhanna 15:26-27. âyetleri şöyle tercüme etmiştir: “Babanın size göndereceği Münhamanna, Baba’dan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman, benim için şahitlik edecektir. Siz de şahitlik edeceksiniz; çünkü başlangıçtan beri benimle berabersiniz. Bunu

⁶⁹⁷ Tesniye 33:2.

⁶⁹⁸ Mevdûdî, age, V, 428.

⁶⁹⁹ Yuhanna 14:16.

⁷⁰⁰ Yuhanna 16:7-13.

⁷⁰¹ Davud, age, s.270.

⁷⁰² Davud, age, s.270.

⁷⁰³ Bkz: Saff 61/6.

size, yanlışa sapmayasınız diye söylüyorum.” Münhamanna, Süryanice’de Muhammed karşılığındadır. Yunanca’sı Paraklitos’tur⁷⁰⁴. Bu kelime, ‘teselli edici’ olarak çevrilirse hiçbir mânâ ifade etmez⁷⁰⁵.

Grekçe’deki ‘Periqlyte’ kelimesi, Ârâmice ‘Mhamada’ yahut ‘Hamida’ kelimesinin karşılığıdır. Bu kelime, Arapça’da ‘Muhammed’ ve ‘Ahmed’ kelimelerine karşılık gelir⁷⁰⁶.

Periqlytos’un bir özelliği de, kendiliğinden birşey söylememesi, ne vahyedilmişse onu aktarması ve olacak şeyleri söylemesidir. Bu özellikler, Hz. Muhammed’de mevcuttur. O, Kur’an’ın diliyle şöyle der: “Ben, ancak bana vahyolunana uyarım ve ben, ancak bir uyarıcıyım.” (Ahkaf 46/9) “O hevasından konuşmaz; konuştuqları, ancak ona vahyolunanlardır.” (Necm 53/3-4) âyeti de aynı gerçeği ifade eder⁷⁰⁷.

Faraklit, Hz. İsa hakkında şahitlik yapacaktır ve Hz. İsa’dan sonra gelecektir. Günahlarından dolayı bütün insanlığı ilzâm edecektir⁷⁰⁸. Yuhanna İncili’nin haber verdiği bu Paraklit’i, bir insan olarak anlamak gerekir; zira onun, Hz. İsa gibi işitme ve görme yetilerine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bugün elimizde bulunan metindeki ‘Ruhu’l-Kudüs’ ibaresi, sonradan, tamamen kasıtlı olarak yapılmış bir ilavedir⁷⁰⁹.

Hristiyanlarca zındık sayılan, pek çok taraftarı bulunan bir mezhebin lideri, kendisinin, Hz. İsa’nın müjdelediği ‘övmeye en çok lâyık kimse’ olduğunu söyleyerek, kendisinin ‘Periqlytos’ olduğunu iddia etmiştir. Bu sahte Periqlytos hareketinden, ilk devir

⁷⁰⁴ İbn Hişam, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, I, 187-188.

⁷⁰⁵ Davud, age, s.287.

⁷⁰⁶ Davud, age, s.288.

⁷⁰⁷ Davud, age, s.288-289.

⁷⁰⁸ el-Cisr, age, s.57.

⁷⁰⁹ Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur’an*, s.176.

hristiyanlarının, geleceği va'dedilen bu 'hakikat ruhu'nu, belli bir şahıs ve Allah'ın son peygamberi olarak anladıkları sonucuna varmaktayız⁷¹⁰.

Peygamberimizden önce ne Periqlytos isminde bir Yunanlıya, ne de Ahmed isminde bir Arap'a rastlanılmıştır; bu, eşsiz bir mûcizedir⁷¹¹. Bütün bunlardan, Hz. İsa'nın geleceğini haber verdiği Periqlytos'un, son peygamber Hz. Muhammed (sav) olduğu sonucuna varmaktayız.

2. Müjde: "Tövbe edin; çünkü göklerin melekûtu yakındır."⁷¹² "Şöyle duâ edin: Ey göklerde olan Rabbimiz! İsmi mukaddes olsun, melekûtun gelsin. Gökte olduğu gibi, yerde de senin iraden olsun."⁷¹³ "İsa havarilerini toplayıp onları, Allah'ın melekûtunu ilan etmek için gönderdi."⁷¹⁴

İncillerde sıkça geçen, Hz. İsa'nın müjdelediği 'Melekûtullah' veya 'Melekûtü's-semâvât', Allah'ın hâkimiyeti veya göklerin hâkimiyeti anlamlarına gelir⁷¹⁵. Göklerin melekûtundan murad, Hz. İsa'nın getirdikleriyle zuhûr eden kurtuluş yolu olamaz; öyle olsaydı İsa, 'Göklerin melekûtü yaklaştı.' demez, 'geldi' derdi. Göklerin melekûtü, Hz. İsa'dan sonra gelen Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatle gerçekleşmiştir. Hz. İsa, işte bu yüksek şeriatî müjdeliyordu⁷¹⁶. Bu müjde, doğru yolun yolcusu, tevhidi öğreten ve hiçbir şeyden yılmayan, yüce ve eşsiz bir peygamber olan son peygamber Hz. Muhammed'in müjdesidir⁷¹⁷.

⁷¹⁰ Davud, age, s.291; ayrıca bkz: el-Hindî, age, s.677; el-Cisr, age, s.60.

⁷¹¹ Davud, age, s.289.

⁷¹² Matta 4:17.

⁷¹³ Matta 6:9-10.

⁷¹⁴ Luka 9:2.

⁷¹⁵ Ulutürk, age, s.106.

⁷¹⁶ Ulutürk, age, s.108.

⁷¹⁷ el-Hindî, age, s.669-670.

“Allah’ın mülk ve saltanatı, sizden alınacak ve meyvelerini yetiştirecek bir millete verilecektir.”⁷¹⁸ Bu âyette, Hz. Peygamber ve ümmeti müjdelenmektedir⁷¹⁹. Hz. İsa bu sözüyle, Allah’ın iradesinin yeryüzüne hakim kılınmasını sağlayacak olan Melekûtullah’ın kendi ümmetinden, yani İsrailoğullarından alınıp, başka bir ümmete verileceğini ifade etmiş olmaktadır. Bu ümmet Hz. Muhammed’in ümmeti, bu hakimiyeti sağlayan da İslâm dinidir⁷²⁰.

İncil’de göklerin melekûtu, bir bağ sahibinin durumuna benzetilmektedir: Bağ sahibi, bağını bazı kişilere kiralar. Sonra kirayı almak için adamlarını gönderir. Kiracılar, bağ sahibinin adamlarından bazılarını yuhalarlar; bazılarını döverler; bazılarını taşlarlar; bazılarını da öldürürler. Sonunda bağ sahibi, saygı gösterirler diye oğlunu gönderir; bağcılar: ‘Aman bu mirasçıdır; onu öldürüp mirasa konalım.’ diyerek onu öldürürler. Burada Hz. İsa, dinleyenlere soruyor: ‘Bu durumda bağın sahibi ne yapmalı?’ Dinleyenler, bağ sahibinin bu adamları yok edeceğini, yerlerine başka kiracılar alacağını söylerler. Hz. İsa da cevaben: ‘Siz kitapta Yapıcıların reddettiği taş, işte köşenin baş taşı oldu.’⁷²¹ sözünü okumadınız mı? Bu nedenle, Allah’ın melekûtu sizden alınacak ve onun meyvelerini yetiştirecek bir millete verilecektir.’ demiştir⁷²². Ferisîler ve başkâhinler, bu meselde kastedilen azgın kiracıların kendileri olduklarını anladılar; ama halktan korktukları için birşey yapamadılar. Bu meselde bağ sahibi, Allah’ı; azgın kiracılar, yahudileri; yeni kiracılar da Hz. Muhammed’in ümmeti olan Arapları ve diğer müslümanları temsil etmektedir⁷²³.

⁷¹⁸ Matta 21:43.

⁷¹⁹ el-Cisr, age, s.88.

⁷²⁰ Ulutürk, age, s.108.

⁷²¹ Matta 21:42.

⁷²² Bkz: Matta 21:33-43.

⁷²³ Ulutürk, age, s.113.

İncil’de bir mesel daha anlatılmaktadır: Bir bağ sahibi, bağında çalışmalarını için, birkaç işçiyle bir dinar yevmiyeye anlaşır ve onları bağa gönderir. Bir müddet sonra yine çarşı meydanına uğrar ve orada bekleyenleri de çalışmalarını için bağına yollar. Akşam üzeri, çarşıda boş duran birilerini görür. Onlara niçin çalışmadıklarını sorar. Onlar da, ‘Bizi kimse tutmadı.’ derler. Bağ sahibi, onları da bağına gönderir. Gün sonunda kâhyasına, son gelenlere birer dinar vermesini söyler. Sıra, sabah erkenden işe başlayanlara gelince, onlara da birer dinar vermesini söyler. Bu kişiler bağ sahibine, ‘Bir-iki saat çalışanlarla bizi niye eşit tuttun?’ diye sorarlar. O da onlara, kendileriyle bir dinara anlaştığını ve birer dinarlarını da verdiğini; diğerlerine fazladan verdiklerine ise kimsenin karışamayacağını söyler. Böylece sonuncular, birinciler; birinciler de sonuncular olur⁷²⁴. Bu meselde bağ sahibi Allah’ı; bağda çalışan işçiler, peygamberlerin ümmetlerini temsil eder. Akşam üzeri çalışmaya başlayanlar, en son ümmet olan Hz. Muhammed’in ümmetidir. Diğerlerinden daha az çalışmalarına rağmen, hem onlarla eşit yevmiye aldılar, hem de diğer çalışanlardan önce yevmiyelerini aldılar. Bu işçilerin ‘Bizi kimse tutmadı.’ demeleri, onlara asırlar boyu peygamber gönderilmediğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber, “Ben ikindi ile gün-batımı arasında gönderildim.”⁷²⁵ buyurmuştur. Yine o, “Biz öne geçen sonuncularız.”⁷²⁶ buyurmuştur⁷²⁷.

Hiz. İsa der ki: “Göklerin melekûtu, bir adamın tarlasına ektiği bir hardal tanesine benzer; o tane ki, bütün tohumların en küçüğüdür; fakat büyüyünce, sebzelerden daha büyüktür ve ağaç olur; ta ki göğün kuşları onun dallarına konarlar.”⁷²⁸ Fetih Sûresi’nde, Hiz. Peygamber’in beraberindekilerle ilgili bir meselin İncil’de geçtiği söylenmektedir: “Onların İncil’deki meselleri şöyledir: Onlar, filizini yarıp çıkarmış, gittikçe kuvvetlenerek

⁷²⁴ Bkz: Matta 20:1-16.

⁷²⁵ Buhârî, Fezâilü’l-Kur’an, 17.

⁷²⁶ Buhârî, Enbiyâ, 55.

⁷²⁷ Ulutürk, age, s.114.

⁷²⁸ Matta 13:31-32; Markos 4:26-32.

kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, çiftçilerin hoşuna gider. Allah, böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle, kâfirleri öfkelerendirir.” (Fetih 48/29)⁷²⁹

Bütün bunlardan anlaşılan şudur: Göklerin melekûtundan maksat, İslâm dinidir, onun uygulamaya geçirilmesidir⁷³⁰.

3. Müjde: Yahudiler Hz. Yahya’ya ‘Sen İlya mısın, Mesih misin, yoksa o peygamber misin?’ diye sormak için birkaç kişi gönderdiler. O, bunların hiçbirini olmadığını, İşaya peygamberin dediği gibi “Rabbin yolunu düzeltin.”⁷³¹ diye çölde bağırmanın sesi olduğunu söylemiştir. Onlar ‘Öyleyse ne diye vaftiz ediyorsun? diye sorunca, o dedi ki: ‘Ben su ile vaftiz ediyorum ve ben, benden sonra gelenin çarığının bağını bile çözmeye lâıyk değilim. O, kutsal ruh ve ateşle vaftiz edecektir.’⁷³² Burada müjdelenen, Hz. İsa değildir; çünkü Hz. İsa, Hz. Yahya ile akrandır ve çağdaştır. Hz. Yahya, ‘benden sonra’ ifadesiyle, bu peygamberin daha sonra geleceğini bildirmiş oluyor⁷³³. Bu peygamber, Hz. Muhammed’dir; Yahya ve İsa suyla vaftiz ederken o, ruhları tertemiz eden Allah’ın boyası, yani dini ile vaftiz ediyor, insanları doğru yola iletiyordu⁷³⁴.

4. Müjde: “Fânî olan yiyecek için değil, ebedî hayata bâkî olan yiyecek için çalışın; onu size İnsanoğlu verecektir; çünkü Baba Allah, ona mührünü basmıştır.” Ve İsa’ya dediler: “Allah’ın işlerini işlemek için biz ne yapalım?” İsa cevap verdi: “Allah’ın işi şudur: O’nun gönderdiği adama îmân edesiniz.”⁷³⁵ “Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım; çünkü bu dünyanın reisi geliyor ve bende onun hiçbir şeyi yoktur.”⁷³⁶

⁷²⁹ Bkz: Mevdûdî, age, V, 428-429; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 576.

⁷³⁰ Ulutürk, age, s.111; Davud, *İncil ve Salîb*, s.96-97.

⁷³¹ İşaya 40:3.

⁷³² Bkz: Yuhanna 1:19-27; Matta 3:11.

⁷³³ Davud, *Tevrat ve İncil’e Göre Hz. Muhammed*, s.208.

⁷³⁴ Davud, age, s.234; Ulutürk, age, s.104.

⁷³⁵ Yuhanna 6:27-29.

⁷³⁶ Yuhanna 14:30.

İncil’de, Hz. İsa’nın ağzından tam 83 yerde geçen ‘İnsanoğlu’ ifadesinin tenkidli bir araştırması, Hz. İsa’nın bu ifadeyi kendisi için kullanmadığını, üçüncü bir şahıs için kullandığını göstermektedir⁷³⁷. Hz. İsa, onun hakkında ‘gelecek, olacak, gelmesi yakındır, kapıdadır’ gibi istikbal ifade eden sözler söylemiştir. Hz. İsa’nın, özelliklerini sayarak geleceğini söylediği, müjdelediği bu ‘İnsanoğlu’, Hz. Muhammed (sav)’dir⁷³⁸. Bu ibâreler, Kur’ân’daki “De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim, insanım.” (Kehf 18/110) şeklinde Peygamberimizin ağzından hikâye edilen onun bir insanoğlu olduğu gerçeği ile örtüşmektedir.

5. Müjde: “Ve birden bire melek ile beraber gök ordusundan bir topluluk, Allah’a hamd ederek şöyle dediler: En yücelerdeki Allah’a izzet, ve yeryüzünde razı olduğu kimselerdir selâmet.”⁷³⁹

Bu âyette ‘selâmet’ diye çevrilen kelime, ‘şalom’ kelimesinin karşılığıdır. Bu kelime, ‘İslâm’ anlamına gelmektedir⁷⁴⁰. Türkçe’ye ‘izzet’ olarak tercüme edilmiş olan ‘Eudokia’ kelimesi, İbranice ‘Hımda, Hemed, Mahmud ve Mahmed’ anlamlarına gelir ki, bunlar Hz. Muhammed’in ismine karşılık gelirler⁷⁴¹.

6. Müjde: “Âdem’den sonra yedinci olan Hanok (İdris) da şunları önceden haber verdi: ‘Bilin ki Rabb, onbinlerce mukaddes ile gelip, herşey hakkında nihâî hükmünü verecektir. Allah’a karşı gelerek işledikleri günahların, O’na karşı sert sözler söyleyerek günah işlemiş olanların hesabı görülecektir.’”⁷⁴²

⁷³⁷ Davud, age, s.314.

⁷³⁸ Ulutürk, age, s.106.

⁷³⁹ Luka 2:13-14.

⁷⁴⁰ Davud, age, s.185.

⁷⁴¹ Davud, age, s.193-194; Ulutürk, age, s.115.

⁷⁴² Yahuda’nın Mektubu 14-15.

Hristiyan müfessirler, bu sözlerden ‘gelecek bir kimse’nin varlığına dair bir ön-haber (beşâret) mânâsı çıkarırlar⁷⁴³. Bu mukaddes onbinler, Hz. Peygamber’in ashâbıdır. Allah’ın herşey hakkındaki nihâî hükmü de İslâm şeriatidir⁷⁴⁴.

7. Müjde: İncil, bir kitap mânâsı taşımaz; o, bir manevî fikir ve muvakkat bir yol olarak bilinir⁷⁴⁵. O, sadece Tevrat kitaplarının harfiyyen muhafaza ve tasdikine dair bir taahhüt ve teminat; gerçek saâdetin kelâmı olan Kur’ân’ı müjdeleyen bir vaaz ve şifâhî bir beyannâmedir⁷⁴⁶. O, gelecek olan Melekûtullah’ın, bir ümîdin ve va’dolunan büyük bir saâdetin müjdesidir. ‘Evangeliyon’, yani ‘İncil’ kelimesi, ‘gerçek saâdetin müjdecisi’ anlamına gelir⁷⁴⁷. Madem ki Hz. İsa Allah’ın melekûtunun müjdecisidir, İncil de Kur’ân’ın müjdecisidir⁷⁴⁸.

E. BARNABAS İNCİLİ’NDE BULUNAN MÜJDELER

M.S. 366’da papa olan Papa Damasus (304-384)’un, Barnabas İncili’nin okunmamasına dair bir karar çıkarttığı kaydedilmektedir. Bu karar, M.S. 395’te ölen Kaesaria Piskoposu Gelasus tarafından da desteklenmişti. Bu İncil, apokrif kitaplar arasına dahil edildi. ‘Apokrifâ’, basitçe ‘halktan gizlenmiş’ anlamına gelir. Bu İncil, M.S. 382’de Batı kiliselerince, M.S. 465’te de Papa İnnocent’in kararı ile yasaklanmıştı. M.S. 496’da Galasian Kararı ile Barnabas İncili, yasaklanmış kitaplar arasına dahil edildi⁷⁴⁹.

Barnabas İncili’nin İngilizce çevirisinin dayandığı İtalyanca elyazması, Papa Sextus (1589-1590)’un mülkiyetinde idi. Sextus, Barnabas İncili’nden geniş olarak

⁷⁴³ Hamidullah, *Rasûlullah Muhammed*, s.51.

⁷⁴⁴ el-Hindî, age, s.669; Ulutürk, age, s.118.

⁷⁴⁵ Davud, İncil ve Salîb, s.41.

⁷⁴⁶ Davud, age, s.185.

⁷⁴⁷ Davud, age, s.41.

⁷⁴⁸ Davud, *Tevrat ve İncil’e Göre Hz. Muhammed*, s.197.

⁷⁴⁹ Atâurrahîm, Muhammed, *Bir İslâm Peygamberi: Hz. İsa*, s.46-47.

yararlanmış olan İreneus'un yazılarını okuduktan sonra Barnabas İncili ile yakından ilgilenen, onu merak eden Fra Marino denilen bir keşişle dost olmuştu. Bir gün Fra Marino, Papa'yı ziyarete gitti. Birlikte öğle ve akşam yemeğini yedikten sonra, Papa uykuya daldı. Keşiş Marino, Papa'nın özel kütüphanesindeki kitapları gözden geçirmeye başladı ve Barnabas İncili'nin İtalyanca elyazmalarını ele geçirdi. İncil'i, pelerinin altına gizleyerek oradan ayrıldı ve Vatikan'a gitti. Bu yazma, daha sonra, Amsterdam'da 'yaşamı boyunca bu sayfaların değerini sık sık işitmiş olan önemli bir şahsiyete ve yetkiye sahip bir kişi'ye varıncaya kadar, elden ele dolaştı. Bu kişi ölünce bu İncil, Prusya Kralı temsilcisi olan J. E. Kramer'in mülkiyetine girdi. Kramer, yazmayı 1713'te, kitap uzmanı meşhur Savaylı Prens Eugen'e sundu. 1738'de, hâlen içinde bulunduğu Viyana Hofbibliothek'te ele geçirildi⁷⁵⁰.

Barnabas İncili'nin elyazması, Canon ve Mrs. Ragg tarafından İngilizce'ye çevrildi ve 1907'de basıldı. İngilizce çevirinin aşağı yukarı bütün nüshaları, aniden ve gizemli bir şekilde piyasadan kaldırıldı. Bu çeviriden, sadece iki nüshanın varlığı biliniyor; bunlardan biri British Museum'da, diğeri de Washington Kongre Kütüphanesi'ndedir. Kongre Kütüphanesi'nden, kitabın bir mikro-filmi alındı ve İngilizce çevirinin yeni bir baskısı, Pakistan'da yapıldı⁷⁵¹.

Hristiyan literatüründe Barnabas İncili'nin adı nerede geçmişse, oraya bir muhalefet şerhi konmuş, bu İncil'in, sahte ve uydurma olduğu, dolayısıyla reddedilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Hattâ bu İncil'in, bir müslümanın hayal gücünün bir eseri olduğu iddia edilmiştir. Bu, büyük bir yalandır; çünkü böyle bir kitap, bir müslüman tarafından yazılmış olsaydı, bu, müslümanlar tarafından bilinir ve islâmî eserlerde ondan sık sık bahsedilirdi. Taberî, Mes'ûdî, Ya'kûbî, Bîrûnî, İbn Hazm, İbn Teymiyye gibi hristiyan kaynaklarına vâkıf olan yazarlar, Hristiyanlık ve onun kutsal kitaplarından bahsederken, Barnabas İncili'ne en ufak bir işaretle bile bulunmamışlardır. George Sale'in,

⁷⁵⁰ Atâurrahîm, age, s.48.

⁷⁵¹ Atâurrahîm, age, s.49.

Kur'an'ın İngilizce çevirisinde bundan bahsetmesinden önce müslümanlar, Barnabas İncili'nin adını bile duymamışlardı. İbnü'n-Nedîm ve Hacı Halife tarafından hazırlanan, geniş birer bibliyografya eseri olan 'el-Fihrist' ve 'Keşfü'z-Zünûn' adlı kitaplarda da bu İncil'in adı geçmemektedir⁷⁵².

Barnabas İncili'nin müslümanlar tarafından yazılmadığının bir delili de şudur: Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinden 75 yıl önce (M.S. 496), Papa I.Gelasius döneminde 'yanlış ve dînî düşüncelere aykırı kitaplar' adı altında hazırlanan listede, Barnabas İncili'nin adı geçmektedir; o çağda, bu sözde İncil'i yazacak bir müslümanın var olamayacağı açıktır; çünkü o zaman daha Hz. Peygamber bile doğmamıştı⁷⁵³.

Hz. Muhammed'in geleceğine dair müjdeler, Barnabas İncili'nde daha açık ve nettir. Orada, Hz. Muhammed (sav), adıyla zikredilir; hatta Kelime-i Tevhid bile onda mevcuttur. Herşeyin, bütün dünyanın onun için yaratıldığı ifade edilir⁷⁵⁴.

1. Müjde: "Ayağı üzerine kalkan Âdem, havada güneş gibi parlayan bir yazı gördü: 'Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın rasûlüdür.' Bunun üzerine Âdem, ağzını açarak dedi: 'Şükür sana ey Allah'ım Rabb! Bana hayat nimeti verdin; fakat bana söylemeni istiyorum: Bu, 'Muhammed Allah'ın elçisidir.' sözünün anlamı nedir? Benden önce yaratılmış başka insanlar mı vardı?' Bundan sonra Allah dedi: 'Tabi ey kulum Âdem, sana diyorum ki, ilk yarattığım insan sensin; senin görmüş olduğun, yıllar sonra dünyaya gelecek, benim rasûlüm olacak ve herşeyi kendisi için yarattığım oğlundur. O geldiği zaman, dünyaya ışık verecektir. Ben hiçbir şey yaratmadan altmışbin yıl önce, ruhu semâvî bir nûr içine konmuştur.'"⁷⁵⁵ "Hz. Âdem, cennetten çıkarılınca da kapının üzerinde

⁷⁵² Mevdûdî, age, VI, 276-277.

⁷⁵³ Mevdûdî, age, VI, 277.

⁷⁵⁴ Ulutürk, age, s.118.

⁷⁵⁵ Barnabas İncili, s.110-111.

yazılı olan kelime-i tevhidi gördü ve ağlayarak şöyle dedi: ‘Allah’ı razı edici olsun ki ey oğlum, çabucak gelesin ve bizi perişanlıktan kurtarasın.’”⁷⁵⁶

2. Müjde: “İsa dedi ki: ‘Allah’ın 124.000’e varan peygamberi kapalı konuşmuştur; fakat benden sonra, bütün peygamberlerin ve kutsal kişilerin ulusu gelecek ve peygamberlerin söylediği bütün şeylerin karanlığı üzerine ışık dökecektir; çünkü o, Allah’ın Elçisi’dir.’”⁷⁵⁷

3. Müjde: “Kâhinler, İsa’yı konuşurken yakalamak için aralarında istişâre ettiler ve bunu gerçekleştirmek için de, Levililerle yazıcıların bazılarını, ona, ‘Sen kimsin?’ diye sormak üzere gönderdiler. Hz. İsa itirafta bulunup gerçeği söyledi: ‘Ben Mesîh değilim.’ Onlar dediler: ‘Sen İlya mısın, Yeremya mısın, yoksa eski peygamberlerden biri misin?’ İsa cevap verdi: ‘Hayır.’ Sonra dediler: ‘Sen kimsin? Bizi gönderenlere doğru şahitlikte bulunabilmemiz için söyle.’ İsa dedi: ‘Ben, bütün Yahudiye’de haykıran ve İşaya’da da yazılı olduğu gibi, Rabb’in elçisi için yol açın, diye haykıran sesim.’ Onlar dediler: ‘Eğer sen Mesih veya İlya ya da herhangi bir peygamber değilsen, neden yeni akide vaz’ediyor ve kendini Mesih’ten daha çok saydırıyorsun?’ İsa cevap verdi: ‘Allah’ın benim elimde meydana getirdiği mucizeler, benim, Allah’ın dilediği şeyleri konuştuğumu gösterir. Ben hiçbir zaman, sözünü ettiğiniz kişiden daha çok kendimi saydırmadım; çünkü ben, sizin Mesîh dediğiniz, benden önce yaratılmış ve benden sonra gelecek ve inancı, dini son bulmasın diye gerçeğin sözlerini getirecek olan Allah’ın Elçisi’nin ayakkabılarının bağlarını çözecek değerde değilim.’”⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ Barnabas İ., s.115.

⁷⁵⁷ Barnabas İ., s.118-119.

⁷⁵⁸ Barnabas İ., s.115-116.

Hız. İsa'nın Mesih olmadığını söylemesi, herhalde o zaman Mesih kelimesiyle 'Âhir-zaman peygamberi'nin kastedilmiş olmasındandır; yoksa Hız. İsa'ya, Kur'an'da da Mesih⁷⁵⁹ denmiştir⁷⁶⁰.

4. Müjde: "Bakın size diyorum ki, her peygamber geldiğı zaman, yalnızca bir kavme Allah'ın rahmetinin işaretini götürmüştür ve sözleri de, gönderildiğı insanların ötesine uzanmamıştır. Fakat Allah'ın Elçisi geldiğı zaman, Allah ona, kudret ve rahmetinin sonuymuş gibi verecek. O kadar ki, akidesini alacak olan bütün dünya kavimlerine rahmet ve selâmet götürecektir. Dinsizler üzerine güç ile gidecek ve puta tapıcılığı ezecek; o kadar ki, Şeytan'ı kahredecektir; çünkü Allah, İbrahim'e böyle va'detmiştir: 'Dikkat et, senin soyunla yeryüzünün bütün kabilelerini kutsayacağım ve sen ey İbrahim, nasıl putları parça parça etmişsen, senin soyun da böyle yapacaktır.' Sonra şöyle soruldu: 'Ey muallim, bu va'd kime verilmiştir? Söyle bize; çünkü yahudiler İshak'a verilmiştir, diyorlar; İsmailîler de İsmail'e.' İsa cevap verdi: 'Davud kimin soyundandı?' Onlar dediler ki: 'İshak'ın.' Sonra İsa dedi: 'Öyleyse Allah'ın Elçisi geldiğı zaman hangi soydan olacaktır?' Havariler cevap verdiler: 'Davud'un soyundan.' Bunun üzerine İsa dedi: 'Siz, kendinizi kandırıyorsunuz; çünkü Davud, şöyle söyleyerek ona 'efendi' der: Allah efendime, ben düşmanlarını senin ayak taburen yapıncaya kadar sağ yanımda otur, dedi. Eğer sizin Mesih dediğiniz Allah'ın Elçisi, Davud'un oğlu (veya torunu) ise, Davud ona nasıl 'efendim' der? Bana inanın; size söylüyorum ki va'd, İsmail'e yapılmıştır, İshak'a değil.' Bunun üzerine havariler, Musa'nın kitabında va'din İshak'a yapılmış olduğunu yazılı olduğunu söylediler. Hız. İsa dedi ki: 'Öyledir; ama onu Musa yazmadı, Yuşa da yazmadı; onu, Allah'tan korkmayan hahamlarınız yazdı. Allah İbrahim'e, ilk doğan çocuğun İsmail'i al ve dağa çıkıp onu kurban et, buyurdu. Eğer İshak doğduğu zaman İsmail yedi yaşında idiyse, İshak nasıl ilk doğan olur? Bu nedenle size diyorum ki, Allah'ın Elçisi, Allah'ın yarattığı hemen herşeye mutluluk getirecek olan bir nurdur; çünkü o, anlayış ve müşavere ruhuyla,

⁷⁵⁹ Örnek olarak bkz: Âl-i İmran 3/45.

⁷⁶⁰ Bkz: Barnabas İncili, s.116'da, Ali Ünal'ın dipnotu.

hikmet ve kudret ruhuyla, korku ve sevgi ruhuyla, akıl ve itidal ruhuyla donatılmıştır. Ey onun dünyaya geleceği kutlu zaman! İnanın bana, onun ruhunu görenlere peygamberlik verildiğinden, her peygamber gibi ben de onu gördüm ve ona saygı gösterdim. Onu görünce, ruhum teselli ile doldu ve dedim: Ey Muhammed! Allah seninle olsun ve beni, ayakkabılarının bağlarını çözecek değerde kılsın. Buna ermekle ben de büyük bir peygamber ve Allah'ın kutsal bir kulu olacağım.”⁷⁶¹

“Allah'ın va'di, Kudüs'te Süleyman Mabedi'nde yapılmıştır; başka yerde değil. Ama inan bana, bir gün gelecek ve Allah rahmetini, bir başka şehre gönderecek ve her yerde O'na gerçekten ibadet etmek mümkün olacaktır. Ve Allah, her yerde gerçek ibadeti rahmetiyle kabul edecektir. Ben, kuşkusuz İsrail ailesine bir kurtuluş peygamberi olarak gönderilmiş bulunuyorum; fakat benden sonra Allah'ın bütün dünyaya gönderdiği Mesih gelecek. Allah, dünyayı onun için yaratmıştır. O zaman, bütün dünyada Allah'a ibadet edilecek ve rahmete erilecektir.”⁷⁶²

5. Müjde: “Bir kâhin Hz. İsa'dan, Mesih'in nasıl geleceğini anlatmasını istedi. O da şöyle cevap verdi: ‘Ruhumun huzurunda durduğu Allah sağ ve diridir ki O, babamız İbrahim’e, senin soyundan yeryüzünün bütün kabilelerini kutsayacağım, diye va'detmişse de ben, yeryüzünün bütün kabilelerinin beklediği Mesih değilim. Fakat Allah, beni dünyadan çekip alınca Şeytan, dinsizleri, benim Allah ve Allah'ın oğlu olduğuma inandıracak, bu lânetli fitneyi yeniden çıkaracak. Bu şekilde, sözlerim ve akidem öylesine tahrif edilecek ki, ortada otuz mü'min ya kalacak, ya kalmayacak. Bunun üzerine Allah, dünyaya acıyacak ve herşeyi kendisi için yarattığı Elçi'sini gönderecek. O, güneyden kuvvetle gelecek ve puta tapıcılarla birlikte putları yok edecek. Şeytan'dan, insanlar

⁷⁶¹ Bkz: Barnabas İ., s.118-122.

⁷⁶² Barnabas İ., s.174-175.

üzerindeki egemenliğini alacak. Yanında, kendisine inanacak olanların kurtuluşu için Allah'ın merhametini getirecektir. Onun sözlerine inanacak olanlara ne mutlu!"⁷⁶³

"Sözlerinizden teselli bulmuyorum; çünkü sizin ışık umduğunuz yere, karanlık gelecektir. Fakat tesellim, hakkımdaki her bâtıl düşünceyi yok edecek ve dini bütün dünyaya yayıp, dünyayı kontrolüne alacak olan Elçi'nin gelmesindedir; çünkü Allah, babamız İbrahim'e böyle va'detmiştir. Ve bana teselli veren, onun dininin sona ermeyecek ve Allah tarafından korunacak olmasıdır."⁷⁶⁴ Hz. İsa'nın bu sözlerinin sonu, şu âyetle karşılaştırılabilir: "Muhakkak ki Zikr'i biz indirdik ve onu koruyacak olan da biziz."(Hicr 15/9)

"Bir kâhin Hz. İsa'ya sordu: 'Mesih'e ne ad verilecek ve hangi işaretler onun gelişini ortaya koyacaktır?' Hz. İsa cevap verdi: 'Mesih'in adı hayranlık uyandırır; çünkü Allah, ruhunu yaratıp da göksel bir nur içine koyduğu zaman, ona bu adı kendisi vermiştir. Allah dedi: Bekle Muhammed; çünkü senin uğruna cenneti, dünyayı ve yığınlarca varlığı yaratacağım. İçlerinden, seni bir elçi yapacağım; öyle ki, kim seni kutsarsa kutsanacak; kim seni lânetlerse lânetlenecektir. Seni dünyaya göndereceğim zaman, kurtuluşa elçim olarak göndereceğim ve senin sözün gerçek olacak; o kadar ki, gök ve yer düşecek, fakat senin dinin düşmeyecek. Muhammed onun kutlu adıdır.' O zaman kalabalık seslerini yükselterek dediler ki: 'Ey Allah, bize elçini gönder; ey Muhammed, dünyanın kurtuluşu için çabuk gel!'"⁷⁶⁵

6. Müjde: "Bir yazıcı dedi ki: 'Allah'ın kulları ve peygamberleri olan Musa ve Yuşa'nın eliyle yazılmış eski bir kitap gördüm. Bu kitap, Musa'nın gerçek kitabıdır. İçinde, İsmail'in, Mesih'in babası; İshak'ın da, Mesih'in habercisinin babası olduğu yazılıdır. Ve kitap şöyle der: Musa dedi: 'Kadîr ve Rahîm olan İsmail'in Allah'ı Rabb! Azametinin

⁷⁶³ Barnabas İ., s.194-195.

⁷⁶⁴ Barnabas İ., s.195.

⁷⁶⁵ Barnabas İ., s.196.

nurunu kuluna göster.’ Bunun üzerine Allah ona, Elçi’sini, İsmail’in kucağında gösterdi ve İsmail de İbrahim’in kucağındaydı. İsmail’in yanında İshak duruyordu; kucağında bir çocuk vardı; parmağıyla, Allah’ın Elçisi’ni gösterip diyordu: ‘Bu, Allah’ın bütün herşeyi kendisi için yarattığı kişidir.’ Yazıcı bundan sonra dedi ki: ‘Bu kitabın tamamını okuyamadım; çünkü ben kitaplığımda iken başkâhin, onu bir İsmailînin yazmış olduğunu söyleyerek, beni menetti.’”⁷⁶⁶

“Başkâhin İsa’ya dedi ki: ‘İbrahim’in bu oğlu kimdi?’ İsa cevap verdi: ‘Senin şanının ateşi ey Allah, beni tutuşturuyor ve konuşmadan edemiyorum. Bakın, söylüyorum: İbrahim’in oğlu İsmail’dir. Ondan, kendisiyle yeryüzünün bütün kabilelerinin kutsanacağı, İbrahim’e va’dedilen Mesih gelecektir.’ Bunu duyan başkâhin kızdı ve bağırды: ‘Şu dinsiz herifi gelin taşıyalım; çünkü o bir İsmailîdir. Hz. Musa’ya, Allah’ın kanununa küfretmiştir.’ Bunun üzerine bütün yazıcılar ve Ferisîler, halkın önde gelenleriyle birlikte Hz. İsa’yı taşlamak için taş kaptılar. Hz. İsa gözlerden kaybolup mabetten çıktı.’”⁷⁶⁷

“Hz. İsa şöyle duâ etti: ‘Nimetinden, kavmim İsrail için gerekli olan herşeyi sağlayan Rab Allah! Dünyayı kendisi için yarattığın Elçi’ne kutsamayı va’dettiğin yeryüzünün bütün kabilelerini unutma. Dünyaya merhamet et ve Elçi’ni bir an evvel gönder ki, düşmanın olan Şeytan, saltanatını yitirsin.’”⁷⁶⁸

Barnabas İncili’nde geçen bütün bu ifadeler, bazı kısımları abartılı olsa da, Hz. İsa’nın, kendinden sonra, bütün insanlara rehber olacak bir peygamberi, Hz. Muhammed (sav)’i müjdelediğini göstermektedir⁷⁶⁹.

⁷⁶⁶ Barnabas İ., s.326.

⁷⁶⁷ Barnabas İ., s.346.

⁷⁶⁸ Barnabas İ., s.351.

⁷⁶⁹ Ulutürk, age, s.119-120.

II. Hz. MUHAMMED (SAV)'İN SON PEYGAMBER OLUŞU

Hz. Muhammed (sav)'in son peygamber oluşu ile ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceğine ilişkin Kur'ân âyetinde şöyle buyurulmaktadır: “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir; fakat o, Allah'ın rasûlü ve bütün peygamberlerin sonuncusudur.” (Ahzâb 33/40) ‘Hâtem’, kendisiyle bir şeyin mühürlendiği alet, mühür anlamına gelir. ‘Hâtim’ ise, sona erdiren anlamındadır⁷⁷⁰. Kur'an'daki bu kelimenin iki okunuşu da sahihtir. ‘Hâtim’ şeklinde okunursa anlam, ‘peygamberlerin sonuncusu’ olur; ‘Hâtem’ okunursa, aynı anlama gelmekle birlikte, ‘bir mektubun altına vurulan mühür’ mânâsını da taşır; yani artık mektubun, mesajın bittiğini gösteren mühür anlamına gelir. Âyetteki bu kelime, nübüvvet kurumunun sona erdiğini bildirmektedir⁷⁷¹.

“Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim; üzerinize indirdiğim nimetimi de tamamladım ve din olarak sizin için İslam'ı seçtim.” (Mâide 5/3) Bu âyet de, artık vahyin gelmeyeceğini, Allah katında tek din olan İslam'ın⁷⁷² artık tamamlandığını ifade etmektedir. Bu, Hz. Peygamber'den sonra başka bir peygamber gelmeyeceğini de ifade eder.

Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili hadislerinden birkaçını burada ele almamız uygun olacaktır. “Benimle benden önceki peygamberlerin durumu, şu adamın durumuna benzer: Bir adam bir ev yapar; bir köşesindeki tek bir tuğla hariç, her şeyi güzel yapmıştır. İnsanlar, o evin çevresinde dolaşırlar ve binayı çok güzel bulurlar; fakat ‘Keşke bu tuğla da konulsaydı!’ derler. (Rasûlullah buyurdu ki) İşte o tuğla benim; ben peygamberlerin

⁷⁷⁰ el-İsfehânî, age, s.274-275.

⁷⁷¹ el-İsfehânî, age, s.275; Mutahharî, *Hâtemiyyet*, s.14.

⁷⁷² Bkz: Âl-i İmran 3/19.

sonuncusuyum.”⁷⁷³ “İsrailoğullarını peygamberler yönetirlerdi. Bir peygamber vefat edince, yerine başka bir peygamber gelirdi. Fakat bundan sonra peygamber yoktur; ancak halifeler vardır.”⁷⁷⁴ “Benim beş ismim vardır: Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben, Allah'ın benimle küfrü yok edeceği Mâhî'yim. Ben, insanların önüne toplanacağı Hâşir'im. Ben Âkîb'im (benden sonra nebî yoktur).”⁷⁷⁵

Kur'ân'ı açıklayan hemen hemen bütün müfessirler, Zerdüş, Gautama Buda, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya atfedilen, tamamlanamamış olan işi sona erdirecek olan birinin gelmesinin beklendiğini bildiren beyan ve sözlere dikkat çekerler. Kendiliğinden anlaşılır ki bu müfessirler, beklenen bu peygamberin, Hz. Muhammed olduğunu ifade etmek istemektedirler. Bu rasûl, kendinden sonra bir peygamberin gelmesi ihtimalinden kesinlikle söz açmamış, aksine, kendisinin 'rasûllerin en sonuncusu ve mührü (Hâtemü'l-Enbiyâ)' olduğunu beyan etmiştir⁷⁷⁶. Kur'ân'dan önceki bütün kitaplarda, ilerde gelecek olan bir peygamberden, bir kurtarıcıdan bahsedilir. Kur'ân'da ise böyle ileriye dönük bir atıf yoktur. Bu da gösterir ki Hz. Muhammed son peygamber; Kur'ân da, Allah'ın insanlığa gönderdiği son mesajdır. Hz. Peygamber, kendinden sonra peygamber gelmeyeceğini haber vermiş, tarih de onu doğrulamıştır⁷⁷⁷.

Kur'ân, insanlık tarihini, inanç ve dinler açısından üç çağa ayırmaktadır⁷⁷⁸:

1. Hz. Âdem'den, Firavun'un Kızıldeniz'de boğulmasına kadar geçen dönem, Kurûn-u Ülâ, yani ilk çağdır⁷⁷⁹.

⁷⁷³ Buhârî, Menakıb, 18; Müslim, Fedâil, 20-23; Tirmizî, 41,77; 46, 1; Müsned, II, 44, 256, 312, 398, 411; III, 9, 361; V, 137.

⁷⁷⁴ Buhârî, Enbiyâ, 52.

⁷⁷⁵ Buhârî, Menâkıb, 18.

⁷⁷⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 85-86.

⁷⁷⁷ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam; İdealler ve Gerçekler*, s.44.

⁷⁷⁸ Elmalılı, age, V, 3739; Ulutürk, age, s.65.

⁷⁷⁹ Bkz: Tâhâ 20/51; Kasas 28/43.

2. Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i geçmesinden veya Tevrat'ın indirilmesinden, Hz. Peygamber'in gönderilişine, hatta Hicret'e kadar, Kurûn-u Vustâ, yani orta çağdır. Her çağda birçok peygamber gelip geçmiştir. Hz. İsa da bu orta çağda gönderilmiştir.

3. Hz. İsa'dan sonra gelen fetret devrine de son veren Hz. Muhammed'in çağı, son çağdır, Kurûn-u Uhrâ'dır; yani âhir zamandır. Bu çağ, kıyamete kadar devam edecektir ve bu devri aydınlatmak için, Âhir Zaman Peygamberi gönderilmiştir⁷⁸⁰.

Peygamberlerin risaletleri, getirdikleri prensipler ortadan kalkınca, Allah yeni bir peygamber gönderiyordu. Hz. Muhammed son peygamber olduğuna göre, bundan sonra dine davet görevi, peygamberlerin vârisleri olan âlimlere düşmektedir⁷⁸¹. Hz. Peygamber, nübüvvet dairesinin sonunu damgaladığından, kendisinden sonra artık vahiy yoktur. İnsanın, gerçeğin kaynağıyla kontak kurmasının ve vahyin gerçeklerini yeniden canlandırmanın artık hiçbir imkân kalmaksızın böyle terkedilmiş görülmesi, ilk bakışta büyük bir trajedi gibi görünebilir. Fakat gerçekte, peygamberlik dairesinin son bulması, ilâhî emir ile bütün münasebet imkânlarının kesildiği anlamına gelmez. Her ne kadar artık vahiy gelmesi mümkün değilse de, ilham, her zaman için saklı bir imkân olarak kalmaktadır ve her ne kadar peygamberlik dairesi son bulmuşsa da, velâyet dairesi devam etmektedir. Onun sayesinde insan, manen kendini yenileyebilir ve Allah'la bir münasebet kurabilir⁷⁸².

Hâtemiyyetin mânâsı, 'Artık dine gerek yoktur.' değildir; 'Artık yeni vahyin gelmesine; insanın, bu dinin talimat ve mesajlarıyla tanışması için yeni bir peygamberin gelmesine, insanın elinden tutmasına gerek yoktur, yeni meseleler için yeni vahye gerek yoktur.' demektir⁷⁸³.

⁷⁸⁰ Elmalılı, V, 3739-3741.

⁷⁸¹ Ulutürk, age, s.60.

⁷⁸² Nasr, age, s.109-110.

⁷⁸³ Şeriati, age, I, 340-341.

Yeni bir peygamberin gelmesi için, bazı şartların oluşması gerekir:

1. Daha önceki peygamberin öğretisinin değiştirilip bozulması veya tamamen yok olup, yeni baştan ihyasının gerekli hale gelmesi,
2. Vefat eden peygamberin öğretisinin ve getirdiği şeriatin tamamlanamamış olması dolayısıyla, ıslah edilmesi veya bazı ilaveler yapılmasının gerekli hale gelmesi,
3. Önceki peygamberin, özellikle belirli bir kavme veya bölgeye gönderilmesi ve başka bölge ve kavimlerin, bir peygambere ihtiyaç duymaları⁷⁸⁴.

Bütün bu şartlar gözden geçirildiğinde, hiçbirinin şu an gerçekleşmediği görülecektir. Öncelikle, Hz. Muhammed'in öğretisi, canlılığını korumakta ve tamamen mahfûz olarak devam etmektedir: "Zikr'i biz indirdik, onu koruyacak da biziz." (Hicr 15/9) İkinci olarak, Allah, açıklamış olduğu emirlerini, peygamberi Hz. Muhammed vasıtasıyla tamamlamış, İslâm'ı eksiksiz bir din haline getirmiştir: "Bugün sizin için dininizi tamamladım." (Maide 5/3) Son olarak, Hz. Muhammed, bütün insanlığa gönderilmiş olmakla, bütün kavim ve bölgelere hitap etmektedir, risaleti evrenseldir: "Biz seni, âlemlere, bütün insanlığa rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)⁷⁸⁵

Hz. Muhammed (sav)'in son peygamber olması, onun, kendinden önce gelen bütün peygamberlerin bir sentezi olduğunu ifade eder⁷⁸⁶. İslâm, kendisini, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan sonra, İbrahimî geleneğin üçüncü büyük tezâhürü olarak kabul eder ve bu tezâhür, bir anlamda, aslî tevhide, İbrahim dinine bir dönüştür. Yahudilik, bu geleneğin yasa veya zâhirî yönünü; Hristiyanlık da onun tarikat veya bâtinî yönünü temsil ederken İslâm, bir yasa ve bir bâtinî yolu, bir şeriat ve bir tarikatı kapsayarak, kendi orijinal birliği içinde bütünleştirmiştir⁷⁸⁷.

⁷⁸⁴ Afzalurrahmân, *Hz. Muhammed (Sîret Ansiklopedisi)*, VI, 206.

⁷⁸⁵ Afzalurrahmân, age, VI, 206-208.

⁷⁸⁶ Schoun, Frithjof, *İslam'ı Anlamak*, s.141.

⁷⁸⁷ Nasr, age, s.43.

Peygamberlik dairesinde İslâm'ın son din olma özelliği, ona bir sentez gücü vermiştir. İslâm, vahyin nihâî mesajı olması vasfıyla, ilâhî bir lûtf olarak, önceki medeniyetlerde, kendi perspektifine uygun bulunan her şeyi benimseme, bütünleme ve sentez gücünü elde etmiştir. Kendinden önceki dinlerin bütün bilgeliklerini, hikmetlerini, bir anlamda kendininki kabul etmiş, onları almaktan ve kendi dünya görüşünün unsurlarına dönüştürmekten asla çekinmemiştir⁷⁸⁸.

Hiz. Peygamber'den sonra başka bir peygamber gelmemesinin sebebi, beşeriyetin tekâmül etmesidir. Son peygamberle beraber beşeriyet, onun mirasını sonraki nesillere ulaştıracak olgunluğa ve yetkinliğe ulaşmıştır⁷⁸⁹.

İslâm Peygamberi'ne gönderilen kâmil ve nihâî ilâhî rehberlikle birlikte, nübüvvet zincirinin sona ermesi, son derece mantikî ve kaçınılmaz bir hâdisedir; akîde, hukuk, ferdî ve toplumsal davranış normları, son peygamber tarafından, nihâî olarak ve kapsamlı bir şekilde yerleştirilmiştir⁷⁹⁰.

İlâhî hikmet, insanlık kemâle erince, peygamberliği sona erdirmeye karar verdi. İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca pek çok sebeplerden dolayı, cehalet bağı ile, oldukça dar bir çerçeve içinde yaşadıkdan sonra, şimdi, bilginin geniş ve açık dünyasına, entellektüel gelişme ve evrensel dayanışma dönemine geçmiş ve tabiatın sırlarını anlamaya hazır hale gelmiştir. Aile, kabile, ırk, renk ve ülke kavramları yerine, kozmik aşkınlık ve insanlığın bir bütün olduğu anlayışına varılmaya başlanmıştır. Semâvî rehberlik ve ortak çaba göstermenin faydaları sayesinde, aydınlanma ve eğitim yoluyla, insanlığın felah ve refahını engelleyen bütün bölücü güçlerin üstesinden gelinmesi beklenmektedir. Şimdi, bu hayâtî merhalede insanlık, hayatını, son peygambere gelen vahyin ışığında, ona îmân ederek ve daha önceki vahiyleri tamamlayan, koruyan ve tasdik eden Kitap'ın sunduğu kural ve

⁷⁸⁸ Nasr, age, s.44-45.

⁷⁸⁹ Mutahharî, age, s.27.

⁷⁹⁰ Afzalurrahmân, age, VI, 246.

kanunlara uyarak inşa etmek durumundadır. İşte bu gerçekleşikten sonra insanlığın ilerlemesi, kendi çabasına, düşünce ve gayretine ve bu Kitap'ın aydınlığında yürümesine bağlıdır⁷⁹¹.

III. Hz. MUHAMMED (SAV)'İN RİSÂLETİNİN EVRENSELLİĞİ

Hz. Muhammed (sav)'in risaleti, bütün insanlara, bütün milletleredir. Kur'ân, daha başlangıçta, sadece Kureyş ve Araplar için veya sadece Sâmfiler ve doğulular için gelmediğini, bütün insanlık için gönderildiğini ilan etmektedir. Daha ilk vahiyde, “O insanı alâktan yarattı.” (Alâk 96/2) denilmiş, insan cinsinin yaratılışı hakkında bilgi verilmiştir⁷⁹². Bu âyetle, inen bu kitabın, bütün insanlığa rehber olacağı îmâ edilmiştir. Önceki peygamberlerin görevleri ise, gönderildikleri toplum, kavim veya milletle sınırlı idi. Meselâ Hz. Musa, İsrailoğullarını, Firavun ve Kıptîlerin esaretinden kurtarmak, onları Arz-ı Mev'ûd'a götürmek ve orada hür bir toplum kurmak için görevlendirilmiştir⁷⁹³. Hz. İsa, yahudilerin va'd edilenidir. Hz. Muhammed dışındaki peygamberlerin hiçbiri, bütün insanları kurtarmak için gönderilmemiştir. Bu, doğal bir şeydir; çünkü geçmişteki toplumlar, şimdikininkine aksine, küçük, sınırlı ve kapalıdır. Sonraki toplumlar ise, evrensel ilişkiler yoluyla büyük bir millet haline gelmiştir. Bu yüzden İslâm Peygamberi'nin risâleti evrenseldir⁷⁹⁴.

Mîsak fikri, İslâm'da asıldır. Bu fikir, Ahd-i Atik'te kuvvetle vurgulanır. Bununla beraber orada mîsak, Allah ile seçilmiş bir topluluk, İsrailoğulları arasında yapılmıştır. Oysa İslâm'da mîsak, özel bir ırk veya kabileyle değil, Allah ile insan arasında

⁷⁹¹ Afzalurrahmân, age, VI, 241-242.

⁷⁹² Şeriati, age, II, 194.

⁷⁹³ Şeriati, age, II, 195.

⁷⁹⁴ Şeriati, age, II, 195-196.

akdedilmiştir⁷⁹⁵. Hz. İsa da, sadece İsrailoğullarına gönderilmiştir: “İsa’yı, İsrailoğullarına bir elçi olarak gönderdik.” (Âl-i İmran 3/49) Aynı tema, İncil’de de vardır: “İsa onikileri (havarileri), şu buyrukla halkın arasına gönderdi: Diğer uluslara gitmeyin; Sâmiriyelilere ait kentlerin de hiçbirine uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gidin.”⁷⁹⁶ “(Hz. İsa kendinden yardım isteyen bir kadına şöyle dedi:) Ben, yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim... Çocukların ekmeğini alıp köpeklerle atmak doğru değildir.”⁷⁹⁷ İslâm’a göre Hz. İsa’nın misyonu, İsrailoğulları ile sınırlıdır⁷⁹⁸. Fakat son peygamber Hz. Muhammed, bütün insanlığa gönderilmiştir.

İlk inen âyetlerde, Hz. Peygamber’in mesajının sınırlı olduğuna delil olarak gösterilebilecek ifadeler mevcuttur. “Yakın akrabalarını uyar.” (Şuarâ 26/214) âyeti bunlardandır. Fakat daha sonra inen âyetler, bu sınırlılığın, tadrîciliğin bir gereği olduğunu göstermiş, gönderilen mesajın, bütün zamanlar ve bütün insanlar için olduğu açıklanmıştır⁷⁹⁹. Kur’an’daki birçok âyet, Hz. Peygamber’in mesajının evrensel olduğunu ifade etmektedir:

1. “De ki: Ey insanlar! Ben, Allah’ın hepinize gönderdiği bir elçiyim.” (A’raf 7/158) Bu âyet, mesajın evrensel olduğunu, bütün insanlığa hitap ettiğini, ne zamanla, ne de belirli kültürel çevre şartlarıyla sınırlı olduğunu ifade etmektedir⁸⁰⁰.

2. “Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” (Sebe 34/28)

⁷⁹⁵ Nasr, age, s.32.

⁷⁹⁶ Matta 10:5-6.

⁷⁹⁷ Matta 15:24,26.

⁷⁹⁸ Schuon, *İslam ve Ezeli Hikmet*, s.29; fakat Hz. İsa’nın, İsrailoğullarının yola gelmeyeceğini anlamasından sonra havârîlerini, başka kavimleri dine davet için değişik diyarlara gönderdiği de söylenmektedir.

⁷⁹⁹ el-Cevziyye, İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-Meâd*, III, 29.

⁸⁰⁰ Esed, age, s.305.

3. “Hakkı batıldan ayıran Kur’ân’ı, kuluna, bütün insanlara uyarıcı olsun diye indiren Allah’ın şanı yücedir.” (Furkan 25/1) “Seni, insanlara peygamber olarak gönderdik.” (Nisâ 4/79) “Doğrusu biz, insanlar için sana kitabı gerçek olarak indirdik.” (Zümer 39/41) Bu âyetlerde, Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in, bütün insanlık için bir rehber ve uyarıcı olarak gönderildiği ifade edilmektedir.

4. “Zikr’i (Kur’ân’ı) biz indirdik ve onu koruyacak olan da biziz.” (Hicr 15/9) “İşte bu kitap, kendisinde hiçbir şüphe olmayan kitaptır.” (Bakara 2/2) Kur’ân’ın Allah tarafından korunmuş olması, onun insanlar arasındaki geçerliliğinin devamlı olması, neshedilmesinin söz konusu olmaması anlamına gelir⁸⁰¹.

5. “Bu (Kur’ân), âlemler (bütün insanlar) için bir öğüt ve irşaddır.” (En’âm 6/90) “Bu (Kur’ân), âlemler için bir öğütten ibarettir.” (Sâd 38/87) “O, bütün insanlığa bir hatırlatma ve bir öğüttür; sizden doğru yolda yürümek isteyenler için.” (Tekvîr 81/27-28) Bu âyetler, Kur’ân’ın, ‘âlemler’, yani bütün insanlık için bir öğüt olduğunu ifade etmektedir.

6. “Biz seni, ancak âlemlere (herkese) rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) Hz. Peygamber’in herkes için, bütün insanlık için rahmet olması, getirdiği mesajın sürekli ve evrensel olması demektir.

7. “Ey insanlar! Size hak ile Rabbinizden elçi geldi. Ona inanın; zira bu, sizin için hayırlıdır.” (Nisa 4/170) “Ey insanlar! Size Rabbinizden açık bir delil geldi. Size, apaçık bir nûr indirdik.” (Nisa 4/174) “Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana bir şifa, inananlara doğruyu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir.” (Yûnus 10/57) Bu âyetlerde muhataplara hep ‘ey insanlar’ diye seslenilmiştir. Bir kabile veya bir millet adı zikredilmemiş, bütün insanlar muhatap alınmıştır. Bu da, mesajın evrenselliğine bir delildir.

⁸⁰¹ Mutahhari, age, s.15.

8. “İşte böylece sana bu kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz, ona îmân ederler. Bunlardan (Araplardan) da ona îmân eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr eder.” (Ankebût 29/47) “Biz sana apaçık mesajlar indirdik. Bunları ancak doğru yoldan çıkmış olanlar, fâsıklar inkâr eder.” (Bakara 2/99) Bu âyetler, ehl-i kitap olsun veya olmasın, herkesin Hz. Peygamber’e îmân etmesi gerektiğini, risaletinin hepsini kapsadığını, onun getirdiklerini ancak kâfir ve fâsıkların inkâr edeceğini ifade ediyor; yani bu âyetlere inanmayanlar, kâfirdirler.

9. “Ümmîler arasından, kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur. Onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler. Onlardan başkalarına da –ki henüz onlara katılmamışlardır.- (kitap ve hikmeti öğretmek için peygamber gönderen O’dur.)” (Cuma 62/2-3) ‘Onlardan başkaları’ ibaresi, Rasûlullah’ın risaletinin yalnız Araplara mahsus olmadığını, onların dışındaki diğer milletlere de şâmil olduğunu ifade etmektedir; çünkü ‘ümmîler olarak anılan Arapların dışındakiler’ ifadesi, Arap olmayan bütün kavimleri içine alır. Yani Hz. Peygamber, sadece içlerinde ba’solunduğu ümmîlere değil, henüz onlara katılmamış olmakla beraber, ileride katılacak olan Arap ve Arap olmayan bütün insanlık âlemine kitap ve hikmet öğretiyor demektir⁸⁰².

10. “Bu Kur’ân, sizi ve her kime ulaşırsa onu uyarmam için bana vahyedildi.” (En’âm 6/19) Demek ki Kur’ân’ın ahkâmı, nüzûlü zamanındaki insanlara münhasır değildir. Onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlara da şâmindir. Ancak, Kur’ân’ın ulaşmadığı, kulaklarına erişmediği kimseler, sorumlu değildirler ve muaheze olunmazlar⁸⁰³.

11. “Bu (Kur’ân), bütün kentlerin anasını ve çevresinde oturan herkesi uyarmam için, yücelerden indirdiğimiz kutlu, kendinden önceki vahiyleri doğrulayıcı kitaptır.” (En’âm 6/92) Âyette geçen ‘Ümmü’l-kurâ’ ifadesi, Mekke için kullanılmıştır; ‘şehirlerin

⁸⁰² Elmalılı, age, VII, 4956-4957.

⁸⁰³ Elmalılı, age, III, 1895.

anası, en eski yerleşim merkezi' anlamına gelir. Mekke'ye bu adın verilmesinin sebebi, insanlığın ilk mabedinin orada inşa edilmiş olmasıdır: "Doğrusu insanlar için inşa edilen ilk mabed, Mekke'deki o çok mübarek ve bütün âlemlere hidayet olan Beyt'tir." (Âl-i İmran 3/96) Kâbe'nin ilk mabed olduğu, Tevrat'ta da işlenir: "Ve Rabb Abrâm'a (İbrahim'e) görünüp dedi ki: Bu memleketi, senin zürriyetine vereceğim; ve kendisine görünmüş olan Rabb'e, orada bir mezbah (ibadethane) yaptı."⁸⁰⁴ Bu ifadeden önce Tekvin'de hiçbir ibadet mahallinden bahsedilmez; bundan, Hz. İbrahim'in yaptığı bu ibadethanenin, yeryüzünde ilk olduğu sonucuna varabiliriz. Bu mescid, Mekke'de yapıldığı için, ilk ibadethaneyi içinde barındırdığından Mekke'ye 'Ümmü'l-kurâ' ismi verilmiştir. Âyette 'Mekke ve çevresindekileri uyarman için' değil, 'Ümmü'l-kurâ (şehirlerin anası) ve çevresindekileri uyarman için' denilmiştir; bunun hikmeti, Mekke'nin, yeryüzündeki yerleşim yerlerinin mutlak merkezi olduğunun ifade edilmek istenmesidir. Mekke, yeryüzündeki yerleşim yerlerinin merkezi olduğuna göre, onun çevresi de bütün yeryüzü olmuş olur. Bu da, Hz. Peygamber'in risaletinin sadece Araplara münhasır olmadığını, bütün insanlığa şâmil olduğunu gösterir⁸⁰⁵.

12. Yüce Allah, Kur'an'ın bütün insanlara rehberlik için gönderildiğini ifade etmesinin yanında, özel olarak ehl-i kitaba da sesleniyor ve şöyle diyor: "Ey ehl-i kitap! Size elçimiz geldi. O, sizin kitaptan gizlediğiniz şeylerin birçoğunu açıklıyor, bir çoğunu da bırakıyor. Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi. Allah, rızasını gözetenleri, onunla selamet yollarına eriştirir ve onları, karanlıklardan aydınlığa çıkarır, doğru yola eriştirir." (Maide 5/15-16) "Ey ehl-i kitap! Bize hiçbir müjdecî ve uyarıcı gelmedi, demeyesiniz diye, peygambersiz geçen bir dönemden sonra size her şeyi açıklayacak peygamberimiz geldi. İşte size müjdecî ve uyarıcı geldi." (Maide 5/19) Bu âyetler, ehl-i kitabın da Hz. Peygamber'in davetine muhatap olduklarını ifade etmektedir⁸⁰⁶. Onlar da

⁸⁰⁴ Tekvin 12:7; ayrıca bkz: Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s.60.

⁸⁰⁵ Elmalılı, age, III, 1980-1981.

⁸⁰⁶ Bkz: Kesler, M. Fatih, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, s.166-172.

onun risalet şemsiyesi altına girmekle sorumludurlar; fakat günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş, Bakara 2/62'den hareketle, ehl-i kitabın, Allah'a şirksiz bir şekilde îmân ettikleri, ahirete lâıykıyla inandıkları ve Hz. Muhammed'in hak bir peygamber olduğunu kabul ettikleri takdirde, doğru yolda kabul edileceklerini, yaptıkları amellere göre cennete veya cehenneme gideceklerini söylemektedir⁸⁰⁷. Yani ona göre ehl-i kitap, Hz. Peygamber'e inanmakla sorumludurlar ama onun şeriatini uygulamak zorunda değildir.

13. Hz. Muhammed'in risaletine cinler de kulak vermiş, onlardan da îmân edenler olmuştur; öyleyse Hz. Peygamber, sadece bütün insanlara değil, cinlere de peygamberdir: "Cinlerden bir kısmını, Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yönelttik. Onlar, Kur'ân'ı dinlemeye gelince birbirlerine 'Susun!' dediler. Kur'ân'ın okunması bitince, her biri, birer uyarıcı olarak toplumlarına döndüler. Onlara dediler ki: 'Ey kavmimiz! Doğrusu biz, Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir kitabı dinledik. Allah'a çağırana uyun ve ona îmân edin.'" (Ahkâf 46/29-31) "De ki: Bana, cinlerden bir topluluğun Kur'ân'ı dinlediği vahyolundu. Cinler şöyle dediler: Doğrusu biz, doğru yola ileten, dinleyeni hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik ve ona inandık. Biz Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız." (Cinn 72/1-2)

Peygamber Efendimiz, risâletinin evrenselliğini şöyle ifade etmektedir: "Bana, daha önce hiç kimseye verilmemiş beş şey verildi: 1. Bir aylık mesafeye korku salmakla yardım olundum. 2. Benim için toprak, mescid ve temizleyici kılındı; ümmetimden biri, ne zaman namaz vakti girse, hemen namazını kılsın. 3. Ganimetler bana helâl kılındı; benden önce kimseye helâl olmamıştı. 4. Bana şefaathakkı verildi. 5. Önceleri bir peygamber, sadece kavmine gönderilirken ben, bütün insanlığa gönderildim."⁸⁰⁸

Peygamber (sav) Efendimizin, birçok devlet başkanına, kabile reislerine ve dînî gruplara, İslâm'a davet amacıyla mektuplar yazması da, onun risâletinin şumullü oluşunu

⁸⁰⁷ Ateş, age, I, 175.

⁸⁰⁸ Buhârî, Teyemmüm, 2.

gösterir⁸⁰⁹. Hz. Peygamber, İslâm'a davet amacıyla, Habeş Kralı Necâşî'ye, Bizans İmparatoru Herakliyus'a, İran Kralı Kısra'ya ve Mısır Kralı Mukavkıs'a mektuplar yazmıştır⁸¹⁰. Nitekim Necâşî Ashame bu daveti kabul ederek müslüman olmuş ve Hz. Peygamber'e bunu bildiren bir mektup yazmıştır⁸¹¹. Hz. Peygamber, İran İmparatoruna gönderdiği mektupta şöyle demektedir: "Ben, kim olursa olsun, can taşıyan herkese, belli bir tehlikeyi haber verip uyarmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için, istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah rasûlüyüm. İslam'a gir ki selamete ulaşasın."⁸¹² Hz. Peygamber'in bu sözleri de, onun yalnız Araplara gönderilmediğini, bütün insanlığa rehberlik için gönderildiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber, kendi dönemindeki dînî grupları da İslâm'a çağırmıştır; meselâ o, Hayber yahudilerini İslâm'a davet etmek için onlara bir mektup yazmıştır⁸¹³.

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin, kendi devrine mahsus olduğuna dair en küçük bir vesika, hatta bir îmâ bile bulunmadığı gibi, sırf Araplara gönderildiğini gösteren herhangi bir delil de mevcut değildir. Aksine, mevcut bütün deliller, Hz. Peygamber'in, hayatı boyunca olanca gücünü kullanarak İslam dinini, dört bir yana yaymak istediği merkezindedir⁸¹⁴. Müşriklerin zulmünden dolayı Habeşistan'a göç eden müslümanların çabasıyla Necâşî ve çevresindekilerin müslüman olması, İslam Peygamberi'nin, bir cihan peygamberi olduğunu gösteren ilk delil olmuştur. İlk müslümanlar arasında Habeşli Bilal'in, Rum diyarından Hz. Süheyb'in ve Fars diyarından Hz. Selman'ın olması, Hz. Peygamber'in risaletinin evrenselliğinin bir başka delilidir⁸¹⁵.

⁸⁰⁹ Arnold, T. W., *İntişâr-ı İslam Tarihi*, s.43-44.

⁸¹⁰ Bkz: Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s.113-154; Şahin, M. Fethullah, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, II, 232.

⁸¹¹ Hamidullah, *age*, s.117-118.

⁸¹² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 357.

⁸¹³ Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s.106.

⁸¹⁴ Şahin, *age*, II, 226.

⁸¹⁵ Şahin, *age*, II, 227; Arnold, *age*, s.45.

Kur'ân vahyinin evrenselliği, onun üç özelliğinden ileri gelmektedir: İlki, Kur'ân mesajı; soy-sop, ırk ya da kültürel çevre farkı gözetmeksizin, bütün insanlığa hitap etmektedir. İkincisi, özellikle insanın aklına ve sağ duyusuna hitap etmekte ve dolayısıyla, ancak gözü bağlı insanların inanabileceği türden dogmalar önermemektedir. Üçüncüsü, bilinen bütün dînî metinlerin tersine Kur'ân, ondört yüzyıl önce vahyedildiği günden bu güne, tek kelimesi değiştirilmeden ulaşan ve bundan böyle de değiştirilmeden kalacak olan tek kitaptır. Bu üç özelliği sayesinde Kur'ân, ilâhî vahyin son evresini temsil etmektedir ve bu vahyi insanlığa ulaştıran Hz. Peygamber de, peygamberlerin sonuncusudur⁸¹⁶. Bu özellikleriyle Kur'ân, bütün vahiylerin zirvesini temsil eder ve manevî tatminin en son ve en mükemmel yolunu ortaya koyar⁸¹⁷.

⁸¹⁶ Esed, age, s.664-665.

⁸¹⁷ Esed, age, s.201.

SONUÇ

Yüce Allah, ilk insandan bu yana, insanlığa yol göstermek için birçok peygamber göndermiştir. Gönderilen bütün peygamberler, aynı kaynaktan feyz almışlardır. Bunun bir sonucu olarak hepsi, aynı mesajı ve birbirine çok benzeyen prensipleri insanlığa iletmişlerdir.

Tezimizin Giriş bölümünde, tefsir, sûre ve sûre tefsiri kavramları hakkında bilgi verilmiş; sûre tefsiri alanında daha önce yapılmış çalışmalar, mümkün olduğunca bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Bölüm’de öncelikle, peygamberlerin mesajının kaynak ve muhtevâ olarak birliği ve bütünlüğü üzerinde durulmuştur. Burada, bütün peygamberlerin Allah’tan vahiy aldıkları, O’nun tarafından peygamberlikle görevlendirildikleri konusu işlenmiştir. Bütün vahiylerin kaynağı, asıl sahibi Allah olduğuna göre, bu vahiylerin birbirine benzemesi kadar doğal bir şey yoktur. Şu an elimizde bulunduğu şekliyle bile bu kutsal kitaplar, birçok konuda benzerlikler içermektedirler. Bu bölümün başında, bu kutsal kitapların benzerliklerine örnekler verdik.

Aynı bölümde, Saff Sûresi hakkında genel bilgilere de yer verdik; sûrenin isimleri, âyet, kelime ve harf sayısı, sûrenin nüzûl sebepleri, önceki ve sonraki sûreyle ilgisi, sûrenin konuları gibi başlıklar altında bu genel bilgileri topladık. Daha sonra sûrenin tefsirine geçtik.

Saff Sûresi, üç büyük peygamberin ismini ihtiva edip onlar hakkında birtakım bilgiler veren bir sûredir. Bu sûrede özetle şu konular işlenir: Birinci âyette, yeryüzündeki her şeyin Allah’ı tesbih ettiği söylenilmektedir. İkinci ve üçüncü âyetlerde, mü’min bir kişinin sözleriyle yaptıklarının örtüşmesi gerektiği anlatılmaktadır. Dördüncü âyette, Allah’ın, kendi yolunda intizamlı bir şekilde cihad edenleri sevdiğinden bahsedilmektedir. Beşinci âyette, Hz. Musa’ya kavminin eziyet ettiğinden ve mü’minlerin böyle yapmaması

gerektiğinden söz edilmektedir. Altıncı âyette, Hz. İsa'nın, kendinden önce indirilen Tevrat'ı tasdik ettiğinden, kendinden sonraki peygamberi müjdelediğinden bahsedilmektedir. Yedi, sekiz ve dokuzuncu âyetlerde, Allah'ın indirdiği âyetlere sihir diyenler kınanmakta; O'nun indirdiği dini, kişisel çabalarıyla yok etmek isteyenlerin bunu başaramayacağı ifade edilmekte; Allah'ın, kendi dinini, bütün bâtıl dinler üzerine hakim kılmak için peygamberini gönderdiği anlatılmaktadır. On, onbir ve onikinci âyetlerde, Allah'ın sevdiği, razı olduğu iki amel belirtilmektedir; bunlar, îmân ve cihaddır. Bu iki eylemi hakkıyla yerine getirenler, hem bu dünyada, hem de âhirette büyük mükâfatlara ulaşacaklardır. Sûrenin son âyetinde, müslümanların, havariler gibi Allah'ın Rasûlüne yardım etmeleri emredilmektedir.

İkinci Bölüm'de, Hz. Peygamber'in, peygamberlerin mesajının bütünlüğü içerisindeki konumu işlenmektedir. Bu başlık altında, onun önceki kutsal kitaplarda müjdelenmesi, son peygamber oluşu ve risaletinin evrenselliği üzerinde durulmuştur.

Hz. Peygamber'in önceki kutsal kitaplarda müjdelendiği, geleceğinin önceden haber verildiği görüşü, Kur'an kaynaklı bir görüştür. Bu bölümün hemen başında, tebşîrât konusunun İslâmî kaynaklardaki temelleri anlatılmıştır. Daha sonra, kadîm kitaplardaki, Ahd-i Atik'teki, Ahd-i Cedit'teki ve Barnabas İncili'ndeki müjdeler sayılmıştır. Kadîm kitaplardan kastımız, Hinduizm'in, Zerdüşlük'ün ve Budizm'in kutsal kitaplarıdır. Bu kitaplardaki müjdelere geçilmeden önce, bu kitapların ilâhî kaynaklı olduğunu gösteren delillere yer verilmiştir.

Yine İkinci Bölüm'de, Hz. Peygamber'in son peygamber oluşunun delilleri sayıldıktan sonra, bunun hikmetleri üzerinde de durulmuştur. Daha sonra, onun risaletinin evrenselliği konusu, delilleriyle işlenmiş ve bunun hikmetleri de anlatılmıştır.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan tezimiz, işlediği konularda var olan bilgileri toplayabildiyse, bu bile bir başarıdır; zira işlediğimiz konular, çok geniş ve üzerinde birçok tartışmanın yapıldığı konulardır. Günümüzde diğer dinlere mensup insanlar, kendi

kitaplarında Hz. Peygamber'le ilgili müjdelerin geçtiğini kesinlikle kabul etmezler. Yine onlar, bırakın Hz. Peygamber'in risaletinin evrenselliğini, onun peygamber olduğunu bile kabul etmezler; fakat onlar kabul etmeseler de gerçek gün gibi ortadadır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul, 1990.
- AFZALURRAHMÂN, Hz. Muhammed (*Sîret Ansiklopedisi*), I-VI, Terc: Heyet, İstanbul, 1996.
- AHMED b. Hanbel, *Müsned*, I-X, Beyrut, trs.
- el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Beyrut, 1985.
- ARNOLD, T.W., *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, Terc: Hasan Gündüzler, Ankara, 1982.
- ATÂURRAHÎM, Muhammed, *Bir İslâm Peygamberi: Hz. İsa*, Terc: Kürşat Demirci, İstanbul, 1994.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul, 1997.
- AYDEMİR, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, İstanbul, 1992.
- BAHÇECİ, Muhittin, *Âyet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul, 1977.
- BARNABAS İNCİLİ, Terc: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal, yrs., trs.
- el-BEYZÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-II, İstanbul, trs.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtu'l-Müfessirîn)*, I-II, İstanbul, 1973.

- BUCAİLLE, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Terc: Mehmet Ali Sönmez, İstanbul, 1987.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu's-Sahîh*, Şerh ve Tahkik: eş-Şeyh Kâsım eş-Şemmâî er-Rifâî, I-IX, Beyrut, trs.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Tahkik: Ahmed Abdülğafûr Attâr, I-VI, Beyrut, 1979.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- el-CEVZİYYE, İbnü'l-Kayyım, *Zâdü'l-Meâd*, I-VI, Terc: Heyet, İstanbul, 1989.
- CHALLAYE, Felicien, *Dinler Tarihi*, Terc: Sâmih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960.
- el-CİSR, Hüseyin, *Risâle-i Hamîdiyye*, Terc: Manastırlı İsmail Hakkı, Sadeleştiren: Ahmet Gül, İstanbul, 1973.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 1988.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Bursa, 1996.
-, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul, 1982.
-, "Saff Sûresi", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul.
- ed-DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysîr fî'l-Kırââtî's-Seb'*, İstanbul, 1930.
- DAVUD, Abdulahad, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, Terc: Nusret Çam, İzmir, 1992.
-, *İncil ve Salîb*, Neşre Haz: Kudret Büyükcoşkun, İstanbul, 1999.
- DELHİLÎ, Rahmetullah Efendi, *İzhâru'l-Hakk Tercümesi*, Terc: Ömer Fehmi Efendi-Nüzhet Efendi, İstanbul, 1972.
- DERVEZE, M. İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I-VII, Terc: Heyet, İstanbul, 1998.

- DOĞAN, İshak, “Osmanlı Dönemi Kur’ân Araştırmaları”, *Makâlât* (dergi), 1999/1, Konya, 1999.
- EBU’S-SUÛD, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I-IX, Beyrut, 1994.
- el-ENDELÛSÎ, Ebû Hayyan, *el-Bahru’l-Muhîf*, I-VIII, Beyrut, 1990.
- ELİADE, Mircea-COULÎANO, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Terc: Ali Erbaş, İstanbul, 1997.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-X, İstanbul, (I-IX) 1971, (X) 1982.
- ESED, Muhammed, *Kur’an Mesajı (Meal-Tefsir)*, Terc: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu’l-Muhîf*, Tahkik: Heyet, Beyrut, 1993.
- GARAUDY, Roger, *20. Yüzyıl Biyografisi*, Terc: Ahmet Zeki Ünal, Ankara, 1998.
- GÜLEN, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, I-II, İstanbul, 1994.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, Terc: Salih Tuğ, İstanbul, 1993.
-, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, Terc: Salih Tuğ, İstanbul, 1993.
-, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*, Terc: Vecdi Akyüz, İstanbul, 1997.
-, *Rasûlullah Muhammed*, Terc: Salih Tuğ, İstanbul, 1992.
-, *İslâm’a Giriş*, Terc: Kemal Kuşçu, Ankara, 1965.
-, *İslâm’ın Doğuşu*, Terc: Murat Çiftkaya, İstanbul, 1997.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Fâran”, *DİA*, XII, İstanbul.
- el-HÂZİN, *Lübâbu’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl*, I-IV, Lübnan, trs.
- İBN ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I-XXX, Tunus, 1984.
- İBN HİŞÂM, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, I-IV, Tahkik: Heyet, Riyad, 1992.

- İBN İSHÂK, *Siyer*, Yayına Hazırlayan: M. Hamidullah, Terc. ?, İstanbul, 1991.
- İBN KESİR, el-Hâfız Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, I-IV, Ürdün, 1990.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu 'l-Arab*, I-XV, Beyrut, trs.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi 'l-Kırâati 'l-Aşr*, I-II, Mısır, trs.
- el-İSFEHÂNÎ, Râğıb, *Müfredâtu Elfâzı 'l-Kur'ân (el-Müfredât fi Garfbi 'l-Kurân)*, Tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî, Dimeşk, 1992.
- KAHRAMAN, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul, 1993.
- el-KÂSİMÎ, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, I-XVII, Ta'lik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, 1978.
- KESLER, M. Fatih, *Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hristiyanlar*, Ankara, 1995.
- KİTÂB-I MUKADDES (Eski ve Yeni Ahid)*, İstanbul, 1995.
- el-KURTUBÎ, *el-Câmi' li Ahkâmi 'l-Kur'ân*, I-XXII, Beyrut, 1987.
- LİNGS, Martin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, Terc: ?, İstanbul, 1997.
- MALİK b. Nebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, Terc: Ergun Göze, Ankara, 1991.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, I-VII, Terc: Heyet, İstanbul, 1996.
- MUKÂTİL b. Süleyman, *el-Vucûh ve 'n-Nezâir*, Hazırlayan: Ali Özek, İstanbul, 1993.
- MUTAHHARÎ, *Hâtemiyyet (Peygamberliğin Sona Erişi)*, Terc: Şâmil Öcal, Ankara, 1997.
- MÜSLİM b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyn, *el-Câmiu's-Sahîh bi Şerhi 'l-İmâm Muhyiddîn en-Nevevî*, I-XIX, Beyrut, 1996.
- NASR, Seyyid Hüseyin, *İslâm; İdealler ve Gerçekler*, Terc: Ahmet Özel, İstanbul, 1996.

- en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I-IV, İstanbul, 1993.
- ÖZEL, Ahmet, "Cihad", *DİA*, VII, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kendi Dilinden Son Peygamber*, İstanbul, 1984.
-, *Din ve Fıtrat*, İstanbul, 1992.
- er-RÂZÎ, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I-XXX, Tahran, trs.
- ROUSSEAU, Herve, *Dinler Tarihi*, Terc: Sinan Kocapınar, İstanbul, 1974.
- es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, İstanbul, trs.
- SCHUON, Frithjof, *İslâm ve Ezeli Hikmet*, Terc: Şahabettin Yalçın, İstanbul, 1998.
-, *İslâm'ı Anlamak*, Terc: Mahmut Kanık, İstanbul, 1996.
- es-SUYÛTÎ, Celâleddîn, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, I-VIII, Beyrut, 1983.
- ŞAHİN, M. Abdülfettah, *Asrın Getirdiği Tereddütler-2*, İzmir, 1993.
- ŞERİATÎ, Ali, *Dinler Tarihi*, I-II, Terc: Abdullah Şahin-Abdülhamit Özer, İstanbul, (I. c.) 1990, (II. c.) 1992.
- et-TABERÎ, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Beyrut, 1978.
- et-TİRMİZÎ, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, yrs., trs.
- TÜMER, Günay-KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993.
- TÜMER, Günay, "Brahmanizm", *DİA*, VI, İstanbul.
-, "Budizm", *DİA*, VI, İstanbul.
- ULUTÜRK, Veli, *Kur'an'da Ehl-i Kitap*, İstanbul, 1996.
- UYSAL, Halil, "Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Çalışmaları", *Makâlât* (dergi), 1999/1, Konya, 1999.

VIDYARTHÎ, A. H.-U. Ali, *Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed*, Terc: Kemal Karataş, İstanbul, 1997.

ez-ZEMAŞSERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmızı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, Tashih: Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut, 1995.